

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Så skapades bilden av en kejsarinna

Bilden av kejsarinnorna Plotina och Sabina som en del av
kejsarnas maktutövning

Göteborgs universitet

Antikens kultur och samhällsliv

Masteruppsats, 30 hp, VT 2020

Stina Wilke

Handledare: Birgitta Sjöberg

Abstract

The official images of the empresses Plotina and Sabina were changed during the period of the adoptive emperors Trajan and Hadrian. A central focus in this thesis is how Trajan and Hadrian exercised their power by letting the pictures of their wives play an important public role. By applying Foucault's theory of power I visualize the powermaking activities made by the emperors. My investigation is also based on Yvonne Hirdman's theory of the gendersystem. The studied material consists of texts, coins and portraits and as a method for reading it I have used close reading.

How did the emperors manifest the images of their power exercise and which strategies directed the public picture of the empresses? What about the importance of Plotina and Sabina in the way Trajan and Hadrian exhibited the exercise of their power as emperors? I will argue that the aim for both Trajan and Hadrian were to make the Roman people think of the image of the empress as she was a link that connected the imperial power with the idea of Rome as an ideal state. Further conclusions are that Plotina was described as the perfect Roman *matrona*, and the image of her as the mother of the nation. The image of Sabina was transformed over time and from being a copy of her mother she ended as a Greek goddess. The person behind Sabina's new look was Hadrian and his plans considering how to rule Rome and how to be remembered. Both Trajan and Hadrian used the images on coins and statues to emphasize the qualities of the empresses they considered benefitted their intentions.

Key-words: Plotina, Sabina, Hadrian, Trajan, empresses, emperors, exercise of power, public image, coins, portraits, *Panegyricus*, mother of the nation, Greek goddess.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
Bakgrund.....	1
Syfte- och frågeställningar.....	2
Teori.....	3
Metod	5
Historiska källor och källkritik.....	6
<i>Litteratur</i>	6
<i>Skulpturer</i>	9
<i>Mynt</i>	10
Forskningshistorik.....	12
Disposition.....	16
2. Kejsardömet.....	18
Förutsättningar för maktutövning.....	18
Senaten.....	19
Armén	20
Medborgarna.....	21
Adoption.....	22
3. Bilden av kejsarinnorna.....	26
Bakgrund.....	26
Statytyper.....	27
Huvud och hår.....	30
4. Kejsarinnorna.....	33
Den ekonomiska ställningen för kvinnor vid Trajanus och Hadrianus hov.....	33
Plotinas liv och äktenskap.....	35
Litterära källor.....	38
Porträtt.....	45

Mynt.....	47
Sabinas liv och äktenskap.....	50
Litterära källor.....	53
Porträtt.....	56
Mynt.....	61
5. Analys och diskussion.....	67
Inledning.....	67
Plotina och Trajanus.....	68
Sabina och Hadrianus.....	77
6. Slutsatser.....	89
7. Sammanfattning.....	92
Bibliografi.....	93
Antika källor.....	93
Modern litteratur.....	93
Bildförteckning.....	98

1. Inledning

Bakgrund

Pompeia Plotina, Trajanus hustru, och Vibia Sabina, Hadrianus hustru, har en undanskymd plats i de antika litterära källorna. Detta blir tydligt vid jämförelse med hur andra kejsarinnors relativa makt och oberoende ställning i den romerska historien har beskrivits. Som exempel kan nämnas Livia och Julia Domna.¹ Pompeia Plotinas och Vibia Sabinas (hädanefter benämnes kejsarinnorna enbart Plotina och Sabina) politiska makt var förminskad i jämförelse med tidigare och senare kejsarliga kvinnors. Detta framgår genom att de förekommer i mycket liten grad i de antika källorna och detta påtalas också i modern forskningslitteratur. Samtidigt var Plotina och Sabina mycket synliga i det romerska samhället. Bevis på detta är byggnader och statyer tillägnade dem, det faktum att mynt till deras ära präglades på kejsarnas befallning, senatens utnämning av dem till hederstiteln *augusta* och inte minst apoteoseringen av dem efter döden.² Min hypotes är att kejsarinnorna Plotina och Sabina var viktiga pusselbitar i uppbyggandet av maktstrukturen runt de så kallade adoptivkejsarna. Denna period inleddes av Trajanus.

Trajanus var kejsare från år 98 till år 117 och hans efterföljare Hadrianus från år 117 till år 138. Frågeställningarna som kommer att behandlas i denna uppsats berör denna tidsperiod. Samtliga årtal i uppsatsen avser, om inte annat anges, perioden efter år 0 vår tid. Det sista århundradet före vår tid var präglat av stora politiska omvälvningar. På 80-talet f.v.t. pågick inbördeskrig mellan Sulla och Marius. Under 40-talet f.v.t. skakades Rom av maktstriderna mellan Caesar och Pompeius och följdes därefter av kampen mellan Caesars mördare och hans arvtagare. På 30-talet f.v.t. pågick striden mellan Octavianus och Marcus Antonius som slutade med Octavianus seger och maktövertagande. Denna seger blev upptakten till en ny era i Rom. Med denna konfliktyllda bakgrund i åtanke är det troligt att den politiska stabilitet och de nya lagar och regler som Augustusregimen succesivt införde bedömdes innebära fördelar för stora delar av den romerska befolkningen och i samhället.

Augustus hade under sin långa regeringsperiod utökat det romerska väldets omfattning genom erövringar och också givit riket ett effektivt gränsförsvar och hans uppdelning av provinserna i

---

¹ Boatwright 1991, 513.

² Boatwright 1991, 535.

kejsarliga provinser och senatsprovinser fortsatte att gälla under hans efterföljare. En förändring som skedde under det första århundradet vår tid var att flera av Augustus annekterade områden fick provinsstatus. Trajanus adopterades år 97 av Nerva som gjorde honom till tronföljare. Året därpå övertog han som de väpnade styrkornas man kejsarämbetet utan opposition.³ Trajanus var den förste kejsare som medvetet avvek från Augustus utrikespolitiska linje. Hans regeringstid kännetecknades av en mer aggressiv och erövringsbenägen attityd gentemot världen utanför Roms gränser än vad som gällt tidigare. Dakerna i nuvarande Rumänien besegrades i två krig och krigsoperationerna mot Partherriket inleddes år 114 och dessa stridigheter pågick sedan med skiftande intensitet under återstoden av Trajanus tid som kejsare. Trajanus efterträddes år 117 av Hadrianus, som han adopterade strax innan han avled. Hadrianus uppgav de från partherna erövrade områdena och hans utrikespolitiska verksamhet gick ut på att skänka det romerska riket säkra gränser och att effektivisera försvaret.⁴

Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka och analysera i vilken mån och hur kejsarinnerollen fick en förändrad betydelse inom kejsarmakten under adoptivkejsarna Trajanus och Hadrianus och fokus är därmed kejsarens maktutövning, kejsarinnornas roll i denna och de medel och strategier kejsarna använde. Jag kommer att granska den offentliga bilden av kejsarinnorna, skapad av kejsarmakten på olika sätt och genom olika källor, framförallt genom utgivning av mynt, ikonografi och litteratur. Var skapandet av denna kejsarinneroll ett medvetet val Trajanus och Hadrianus gjorde i sin önskan att styra Rom på ett nytt sätt? I detta nya romerska rike ingick komponenter som att makten skulle tillfalla den mest lämpade, något som skulle åstadkommas genom adoption, kvinnans roll, familjens betydelse och en återgång till de gamla romerska värderingarna enligt *mos maiorum*. Det slutliga målet var att skapa en ny politisk era i romersk politik. Ingick den offentliga bilden på statyer och mynt föreställande Plotina och Sabina i den maktstrategi Trajanus och Hadrianus skapade och visade upp och var det i så fall ett medvetet val?

---

³ Bennet, 1997,47; *Nationalencyklopedin*/Trajanus. (hämtad 2018-11-28).

⁴ Montgomery 1978, 245-247.

De frågor jag ställer är:

1. Hur manifesterades bilden av kejsarinnorna i kejsarnas maktutövning?
2. Vilken betydelse hade kejsarinnorna Plotina och Sabina för hur kejsarna visade upp makten?
3. Kan man genom tillgängligt källmaterial uttala sig om vilka strategier som styrde den offentliga bilden av Plotina och Sabina?

Teori

Foucault (1926-1984) bedöms vara en av 1900-talets mest betydande tänkare. I uppsatsen kommer hans teorier angående makt och maktutövning att tillämpas. Syftet med att lyfta fram Foucaults maktteori är att den ska synliggöra hur bilder och litteratur kan användas i maktutövning.

Makt, enligt Foucault, bestod av olika former av tekniker med tillhörande teknologier. Med teknik menade han själva handlingen och med teknologi avses kunskapen om en viss teknik.⁵ Enligt Foucault är makt inte något som någon har, utan något som utövas. Foucault betonade också att makt och kunskap inte kan skiljas åt och är därmed förenade med varandra. För Foucault finns kunskap i alla maktrelationer och makt och kunskap är alltså beroende av och förutsätter varandra.⁶ Det är alltså relationerna mellan makt och kunskap som är det viktiga för Foucault. Genom denna sammankoppling av makt och kunskap betonade Foucault att diskursen alltid förde med sig sociala effekter. Makten finns alltid med och diskursen kan inte studeras utan att makten tas med i beräkningen.⁷ Foucault betonade att makten endast existerar som en aktivitet och förekommer endast som utövad makt. Det är därmed inte möjligt att ha eller äga makt utan att använda den.⁸

Enligt Foucault utövas makten oftast utifrån en strategisk position och makthandlingarna blir därmed en följd av rationell kalkylering och inte av exempelvis tvång eller ilska. Det rationella ligger i de metoder med vilken makten praktiseras. Den som utövar makt vet oftast vad han gör

---

⁵ Nilsson 2008, 81.

⁶ Nilsson 2008, 84.

⁷ Nilsson 2008, 85.

⁸ Nilsson 2008, 85.

eller vill göra, men kan inte fullt ut förutsäga de slutgiltiga konsekvenserna av sina handlingar.⁹ När det gäller makt och våld var inte Foucault främmande för att våld är en komponent som hör ihop med maktbegreppet men hans analyser av maktrelationer saknar i stort sett diskussioner kring begreppet fysiskt våld.¹⁰

Makt var för Foucault namnet på en sammansatt strategisk situation i ett givet samhälle.¹¹ Utifrån detta påstående sade han exempelvis också att makt inte är någonting som kan förvärfvas, fräntas eller delas utan något som utövas från oräkneliga håll i ett växelspel av ojämlika och rörliga situationer.¹²

Foucault ägnade sig i slutet av sin forskargärning åt förhållandet mellan kunskap och makt genom att studera hur antiken såg på sexualiteten. Dessa studier resulterade i tre böcker *Sexualitetens historia*. I den tredje boken med titeln *Omsorgen om sig* skrev han att man under den romerska maktperioden kunde se en ny syn på äktenskapet växa fram där relationen mellan man och hustru inom äktenskapet stod i centrum. Äktenskapet var inte längre till största delen en affärsangelägenhet mellan två familjer och ett sätt för dem att därmed nå makt. Istället blir äktenskapet en offentlig angelägenhet. Nu blev det också viktigt att betona det personliga förhållandet mellan makarna och göra det till föremål för nya lagar och föreskrifter.¹³ De nya lagarna ändrade i sig inte de traditionella etiska värderingarna mellan könen utan nöjde sig med att överföra sanktioner från familjemyndigheten till den offentliga makten.¹⁴ Politiskt sett innebar romarnas succesiva övertagande av makten över den antika världen att makten centraliserades. Det romerska riket formades och förutsättningarna för de styrande eliternas maktutövning förändrades. Denna utveckling skapade, enligt Foucault, ett nytt sätt att förhålla sig till sin ställning, sina uppgifter och skyldigheter. Foucault tolkar detta som att utvecklingen mot en annorlunda form av etik lett till en problematisering av den politiska aktiviteten. De nya politiska spelreglerna gjorde det svårare för den romerska eliten att fastställa förhållandet mellan vem man var, vad man kunde göra och vad man förväntades åstadkomma.¹⁵ Det finns en omfattande kritik från olika genrer inom

---

⁹ Nilsson 2008, 87.

¹⁰ Nilsson 2008, 89.

¹¹ Foucault 2002a, 104.

¹² Nilsson 2008, 91.

¹³ Foucault 2002b, 74-75.

¹⁴ Foucault 2002b, 71, lagen *de adulteriis* (om äktenskapsbrott) är en sådan lag.

¹⁵ Foucault 2002b, 82.

antikforskningen mot teorierna Foucault framförde i *Sexualitetens historia*. Kritiken handlade bland annat om urvalet, förståelsen, tolkningen och användandet av det klassiska källmaterialet. Enligt kritiken var i stort sett samtliga Foucaults exempel anpassade till en manlig synvinkel.¹⁶

Uppsatsen bygger även på Yvonne Hirdmans teori om genussystemet.¹⁷ Med begreppet genussystem avser hon en ordningsstruktur av kön som är en förutsättning för andra sociala ordningar. Begreppet används när man pratar om ”kvinnligt” och ”manligt” i sociala och kulturella sammanhang istället för den biologiska skillnaden mellan könen. Genussystemet har två existerande logiker, den ena är isärhållandet mellan könen, det vill säga manligt och kvinnligt skall inte blandas, den andra är hierarkin, det vill säga att det är mannen som är normen för det normala och allmängiltiga.¹⁸ Genom isärhållandet av könen legitimeras den manliga normen samtidigt som den kvinnliga underordningen består. Varken man eller kvinna föds, enligt Hirdman, till sitt genus utan både skapas.¹⁹

Metod

Materialet i denna uppsats består av litterära källor, mynt, skulpturer och reliefer och metoden som används är närläsning av dessa olika material. Den främsta anledningen till att jag som metod väljer att använda mig av flera materialkategorier är för att fördjupa diskussionen och för att kunna skapa en mångsidig bild av de båda kejsarinnornas plats i det kejsarliga maktspelet. Speciellt för denna tidsperiod är också att det tillgängliga litterära källmaterialet angående Plotina och Sabina är knapphändigt medan det motsatta gäller för deras närvaro på mynt och skulptur. Det antika litterära källmaterialet anses också av många anledningar vara otillförlitligt, något som diskuteras i avsnittet ”Historiska källor och källkritik”. I metoden ingår också att tillämpa en kvalitativ analys på källmaterialet, att värdera, välja ut och tolka det väsentligaste gällande de utvalda texterna,

---

¹⁶ Foxhall 2013, 13-14.

¹⁷ Hirdman 1988. Hirdman skrev om detta i den statliga *Maktutredningen* från 1988. Utredningen innehåller 23 inlägg och Hirdmans avsnitt belyste genusfrågan. Begreppet genus, som 1988 inte var helt inarbetat, beskrivs av Hirdman, som ”det kulturellt gjorda könet”.

¹⁸ Hirdman 1988, 7-8.

¹⁹ Hirdman 1988, 13.

mynten och skulpturerna/relieferna. Materialurvalet är subjektivt gjort och avpassat efter de frågor och intresseområden som uppsatsen behandlar.

Genom hela uppsatsen kommer genusperspektivet att beaktas i läsningen och tolkningen av referenslitteraturen, bilderna och mynten av kejsarinnorna Plotina och Sabina. En viktig del i den offentliga bilden av kejsaren och kejsarinnan ligger i beskrivningen av de kvinnliga och manliga dygderna. Högreståndskvinnans livsuppgift låg inom den privata sfären och de dygder som krävdes av henne var exempelvis kyskhets, blygsamhet, lydnad till mannen och kunnighet i ullarbete. Högreståndsmännen var offentligt verksamma och skulle göra politisk/militär karriär. Viktiga dygder för dem var mod, förmåga till handlingskraft, förnuft och självkontroll. Begreppet *virtus* (mod, manlighet) kommer från ordet *vir* (man) och dess betydelse innebär inte enbart manlighet utan innefattar också att inneha förmåga till själsstyrka.²⁰ Enligt McDonnell var det lika viktigt för högreståndsmannen att beskrivas med dygden *virtus* som det var för högreståndskvinnan att tillägnas dygden *pudicitia* (kyskhets).²¹ Ordet *vir* och att ”show oneself as a man” som Cicero uttrycker det i *Cat.* 3.12, var nära förbundet med att visa *virtus*.²²

Uppsatsen handlar om makt, maktstrukturer och tillämpningen av dem. Ramage beskriver begreppet romersk propaganda med tillhörande självförhärmande ideologi som ett sätt för kejsaren att använda sin absoluta makt. Han betonar också skillnaden mellan personliga och offentliga *virtutes*. De personliga dygderna var sådana som kännetecknade personligheten medan de offentliga dygderna var de förtjänstfulla handlingar som personen genom sitt agerande i offentligheten åstadkom.²³

Historiska källor och källkritik: litteratur, skulptur och mynt

Litteratur

Det skriftliga källmaterialet för tidsperioden då Trajanus och Hadrianus var kejsare är bristfälligt. De litterära källor som används i denna uppsats är *Historia Augusta*, *Historia Romana* författad av

---

²⁰ Hemelrijk 2004, 188-189.

²¹ McDonnell 2006, 161.

²² Hagelin 2019, 193.

²³ Ramage 1991, 93-95.

Cassius Dio, *Epitome de Caesaribus* och Plinius den yngres privata brev samt *Panegyricus*. Även Aurelius Victors *Liber de Caesaribus* är nämnd. Av dessa skrifter är endast Plinius skrifter samtida. En allmän iakttagelse vad gäller det litterära källmaterialet är avsaknaden av det kvinnliga perspektivet. Kvinnornas berättelser är oftast utelämnade och om de nämns så är det skrivna berättat av män för män. Följaktligen är det vi läser om kvinnor baserat på manliga erfarenheter och värderingar.²⁴

Historia Augusta är ett, av olika anledningar, ifrågasatt verk nedtecknat i slutet av 300-talet. Anledningar till att verkets trovärdighet har diskuterats är bland annat frågan om vem eller vilka som var upphovsmän och när det tillkommit.²⁵ Verket innehåller biografier över romerska kejsare från Hadrianus till Numerianus (117 - 284). Sex olika författare anges som författare men argument har framförts att verket har en enda upphovsman. Redan 1889 hävdade Herman Dessau att *Historia Augusta* har författats av en enda person och tillkommit under Theodosius I (379 - 395). I den debatt som pågått sedan Dessaus tid angående verkets tillkomst har bland annat jämförande studier angående stil och ordförråd gjorts i de olika biografierna och resultaten av dessa har stärkt uppfattningen att upphovet till verket inte är sex olika personers, utan en enda.²⁶ Den svenska översättningen av *Historia Augusta* som här används som referens innehåller elva kejsarbiografier. Det är också denna första del av verket, till vilken texten om Hadrianus tillhör som sägs ha ett större historiskt värde än den senare delen.²⁷ Trots osäkerheten angående när och av vem *Historia Augusta* är skriven betraktas det numera som en användbar litterär källa. Bland anlitade källor nämns Marius Maximus ett antal gånger i de flesta av de 17 första biografierna. Bortsett från Marius Maximus och några andra namngivna källor hänvisas till ett antal anonyma informatörer.²⁸ Som läsare bör man vara medveten om att det i *Historia Augusta* redovisas ett antal osäkra uppgifter utan belägg liksom att där i vissa avsnitt redovisas beskrivningar av händelser som kan vara svåra att applicera på vad som verkligen hänt.²⁹

Cassius Dios (155 – 235) *Historia Romana* är en annan av de få existerande litterära källor som beskriver det andra århundradet. Hans verk behandlar den romerska historien från

---

²⁴ Leonard 2019, 334.

²⁵ Tyra 2018, 3.

²⁶ Lagerström 2005, 12.

²⁷ Lagerström 2005, 13.

²⁸ Lagerström 2005, 14.

²⁹ Tyra 2018, 5-6.

begynnelsen till hans egen tid. Tyvärr är bok 69, som handlar om den för oss aktuella tidsperioden, till stora delar ofullständig. Den finns bevarad i ett mycket förkortat bysantiskt synopsis och i några enstaka utdrag på andra platser.³⁰ Det är viktigt att notera att Cassius Dio sällan namngav de källor han använde sig av när han skrev sitt verk ungefär 100 år senare än de händelser uppsatsen tar upp ägde rum. Trots den ofullständiga texten och de osäkra källangivelserna anser man numera att bok 69 har värdefull information att erbjuda, bland annat finns här en del ordagranna citat vars sannolikhet inte helt förkastas.³¹

Aurelius Victor är upphovsman till *Liber de Caesaribus*. Verket dateras till omkring år 360 och är en kortfattad beskrivning om Roms kejsare från Augustus till Constantius II (337-361). Trajanus och Hadrianus 40-åriga styre återges i 27 korta meningar. Aurelius Victor nämner Plotina men inte Sabina.³² Den anonyma *Epitome de Caesaribus* bygger delvis på material skrivet av Aurelius Victor. Verkets kronologiska omfattning sträcker sig fram till kejsaren Theodosius den I år 395. Aurelius Victor sägs ansvara för materialet fram till och med Nerva men därefter är upphovsmännen okända.³³ Avsnitten som skildrar Trajanus och Hadrianus i dessa två skrifter kan jämföras i omfattning men skiljer sig åt vad gäller vilka händelser som tas upp. Ett exempel på detta är att Aurelius Victor berättar om Antinous och händelserna runt hans död medan *Epitome de Caesaribus* nämner Sabinas död och vad som orsakade den. Det skiljer ca 30 år mellan de båda skrifterna men upphovsmännen har uppenbarligen värderat informationen de haft att tillgå och vad som varit viktigt att föra vidare på olika sätt.

Plinius den yngres brev finns i nio böcker.³⁴ En tionde och sista bok innehåller en personlig och officiell brevväxling mellan honom och hans uppdragsgivare Trajanus under Plinius tid som ståthållare. Enligt Garnsey och Saller visar brevväxlingen mellan Plinius och Trajanus inte på standardmönstret för kontakt mellan ståthållaren och kejsaren och Plinius brev tyder på en högst ovanlig grad av inblandning både från guvernörens och kejsarens sida i provinsens affärer.³⁵ *Plinius den yngres brev* och det nedskrivna lovtalet, *Panegyricus*, som Plinius höll till Trajanus

---

³⁰ Opper 2008, 27.

³¹ Bennett 1997, xiii.

³² Corey Brennan 2018, 30.

³³ Corey Brennan 2018, 30.

³⁴ Plinius den yngre (år 61-114) studerade bl.a. retorik för Quintilianus i Rom och var en framgångsrik advokat och ämbetsman. Hans sista uppdrag var som ståthållare i Bithynien.

³⁵ Garnsey & Saller 2015, 49.

ära, är den enda samtida litterära källan under Trajanus livstid. *Panegyricus* är ett verk som lovordar Trajanus alla förmågor och dygder.³⁶ Budskapet i *Panegyricus* när det gällde Trajanus familj var att visa fram en enad familj som var helt oemottaglig för hovintriger av olika slag, en familj vars livsmål var att finnas till för Trajanus. Det var också detta mål, som enligt Roche spred sig i den tidens visuella propaganda, som på mynt, porträtt, inskriptioner, statyer och arkitektur.³⁷ Enligt Roche speglar Plinius lovtal till Trajanus och de övriga medlemmarna av hans familj den propagandakampanj som pågick och vars mål var att förstärka den officiella kejsarbildens av Trajanus.³⁸

Skulpturer

Romarna började tillverka stensulpturer först under 200-talet f.v.t. och inspirationen kom från den grekiska kulturen som de mötte under sina erövringskrig. Skulptur, marmor och skulptörer importerades till Rom och den romerska produktionen kom sedan igång i större skala under första århundradet f.v.t. Inhemsk marmor från Luna, nutida Carrara, började användas från mitten av hundratalet f.v.t. och från och med Augustus tid byggdes de flesta offentliga byggnaderna i Rom med Lunamarmor.³⁹ De vanligaste genrerna var segermonument, porträttskulpturer och idealiserade människo- och guda framställningar.

Under kejsartidens glansperiod (ca 30 f.v.t.–ca 200) nådde skulpturproduktionen sin höjdpunkt. En orsak till detta var den gynnsamma ekonomiska utvecklingen och i viss mån stödet från staten. Även kejsaren och de lokala eliterna i rikets provinsstäder insåg värdet av arkitektonisk och skulptural utsmyckning. För de lokala eliterna var det ett sätt att redovisa resultaten av ett gott styre och ställning i förhållande till centralmakten. Äreskulpturer föreställande den kejsarliga familjen eller lokala dignitärer men även mytologiska porträtt visades upp i städernas centrum. Samma motiv gällde för offentliga byggnader som domstolar, teatrar, badhus, helgedomar med mera. Den romerska makten förstod att förankra konstens motiv i tid och rum men också att utnyttja konsten för ett politiskt och propagandistiskt användande. Detta kunde göras genom att visa upp den romerska kejsarfamiljens olika medlemmars utseende, hårfrisyrer och klädmodets

---

³⁶ Bennett 1997, xii.

³⁷ Roche 2002, 51.

³⁸ Roche 2002, 43.

³⁹ Kleiner 1992, 5.

växlingar med mera. Ett bildtänkande som är grundat på ett motiv och som upprepas i många exemplar är passande när det gäller att överföra vissa väldefinierade budskap till åskådaren.⁴⁰

Det fanns en mycket större variation inom varje given period när det gällde de romerska statyerna än i någon annan antik konstform. Unikt var också det stöd och beskydd som den åtnjöt från mäktiga samhällsmedborgare. Frågor som man därför alltid, enligt Kleiner, bör ställa sig vid betraktandet av romerska konstverk och statyer är vem som betalade det och vad syftet med att framställa det var, sett från beställarens ögon.⁴¹

Mynt

Mynt är ett av de källmaterial som används i denna uppsats och romarna var, enligt Hannestad, de första att inse att mynt inte ”bara” var bytesmedel i affärstransaktioner utan också passade utmärkt att använda för att sprida politiska budskap och propaganda.⁴² Mynt fanns i olika valörer och härskarna kunde genom dem sprida bilder och budskap till olika sociala miljöer och samhällsklasser. I denna uppsats är det Plotinas och Sabinas mynt som analyseras och mynten föreställande dem var präglade i guld, silver och brons. Denna spridning av valörer i myntutgivningen gjorde att deras myntbilder hade möjlighet att nå alla samhällsklasser.⁴³

Senaten hade formellt kontrollen över bronsmyntsutgivningen medan kejsaren själv kontrollerade präglingen av de kejserliga guld- och silvermynten. Enligt Temporini, innebar utnämningen av kejsarinnorna till *augustae*, i tidsspannet från Agrippina den yngre och framåt, också rättigheten för henne att utfärda mynt.⁴⁴ Hade man som utnämnd *augusta* också möjlighet att påverka exempelvis utseende och spridning av mynten eller var utgivningen av dessa mynt enbart en offentlig hyllning för dem? Vad denna rättighet innebar och om den existerade är oklart. Den som bestämde över myntets utseende och kontrollerade det ikonografiska innehållet och budskapet är även det oklart. Det finns dock inga belägg som styrker att någon annan än kejsaren själv hade den makten.⁴⁵

---

⁴⁰ *Nationalencyklopedin/Romersk konst, skulptur* (hämtad 2019-02-21); Zanker 2008, 154-169.

⁴¹ Kleiner 1992, 17.

⁴² Hannestad 1986, 11.

⁴³ Keltanen 2002, 106.

⁴⁴ Temporini 1979, 101.

⁴⁵ Levick 2014, 37.

Kejsarinnans porträttbyst var avbildad på myntets framsida och hon kan ha varit avporträtterad antingen vänd åt vänster eller höger. Kejsarinnan på porträttbysten bar vanligtvis draperad klädsel och hennes frisyrr dekorerades med ett diadem av något slag vilket var en kejsarlig *insignia* och ett tecken på gudomlighet. Hon kunde också uppträda *capite velato* vilket visade att hon var en ärbär kvinna, en som bar slöja offentligt och därmed upprätthöll de kvinnliga dygderna. *Capite velato* kunde också referera till kejsarinnans religiösa plikter och till hennes roll som prästinna.⁴⁶ Porträtt av kejsarinnor skapades enligt samma rutin som rådde angående porträtt av kejsare. Den offentliga kejsarinne-prototypen, som skapats för henne av den kejsarliga administrationen sändes ut till myntslagare och skulptörer (egentligen en gipsavgjutning) och användes sedan när det gällde att skapa nya porträtt av kejsarinnan under resten av hennes liv, även postumt. Det fanns dock några kejsarinnor (och kejsare) där det existerade flera porträttstyper under deras verksamma period och här är Sabina ett exempel.⁴⁷

Frågan angående vilket förhållande myntens obvers (framsida) och revers (baksida) har till varandra är intressant. Vilken betydelse ska man lägga i att reversen på ett mynt visar upp bilden av en gudom eller gudinna? Kejsarinnan identifierades och associerades indirekt med gudinnan när det fanns en bild av gudinnan på myntreversen. Detta fenomen går att tolka som och jämföras med att gudinnan var kejsarinnans förebild precis som kejsarinnan var de romerska kvinnornas förebild.⁴⁸ Den direkta formen av identifikation mellan en gudinna och kejsarinnan var ovanligare och när den förekom kunde det betyda att man ville betona specifika dygder som fanns hos gudinnan och kejsarinnan ifråga eller att det fanns nära relationer mellan gudomen och den kejsarliga familjen.⁴⁹ Det förekom också att kejsarinnan avbildades i skepnaden av en gudinna och även fått behålla sina egna anletsdrag. Detta anses indikera att hon antingen var nära förbunden med eller tjänade som prästinna till gudinnan ifråga eller att hon identifierades med vad gudinnan stod för. Oavsett vad anledningen var hade det alltsedan Livias dagar varit en stor ära för en kejsarinna att bli liknad vid en gudinna.⁵⁰ Livia dog år 29 och upphöjdes till gudinna av Claudius först år 42. Händelsen kan, enligt Brännstedt, ses som en officiell bekräftelse av kulten till henne

---

⁴⁶ Keltanen 2002, 108.

⁴⁷ Fittschen 1996, 42.

⁴⁸ Keltanen 2002, 109.

⁴⁹ Matheson 1996, 188.

⁵⁰ Keltanen 2002, 109.

som sedan länge pågått i Rom. För Claudius del kunde utnämmandet också vara ett sätt att stärka hans ställning i ett tillfälle då den kejsarliga makten var hotad.⁵¹

Forskningshistorik

Forskningen angående kvinnorna vid Trajanus och Hadrianus hov har inte resulterat i många artiklar och boktitlar. Plotinas liv beskrivs av Hildegard Temporini i boken *Die Frauen am Hofe Trajans* (1979). Boken är mycket faktsäckad och kan därför vara användbar som ett uppslagsverk över Plotinas liv men innehåller mindre av analyser och beskrivningar. En bok där Sabina är huvudperson, är Andrea Carandinis *Vibia Sabina: Funzione, politica, iconografia e il problema del classicismo Adrianeo* (1969). Här är fokus på olika porträttyper, särskilt på skulpturer. Annars är det vanliga att det som är skrivet om Plotina och Sabina hittas i den litteratur som behandlar Trajanus och Hadrianus, som hos Bennett och Birley. Även i övergripande verk med temat kejsarliga kvinnor under kejsartiden, som exempelvis Freisenbachs *The first ladies of Rome* (2012) och Levicks *Faustina I and II: Imperial women of the Golden age* (2014).

I den nyutkomna boken *Sabina Augusta: An imperial journey* (2018) av T. Corey Brennan inleder författaren boken med orden ”This book may strike many as an exercise in the impossible.”⁵² Han fortsätter sedan med att beskriva de motsägelsefulla och bristfälliga litterära källorna från andra århundradet. Som ett exempel på detta, nämner han att samtliga berättande specifika referenser till Sabina i de antika litterära källorna handlar om totalt 200 ord.⁵³ Corey Brennan förklarar att hans syfte med boken är att med hjälp av det källmaterial som finns att tillgå: motsägelsefulla litterära källor, inskriptioner, mynt och statyer, åstadkomma en berättelse som illustrerar vad Sabina betydde för Hadrianus i hans roll som kejsare.⁵⁴

Mary Boatwright har en annan vinkel i sin artikel ’The imperial women of the early second century A.C.’ där hon beskriver de kejsarliga kvinnornas situation under Trajanus och Hadrianus kejsarperioder. Hon påpekar att man genom att läsa de litterära referenserna kan få intrycket att kvinnorna ifråga utövade ett visst inflytande över sina män. Efter att Boatwright undersökt de

---

⁵¹ Brännstedt 2016, 188.

⁵² Corey Brennan 2018, xv.

⁵³ Corey Brennan 2018, xvi.

⁵⁴ Corey Brennan 2018, xxiv.

epigrafiska källorna har hon dock kommit till ställningstagandet att de kejsrerliga kvinnornas makt och självständighet var liten.⁵⁵ I artikeln jämför Boatwright Plotinas och Sabinas situation med hur tidigare och senare kejsrerliga kvinnor har skildrats i litteraturen när det gäller att göra självständiga politiska val. Det visade sig att de kejsrerliga kvinnorna under det tidiga andra århundradet spelade en mindre aktiv roll i offentliga frågor än tidigare och senare kejsrerinnor. Å andra sidan var de, enligt Boatwright, inte bortglömda utan hade stor betydelse och var viktiga för kejsrarna, inte som individer, utan som personifikationer av den kejsrerliga familjen. Plotina och Sabina blev därmed viktiga byggstenar i byggandet av den kejsrerliga familjeideologin.⁵⁶

Nya infallsvinklar i studiet av romersk porträttkonst aktualiserades för cirka 20 år sedan. Den tidigare dominansen av frågor gällande identifikation, typologi, stil och datering bröts och nya aspekter på de studerade föremålen fördes in. Den historiska kontexten och det sociala sammanhanget bakom konstverken blev mer beaktade.⁵⁷ Ett exempel är diskussionen angående ursprunget till den så kallade romerska verismen när det gäller porträttkonsten. På 1920-talet förklarades verismens ursprung med att den hade inspirerats och utvecklats från den romerska traditionen att låta göra vaxmasker av sina döda till att den i en studie år 2000 antas vara ett uttryck för förhållandet som rådde mellan romerska patroner och grekiska klienter.⁵⁸ I Jane Fejfers bok *Roman portraits in context* (2008) avser hon att beskriva hur och varför porträtt blev den mest spridda och betydelsefulla konstformen genom det sätt på vilken den uttryckte politisk ideologi, social och intellektuell identitet. Hon vill också visa på hur dessa porträtt/statyer underlättade kontakten mellan kejsraren och dem han härskade över och mellan medborgarna själva. Av detta skäl fokuserar Fejfer i första hand på att söka rekonstruera porträttens socio-historiska och konkreta kontext.⁵⁹ Angående kvinnoporträtten argumenterar Fejfer att eftersom det fanns ett nära förhållande mellan kejsrerinnorna och de privata kvinnorna påverkade detta hur kvinnorna avbildades, under perioden från första till slutet av tredje århundradet.⁶⁰

Alexandridis diskuterar i sin artikel 'Neutral bodies? Female portrait statue types from the late republic to the second century CE' frågan om hur nära sammanflätade, globalt och lokalt, aspekter

---

⁵⁵ Boatwright 1991, 513.

⁵⁶ Boatwright 1991, 515.

⁵⁷ Fejfer 2008, 5.

⁵⁸ Fejfer 2008, 5-6.

⁵⁹ Fejfer 2008, 3.

⁶⁰ Fejfer 2008, 10.

på identitet är när det gäller representation av en individ. Hon beskriver och analyserar förekomsten och användningen av de vanligast förekommande statytyperna. Dessa statytyper utvecklades i den grekiska hemisfären under 300-talet f.v.t. men kom till Rom först sent hundratal f.v.t.⁶¹ Resultatet av Alexandridis undersökning är att statytyperna visar på stark evidens för att sammanflätning förekom på båda nivåerna, globalt och lokalt, eftersom de flesta statyerna var av grekisk modell. De anpassades till italienska värderingar och användningsområden och distribuerades i stora mängder till olika platser i Italien och i medelhavsområdet under Roms styre. Beroende på vilka personer statyerna representerade, synliggjorde de också skiftande kvinnliga och sociala identiteter.⁶²

Ragnar Hedlund diskuterar i sin avhandling ”...achived nothing worthy of memory” (2008) i vilken grad mynt och det bildspråk som uttrycks på dem kan läsas och användas som bevis på gångna tiders maktspråk och ideologier. Hedlund beskriver hur Mattingly och Sydenham ansåg att myntens betydelse motsvarade den tidens tidningar och detta synsätt verkar ha fått stå oemotsagt fram till mitten av 1900-talet då Jones istället jämförde betydelsen av bilden på mynten med den betydelse bilden på det moderna frimärket har. Jones tankar utvecklades av Buttrey, Wallace-Hadrill och Crawford och deras kritik resulterade i några nyckelargument: för det första att antika källor saknade referenser till myntens bilder, för det andra att det inte finns någon evidens för att myntens bilder förstods och för det tredje ifrågasatte de användandet av ordet propaganda. Ytterligare en fråga som diskuterades var vem det var som valde mynttypen.⁶³

Artikeln ’The public image of the four empresses ideal wives, mothers and regents?’ (2002) av Minerva Keltanen beskriver kejsarinnornas situation under den så kallade adoptivkejsarperioden (96-180). Genom att använda mynt som primär källa är hennes avsikt att klargöra i hur stor utsträckning bilder av kejsarinnorna fanns med och hade betydelse i den kejsarliga myntutgivningen och också vad som kan sägas om deras egen makt och ekonomiska situation. Skälet till att mynten används som huvudsaklig källa är, enligt Keltanen, att de erbjuder den mest värdefulla informationen angående den publika bilden av kejsarinnorna.⁶⁴ I sammanfattningen av sin artikel konstaterar Keltanen att högreståndskvinnornas identitet, under

---

⁶¹ Alexandridis 2010, 253.

⁶² Alexandridis 2010, 275.

⁶³ Hedlund 2008, 29-30.

⁶⁴ Keltanen 2002, 105.

kejsartiden men även tidigare under senrepubliken, var helt beroende av relationerna de hade till en eller flera betydande män och att detta förhållande också gällde för exponeringen av kvinnorna på mynten och de skriftliga meddelanden som mynten uppvisar. Den kejsarliga kvinnans identitet uppvisas i hennes relation till härskaren, kejsaren.⁶⁵

Den andra utgåvan av *The Roman Empire: Economy, society and culture* av Peter Garnsey och Richard Saller ger en översikt över samhället, ekonomin och politiken under principatet (ca 27 f.v.t. – 235). Under denna tidsperiod nådde det romerska riket sin största utbredning. Det var också nu som samhället och kulturen radikalt förändrades. Den speciella status och de karriärmässiga förmåner som de anrika italienska familjerna hade åtnjutit under republiken och tidig kejsartid förändrades under principatet och nya makthavare bestående av betydelsefulla familjer från provinserna tog plats i senaten och i riddarståndet. Denna förändring slog igenom så högt upp i hierarkin som vid tillsättandet av kejsare eftersom både Trajanus och Hadrianus härstammade från Spanien.

Trajanus väg mot makten och hans regeringstid skildras av Julian Bennett i *Trajan Optimus Princeps A life and Times* först publicerad 1997. Bilden av Trajanus är, enligt Bennett dubbelbottnad, å ena sidan skildras han som den perfekta kejsaren som på samma gång leder och tjänar staten mot en ny och ljus framtid och å andra sidan som en patologisk krigshetsare, i stort sett lika autokratisk i sitt styrelsesätt som Domitianus.⁶⁶ Olika sätt att se på Trajanus regeringsperiod diskuteras också i artikeln 'Imperial representation and reciprocity: The case of Trajan'.(2011) Artikelns författare Gunnar Seelentag tar upp villkoren för maktförhållandena mellan kejsare och tre sociala grupper, senaten, legionerna och Roms *plebs urbana*. Enligt Seelentag hade dessa grupper politisk makt som kejsaren måste ta hänsyn till.⁶⁷

Anledningen till att Trajanus adopterades av Nerva har diskuterats. En artikel som tar upp den frågan är 'Son of two fathers? Trajan and the adoption of emperorship in the Roman Empire'. (2014) Adoptioner för att säkra tronföljden var vanliga men hade hittills endast skett inom familjen. Trajanus var den förste och ende blivande tronarvinge att bryta detta mönster när han adopterades av Nerva år 97. Ytterligare en artikel 'The public image of Trajan's family' (2002)

---

⁶⁵ Keltanen 2002, 144.

⁶⁶ Bennett 1997, 208.

⁶⁷ Seelentag 2011, 77.

behandlar detta ämne. Den är skriven av P. A. Roche. Syftet med artikeln, enligt författaren, är att isolera och definiera den offentliga bilden av Trajanus familj som den presenterades för de samtida innevånarna i det romerska riket under åren 98-117.⁶⁸

De begränsade litterära källorna från den aktuella tidsperioden skapar specifika svårigheter för forskningen när det gäller uppgiften att försöka skildra människan bakom de historiska fakta som finns att tillgå. Antony Birley har skrivit en biografi med namnet *Hadrian: The restless emperor* som med noggrannhet berättar om Hadrianus resor och vem han träffade på dessa resor men som ger läsaren liten kunskap om vem han var. Att frammana en bild av människan Hadrianus kanske lyckas bättre om man också använder sig av källmaterial i form av konstföremål som statyer, monument, byggnader och mynt, vilket det finns en uppsjö av vad gäller Hadrianus. Boken *Hadrian: Emperor and conflict* är skriven av Thorsten Opper som också var curator till utställningen med samma namn på British Museum 2008. Opper berättar, precis som Birley om Hadrianus liv ur olika aspekter men genom det rika bildmaterialet ges läsaren en möjlighet att skapa sig en bild av vem Hadrianus var.

Artikeln 'Hadrians chastity' av Carlos F. Norena diskuterar de dygder en romersk kejsare borde äga och hur dessa dygder kunde uttryckas och nå ut till medborgarna för att få största möjliga genomslag. Denna bild av moralisk överlägsenhet hos kejsaren uttrycktes främst genom en uppsättning egenskaper och dessa egenskaper förmedlades av den romerska staten genom olika typer av kommunikationsmedel som exempelvis mynt, påbud och senatorsdekret. Egenskaperna kunde förändras över tid och under Hadrianus regeringsperiod präglades mynt föreställande honom där egenskapen *pudicitia* (kyskhet) angavs. Detta var anmärkningsvärt eftersom kyskhet ansågs vara en dygd applicerbar endast för kvinnor.⁶⁹

Disposition

Uppsatsen innehåller sju kapitel. Det inledande kapitlet presenterar ämnet för uppsatsen med syfte och frågeställningar, teori och metod, historiska källor vilka innefattar litteratur, porträtt och mynt och forskningshistorik. I det andra kapitlet beskrivs de villkor och förutsättningar för

---

⁶⁸ Roche 2002, 42.

⁶⁹ Norena 2007, 297.

kejsarmakten som gällde under Trajanus och Hadrianus kejsarperiod. De institutioner som undersöks är senaten, armén samt medborgarna. Här finns också ett underkapitel som beskriver tankar kring adoption, den kejsarliga tronföljden och hur den hanterades under denna tidsperiod. Det tredje kapitlet ger bakgrund och kunskap om på vilket sätt högreståndskvinnorna representerades på statyer och reliefer. Här presenteras de vanligast förekommande statytyperna samt de tidstypiska frisyrerna. I kapitel fyra följer en genomgång av kejsarinnorna Plotina och Sabina. Genomgången sker genom en granskning av källmaterialet bestående av litterära källor, statyer/reliefer och mynt. Kapitlet inleds med ett underkapitel som behandlar de kejsarliga kvinnornas ekonomiska ställning. Därefter, i kapitel fem, analyseras och diskuteras källmaterialet gällande respektive kejsarinna utifrån uppsatsens frågeställningar. Analysens och diskussionens slutsatser presenteras i kapitel sex. Det sjunde och avslutande kapitlet innehåller en sammanfattning av uppsatsens innehåll.

2. Kejsardömet

Förutsättningar för maktutövning

Foucault såg inte makt som något som låter sig förvärfvas utan som något som utövas som ett växelspel i relation mellan människor.⁷⁰ Dessa tankar angående makt går att applicera på den kejsarliga maktutövningen i det romerska riket. I stort kan man säga att principatets politiska system baserades på i vilken grad kejsaren accepterades av senaten, militären och det romerska folket *urbana plebs*, tre instanser som i sig representerade olika sociala grupper.⁷¹ I början av andra århundradet blev också kejsarens moraliska och mänskliga egenskaper viktiga för bedömningen av honom och en etisk dimension av vad det innebar att vara en god kejsare etablerades. Ett exempel på denna nya betoning av den kejsarliga karaktären är Plinius den yngres *Panegyricus*.⁷²

Skillnaden var mycket stor mellan eliten, det vill säga, de privilegierade *ordo senatorius* och *ordo equester* och det ”vanliga” folket *plebs*.⁷³ Principatets olika kejsare förhöll sig till dessa förutsättningar på olika sätt beroende på den specifika situation som rådde under deras regeringsperiod. Hur såg den skiftande acceptansen från dessa grupper ut under Trajanus och Hadrianus kejsartid och vilka villkor för maktutövning gällde för dem?

När det gällde de politiska spelreglerna valde man, enligt Foucault, inom det romerska riket att styra genom att stödja sig på och använda sig av de lokala myndigheterna som mellanhänder i så stor utsträckning som möjligt hellre än att styra genom direkt administration. Syftet med denna municipaliseringspolitik var att stimulera provinsernas politiska liv inom kejsardömet vidare ram.⁷⁴ Detta styrelsesätt breddade kretsen från vilken makthavare rekryterades och förändrade även de roller de kom att spela och den plats de tog i förhållande till kejsaren och hans omgivning. De nya makthavarna befann sig i en mellanställning och det krävdes både skicklighet och fingertoppskänsla av dem för att de skulle lyckas behålla jämvikten i olika transaktioner och uppgörelser.⁷⁵

---

⁷⁰ Foucault 2002a, 104.

⁷¹ Seelentag 2011, 77; Garnsey & Saller 2015, 4, 10-11.

⁷² Norena 2007, 296.

⁷³ Hagelin 2010, 10-11.

⁷⁴ Foucault 2002b, 80.

⁷⁵ Foucault 2002b, 87.

Senaten

Trajanus efterträdde genom adoption Nerva som kejsare. Nerva, själv senator och ämbetsman, hade i sin tur utsetts av senaten att efterträda Domitianus efter att denne dödats i en komplott mot honom. Domitianus bedömdes från början vara en effektiv och måttfull kejsare men blev med tiden alltmer despotisk (han införde bland annat ett hovceremoniel av närmast hellenistisk typ) vilket ledde till motsättningar med senaten.⁷⁶ I början av sin kejsartid var det därför en medveten strategi av Trajanus att inte förknippas med handlingar och beslut som identifierades med Domitianus. Målet för Trajanus var istället att, inspirerad av Augustus, framställas som rikets förvaltare, någon som stod för måttfullhet istället för överlägsenhet.⁷⁷ I den enligt Augustus återupprättade republiken skulle senaten ha den beslutande makten och riket skulle styras i enlighet med *mos maiorum* men riktigt så blev det inte. Klyftan mellan teori och praktik när det gällde den beslutande makten i principatet blev istället större mellan kejsaren och senaten. Den politiska skillnaden mellan Trajanus och Domitianus var, enligt Plinius den yngre, att Domitianus var, eller blev, öppet autokratisk i sina kontakter med senaten medan Trajanus å sin sida visade en mild faderlig attityd gentemot dem. För båda härskarna gällde dock att senaten inte gavs några viktiga frågor att besluta om.⁷⁸ På grund av missnöjet i senaten bland medborgarna försökte Trajanus överbrygga motståndet hos medborgarna genom att visa sig och delta i ”vanligt folks liv och leverne” i så hög grad han ansåg det lämpligt. Trajanus taktik att närma sig folket hade som syfte att poängtera och visa att han var en av dem samtidigt som han betonade sin absoluta överhöghet.⁷⁹ Omständigheterna runt Hadrianus tillträde till makten var helt annorlunda jämfört med Trajanus. Hans adoption och sättet den genomfördes var ifrågasatt av senaten och det fanns inflytelserika senatorer i Rom som inte accepterade Hadrianus som Trajanus arvtagare.⁸⁰ Händelser i samband med denna adoption gjorde att Hadrianus under hela sin kejsartid hade problem med relationen till vissa senatorer.

Senaten fanns under principatet kvar som institution men förlorade gradvis sin funktion som lagstiftande och beslutande organ. Under andra århundradet var det genom kejsarens, inte senatens

---

⁷⁶ *Nationalencyklopedin*/Domitianus (hämtad 2019-03-16).

⁷⁷ Bennett 1997, 56.

⁷⁸ Plin. *Pan.* 54; Garnsey & Saller 2015, 13.

⁷⁹ Plin. *Pan.* 21-22.

⁸⁰ Birley 1997, 75.

beslut som nya lagar skapades. Denna utveckling var, enligt Woolf, oftast inte planerad utan berodde till största delen på att kejsaren tillbringade allt mindre tid i Rom.⁸¹

Armén

Både Trajanus och Hadrianus hade stor erfarenhet av militär verksamhet. I *Panegyricus* beskrev Plinius hur Trajanus delade den militära vardagen med den vanlige soldaten i armén. Vi får veta att Trajanus kunde nämna nästan alla sina soldater vid namn och var förtrogen med deras individuella insatser, vilka skador de ådragit sig med mera.⁸² Här skildras alltså Trajanus vara väl insatt och delaktig i romerskt fältliv. Trajanus tillbringade en stor del av sin kejsartid i fält och vann många militära segrar. Hadrianus hade också han mångåriga erfarenheter av militär verksamhet när han kom till makten. Målen för hans militära politik var dock andra och han insåg att Rom skulle få svårigheter att försvara sina gränser. Ett av hans första officiella uppdrag som ny härskare var att dra tillbaka den romerska armén från Armenien, Mesopotamien och Assyrien.⁸³ Hadrianus hade också som mål för den utrikespolitiska verksamheten att säkra gränserna och effektivisera försvaret. Militära reformer som infördes av honom var bland annat att medborgarskap inte längre var en förutsättning för att göra militärtjänst och att veteraner efter avslutad tjänst belönades med romerskt medborgarskap.⁸⁴ Ett bevis på hur man kunde stärka gränserna var byggandet av Hadrianusmuren som inleddes på order av honom under hans besök i Britannien med start år 122.⁸⁵

Under första och andra århundradet var huvudparten av de militära enheterna placerade vid gränserna men man såg ändå soldater överallt i riket. Anledningen till deras närvaro var att de behövdes för andra uppdrag som exempelvis skyddsvakter för administrativa tjänstemän i deras tjänsteutövande. De soldater som ansågs mest pålitliga kunde tilldelas rollen som en form av privata livvakter till konsuln eller guvernören. En sammanfattning av deras uppdrag kan vara att de utförde de arbeten som det ansågs vara oklokt att låta statliga slavar eller frigivna göra.⁸⁶ Enligt

---

⁸¹ Woolf 2012, 174.

⁸² Plin. *Pan.* 15.

⁸³ Opper 2008, 21.

⁸⁴ Montgomery 1978, 246.

⁸⁵ Opper 2008, 80.

⁸⁶ Woolf 2012, 209.

kejsrerlig propaganda skyddade soldaterna provinserna men detta var bara halva sanningen. Dessa soldater var också, enligt Woolf, kejsarens slutgiltiga vapen mot både provinsiella uppror och lokala aristokratiska upprorsmakare. Soldaterna i Trajanus och Hadrianus arméer bestod av karriärsoldater med en lång tjänstgöringsperiod och deras lojalitet var knuten till kejsaren och inte som tidigare till sina befälhavare. De traditionella befälhavarna som kom från senator- eller riddarståndet var ofta kortvariga på sin post och bytte ofta uppdrag. De lägre officerarna däremot, *centurio*, som rekryterats från vanliga soldater, var de som stod för kontinuiteten, yrkeskunskapen och troheten mot kejsaren.⁸⁷

Rom var under Augustus rikets absoluta centrum och där bodde nästan en miljon människor. Att föda denna stora befolkning krävde stora resurser och staden var för sin överlevnad beroende av insatser i form av arbetskraft och mat från italiska halvön och från de många provinserna som bar upp det romerska riket. Romerska riket sträckte sig långt utanför medelhavsregionen men under principatet (27 f.v.t.-235) var den politiska och kulturella basen för riket medelhavsområdet. Staden Roms behov av spannmål, arbetskraft och offentliga nöjen finansierades alltså från kejsrerliga skatter och hyror som betalades av folket i provinserna. Den italienska halvön var inte en provins och dess inneväanare var undantagna från systemet att betala direkt skatt på egendom och person. Detta privilegium upphörde inte förrän i slutet av 200-talet.⁸⁸ Roms ställning som absolut centrum försvagades dock under principatets gång genom att mäktiga män från provinserna tilldelades höga poster både i senaten och armen. De kunde även, liksom Trajanus bli valda till kejsare.

Medborgarna

Vid Trajanus makttillträde var den tidigare kejsrerliga familjens rykte inte gott. Orsaken till detta var inte Nerva, Trajanus adoptivfar, utan en lång rad tidigare kejsare, varav den senaste representanten var Domitianus. Domitianus hade mördats i en komplott och hans hustru Domitia Longina sägs ha varit delaktig i mordet på honom. Flera andra familjemedlemmar var inblandade i hovintriger av olika slag och många rykten cirkulerade i Rom angående hovets skandalösa

---

⁸⁷ Woolf 2012, 210.

⁸⁸ Garnsey & Saller 2015, 22.

familjeliv. Man kan därför anta att Trajanus ansåg det viktigt att föra fram att de värderingar och den moral som gällde i den traditionella romerska familjen skulle råda från och med hans tillträde som kejsare. Andra uppförandekoder skulle nu gälla. Trajanus såg sig gärna som en ny typ av härskare som i Augustus anda önskade återupprätta ett nytt lyckligt århundrade, ett *saeculum 'felicitas temporum'*.⁸⁹ I detta identitetsskapande spelade Plinius hyllningstal till Trajanus en stor roll. Hela talet är en hyllning till Trajanus, hans oförvitliga egenskaper och sätt att styra riket. Talet är också en hyllning till Trajanus familj. Hur såg bilden av Hadrianus och hans regeringsperiod ut? Hadrianus fortsatte på Trajanus sätt att sprida budskap via samma visuella kanaler som sin föregångare, kanske i ännu högre grad, alltmer planerat och med delvis andra metoder.

Hadrianus vann sig om att föra en ekonomisk politik som gynnade förhållandena i provinserna eftersom det var här majoriteten av medborgarna i det romerska riket fanns. Städer anlades för att skapa lokala centra för förvaltning och skatteindrivning. Monument och statyer som hedrade den kejsarliga familjen restes, nyskapande arkitektoniska mästerverk uppfördes och nya vägar, broar och hamnar anlades. Ett av syftena med denna kejsarliga frikostighet var att visa på att han ansåg att hela riket var viktigt, ett annat var att ge uppmärksamhet åt de nya kunskaper inom teknologiskt kunnande och byggnadsdesign som romerska riket behärskade.⁹⁰ I förlängningen av detta fanns syftet att visa upp kejsarens och det romerska rikets storhet för medborgarna.

Adoption

Den kejsarliga tronföljden i det romerska riket arrangerades ofta genom adoption. Detta sätt att agera kan ses som en fortsättning på hur man under republiken löste frågan om arv och kontinuitet i de betydelsefulla familjerna. Under principatet gällde att om regerande kejsare saknade söner adopterade man någon nära släkting. Fanns en dotter kunde kejsaren gifta bort henne med den nyligen adopterade sonen för att därmed skapa ytterligare familjeband. Det finns massor av exempel på ingifte av olika slag i den julio-claudiska ätten. Dock fanns det under de tre första århundradena, enligt Hekster, enbart ett exempel på en adoption som genomfördes utanför familjen

---

⁸⁹ Bennett 1997, 65.

⁹⁰ Opper 2008, 23.

och det var Nervas (96-98) adoption av Trajanus.⁹¹ Vid något tillfälle under hösten år 97, presenterade Nerva inför senaten Trajanus som den nya Caesar. Detta var ingen spontan adoption och enligt Hekster agerade Nerva under press. Trajanus hade en hög militär position och många inflytelserika vänner och detta sammantaget fick Nerva att fatta beslutet om adoptionen. När Nerva dog tre månader senare blev Trajanus kejsare. Detta var något helt nytt. En kejsare under press adopterade en militär befälhavare som inte tillhörde någon av de ”gamla” familjerna utan härstammade från provinsen Spanien. Dessutom lyckades det hela genomföras utan att orsaka negativa konsekvenser som till exempel försämrade disciplin och ordning i det romerska riket.⁹²

Trajanus hade sin position som kejsare tack vare Nervas adoption av honom men Nerva var ingen etablerad härskare. Han hade ingen erfarenhet av vare sig administration eller krigföring till skillnad från Trajanus biologiske far som hade haft poster som både senator och högt uppsatt militär. När Nerva dog år 98 arrangerade Trajanus begravningen enligt de begravningsriter som skulle ges till en *Augustus* och han lät också apoteosera honom.⁹³ Även Trajanus biologiske far blev senare apoteoserad omkring år 113 och han var den förste man som inte varit kejsare som ärades med denna upphöjelse.⁹⁴ Trajanus biologiske fars höga ställning i det romerska samhället var kanske anledningen till att han nämndes i Plinius lovtal som hölls år 100 i samband med Trajanus återkomst till Rom från Tyskland. I slutet av talet beskrivs hur Nerva och Trajanus skämtade om vilken far som var viktigast, den biologiske eller den som genom att välja den bäste utsåg sin efterträdare.⁹⁵ Adoptionen nämns redan i början av talet i smickrande ordalag:

No tie of kinship or relationship bound adopted and adopter; your only bound was that of mutual excellence, rendering you worthy either to choose or to be chosen. [...] This is the only fitting way to adopt a son if the adopter is an emperor. [...] If he is destined to rule the people, one and all, he must be chosen from them all. [...] Not to adopt the one man who in the eyes of all could have proved himself a ruler even without adoption would indicate the wanton tyranny of power.⁹⁶

Dessa referenser från Plinius *Panegyricus* har gett upphov till diskussioner som handlar om fördelarna av att välja kejsare genom adoption, men det visar sig att Plinius

---

⁹¹ Hekster 2014, 2/36.

⁹² Hekster 2014, 6/36.

⁹³ Bennett 1997, 50.

⁹⁴ Hekster 2014, 9/36.

⁹⁵ Plin. *Pan.* 89.

⁹⁶ Plin. *Pan.* 7.

ändå föredrog biologisk succession. Alldeles i slutet av talet vänder sig Plinius till guden Jupiter och ber honom att ge Trajanus en son som han kan uppfostra och forma till att bli en bild av den adopterade son som han själv är. Plinius sade vidare att om detta misslyckas gäller det för Trajanus att hitta någon som är värdig att adopteras.⁹⁷ Plinius omnämnande av Trajanus biologiske far har av forskare som Roche och Seelentag ansetts som ett försök från Plinius att integrera Trajanus far som en byggsten i den kejserliga ideologi som Trajanus ägnade sig åt i början av sin regeringsperiod. Hekster anser inte detta resonemang vara trovärdigt och vill istället se Plinius text som ett försök att fånga upp och rikta uppmärksamhet på adoptionsfrågan.⁹⁸

Under Trajanus styre verkar det ha funnits en diskussion i Rom om hur makten kunde överföras och den roll som adoption utan släktband hade i denna process. Man kan betrakta det som ett verkligt brott mot rådande tradition när Trajanus apoteoserade sin biologiske far och tilltalade honom *pater* fastän Nerva officiellt hade tagit över den rollen. Trajanus avbildade också sina två apoteoserade fäder på mynt och troligen också som statyer i sitt Forum. Däremot lät han sig aldrig kallas ”son till två gudar” på offentlig nomenklatur.⁹⁹ När sedan Trajanus själv adopterade Hadrianus gick han tillbaka till det traditionella sättet att adoptera enligt mönster från republiken och inom julio-claudiska ätten. Hadrianus var släkt med Trajanus och hade också haft honom som förmyndare. Han var dessutom gift med Sabina, systerdotterdotter till Trajanus. De oklarheter som gällde Trajanus adoption av Hadrianus diskuteras på annan plats i uppsatsen.

När Hadrianus innan sin död planerade för sin efterträdare ser vi återigen adoptioner där idén om den bäst lämpade var gällande. Hadrianus kunde ha adopterat sin systersonson Pedanius Fuscus, som vid denna tidpunkt var mellan 20-30 år gammal. Enligt många i Rom hade detta varit den naturliga lösningen på tronföljdsfrågan. Hadrianus hade emellertid andra planer och adopterade istället år 136 oväntat den 35-åriga L. Ceionius Commodus, en man utan biologiska släktband till honom. Commodus fick efter adoptionen namnet L. Aelius Caesar. Han hade dålig hälsa och avled en tid efter

---

⁹⁷ Plin. *Pan.* 94.

⁹⁸ Hekster 2014, 17/36.

⁹⁹ Hekster 2014, 18/36.

adoptionen, den första januari 138.¹⁰⁰ Commodus hade en son och två döttrar. Efter hans död adopterade Hadrianus senatoren T. Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus och i denna adoptionsöverenskommelse ingick också att Antoninus accepterade att i sin tur adoptera Commodus son Lucius Verus samt Marcus Aurelius. Efter Hadrianus död i juli år 138 godkändes Antoninus på tronen som Antoninus Pius. Antoninus Pius var kejsare fram till sin död år 161 och efterföljdes därefter på tronen av sina båda adoptivsooner.¹⁰¹

---

¹⁰⁰ Corey Brennan 2018, 59.

¹⁰¹ Corey Brennan 2018, 64-65.

3. Bilden av kejsarinnorna

Bakgrund

Att framställa porträtt av kvinnor i syfte att placera dem till allmän beskådan i den offentliga stadsmiljön blev vanligt i det romerska riket först under sent 100-tal f.v.t. Romarna inspirerades till detta sätt att hylla bemärkta kvinnor från grekerna liksom de adopterade de statytyper grekerna utvecklat för detta ändamål. I den grekiska världen hade detta sätt att hedra kvinnor som gjort sig kända för en vidare krets och var allmänt bekanta för befolkningen förekommit sedan trehundralet f.v.t.¹⁰²

Det fanns statyer föreställande kvinnor i det romerska riket även under den republikanska perioden. En berömd kvinnostaty från denna period var den som föreställde en sittande Cornelia, Gracchernas mor.¹⁰³ Oklarheter råder angående dateringen och placeringen av denna staty. Det faktum att den bevarade statybasen med inskription antagligen är från Augustus tid gör att vissa anser att statyn inte är äldre än så.¹⁰⁴ Den sittande ställning som Cornelia avporträtterades i sägs understryka den roll som föredöme för alla kvinnor som man givit henne under Augustus tid. Statytyn där personerna avporträtterades i sittande ställning var ovanlig och förknippades med maktutövning av något slag. Bland annat sades den illustrera den enastående makt som kejsaren och kejsarinnan innehade, detta gällde särskilt när kejsaren och kejsarinnan satt bredvid varandra i skepnad av guden Jupiter och gudinnan Juno. Om man bortser från dessa relativt ovanliga statytyper där personerna avbildades sittande visades romerska kvinnor på statyer nästan alltid stående.

Romerska kvinnor kunde inte inneha offentliga ämbeten och det fanns därför inte några speciella attribut som exempelvis kläder eller tillbehör som urskilde deras rang förutom *stolan*. Detta klädesplagg är omnämnt i litteraturen sedan sent andra århundrade f.v.t och under första århundradet verkar det ha blivit en symbol för den gifta kvinnan tillhörande den högsta samhällsklassen. *Stolan* var ett klädesplagg gjort av ylle som bars över tunikan. Den var hellång, och täckte därmed kvinnans kropp fullständigt men på statyer kunde den ibland avbildas som en genomskinlig klädnad som effektivt avslöjade kvinnans figur. De litterära beskrivningarna av

---

¹⁰² Alexandridis 2010, 253.

¹⁰³ Fejfer 2008, 331.

¹⁰⁴ Fejfer 2008, 332. För mer upplysningar se not 4 och 5.

plagget stämmer ibland inte med avbildningarna av det. *Stolan* förekom inte alltid på statyerna och i slutet av första århundradet hade den försvunnit ur modet och förekom inte längre avbildad på statyerna.¹⁰⁵

Statytyper

De vanligast förekommande statytyperna i det romerska riket under den aktuella tidsperioden var: *Pudicitia*, stor och liten *herculanensisk* (namngivet efter en kopia funnen i Herculenum) och *Ceres*. Variationerna inom de olika statytyperna var signifikanta.

Fig.1. Kejsarinnan Sabina. Pudicitiatyp

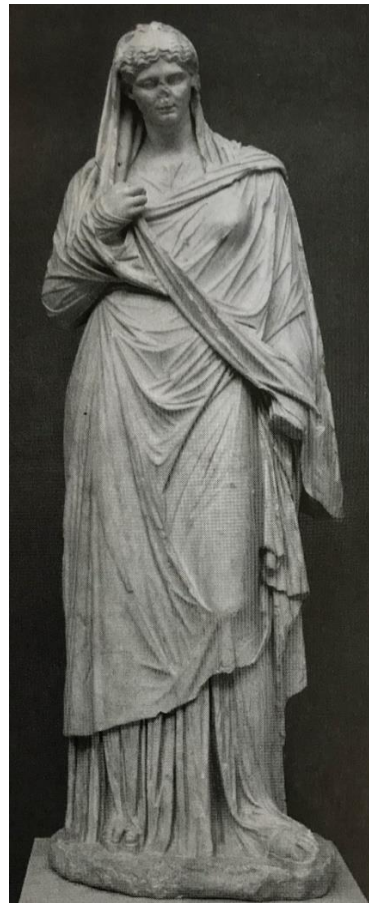

Fig. 2. Okänd kvinna. Stor herculanensisk typ

Pudicitia-typen avbildade kvinnan helt täckt och insvept i en mantel och med den ena armen liggande över kroppen medan den andra armen böjdes upp mot ansiktet. Med den handen rör

---

¹⁰⁵ Fejfer 2008, 335.

kvinnan vid kinden eller mot slöjan. Denna typ var mycket populär under hellenistisk tid och under den romerska senrepubliken. Kvinnorna på *pudicitiatyterna* (se fig. 1), främst de från Italien, bar ofta romerska klädesplagg som *stola* och *calcei muliebres*, (särskilt fina läderskor). Dessa klädesplagg var kännetecken på de avbildade kvinnornas höga sociala och juridiska ställning men anspelade också på att de hade de egenskaper (kyskhet, ärbarmhet, anspråkslöshet) som gudinnan *Pudicitia* representerade och som också sades känneteckna en perfekt romersk hustru. Fastän *pudicitiatyten* hade grekiskt ursprung verkar den ha sammankopplats med bilden av den romerska *matronan*.¹⁰⁶

Den *herculanensiska* typen, där den som kallas den *stora herculanensiska* typen (se fig. 2) representerade den mogna gifta kvinnan användes företrädesvis i situationer där det handlade om representation av en viktig välgörare och donator medan den lilla skulpturtypen (se fig. 3) var favoriserad när det gällde att minnas den unga kvinnan som dött ogift.¹⁰⁷ De *herculanensiska* statytyperna, både den stora och den lilla, var klädda i en *chiton* eller underklädnad och en *himation* som svepte in den vänstra armen och handen helt och hållet. Skillnaden mellan de två statytyperna utgörs av armens placering och hur dräkten draperas. Den *stora herculanensiska* kvinnan drar sin mantel över bröstet och skapar på så sätt ett diagonalt mönster av veck. Hon är också för det mesta som tecken på sitt civilstånd beslöjad. Den *lilla herculanensiska* kvinnan däremot är oftast ogift och därmed obeslöjad och hennes mantel ligger på plats utan veck.¹⁰⁸

Som tidigare nämnts användes från hellenistisk tid fram till tidig kejsartid både *pudicitiatyten* och den *herculanensiska* statytypen som porträttunderlag både i de grekiska provinserna och i Italien men denna tradition upphörde i stort sett i Italien under den julio-claudiska perioden. Det var först under slutet av första århundradet som dessa statytyper återfick sin popularitet för att under det andra århundradet bli den absolut vanligaste statytypen.¹⁰⁹ Det kan noteras att *pudicitiatyten* inte appellerade till kejsarinnorna och att Sabina var enda kejsarinnan som representerades genom en staty (fig. 1) av *pudicitiatyp*.¹¹⁰ I samband med återkomsten av *pudicitia* och *herculanensiska* typen som populära statytyper förändrades utseendet och tillbehören till viss

---

¹⁰⁶ Alexandridis 2010, 266; Fejfer 2008, 98-99.

¹⁰⁷ Matheson 1996, 188.

¹⁰⁸ Alexandridis 2010, 266.

¹⁰⁹ Alexandridis 2010, 266.

¹¹⁰ Fejfer 2008, 335.

grad och istället för att demonstrera det typiskt romerska ifråga om exempelvis klädsel kunde statyerna förses med attribut som anspelade på fertilitet, som buketter av veteax och vallmo. De kvinnliga dygderna visualiserades inte längre av socio-juridiska statussymboler utan genom att uppvisa metaforiska attribut.¹¹¹

Fig.3. Okänd kvinna. Mindre herculanensisk typ

Fig. 4. Kejsarinnan Sabina. Ceres typ

Som ett led i denna förändring introducerades, under det första århundradet, en ny statytyp, den så kallade *Ceres*-typen (se fig. 4). Här täcks kroppen nästan helt av manteln men trots detta får man ett intryck av att vänstra benet är bart genom att manteln lyfts upp av den vänstra armen.

---

¹¹¹ Alexandridis 2010, 267.

Båda armarna inramar kroppen istället för att som när det gäller *pudicitia*typen och de *herculanensiska* typerna täcka den. Posen där den vänstra handen lyfter manteln gör det också lättare att lägga till ett attribut av något slag utan att påverka hela kroppens hållning. Det finns inga kända *Ceres*statytyper som visar upp en *stola* men däremot många exemplar där vi ser buketter av veteax och vallmo. *Ceres*typen är fullt påklädd men genom kroppens rörelsemönster framhävs kroppen under kläderna.¹¹²

Den geografiska spridningen av dessa fyra typer under den aktuella tidsperioden visar att de var representerade i hela romerska riket förutom i de västra och norra provinserna där de endast förekom i enstaka exemplar. Detta visar att typerna motsvarade den generella bilden av elitkvinnan som fanns runt Medelhavet vid denna tidpunkt. Samtidigt fanns klara regionala skillnader. I de grekiska provinserna dominerade de *herculanensiska* statytyperna medan *pudicitia* och *Ceres* förekom mest i Italien. I Nordafrika var *Ceres*typen också mycket vanlig. När man i slutet av det första århundradet på nytt tog upp *pudicitia*- och de *herculanensiska* typerna verkar det som de haft något annorlunda funktioner jämfört med tidigare. *Pudicitia* och *Ceres* användes i första hand som offentliga statyer och endast i undantagsfall som begravningsstatyer medan den *herculanensiska* typen användes för både offentliga sammanhang som i begravnings-sammanhang.¹¹³

Huvud och hår

Hur frisyren och anletsdragen avbildades på kvinnostatyerna är ett ämne som diskuterats. Kvinnliga porträtt var utformade på ett så idealiserande sätt att det ibland kunde vara svårt att avgöra om porträttet föreställde en gudinna eller en levande kvinna. Den personliga likheten med kvinnan som porträttet föreställde var vanligtvis underordnad och istället ersatt med en porträttbild av en kvinna med idealiserad skönhet. Den idealiserade skönheten betraktades i Rom som en kvinnlig dygd, något man kan läsa om i ett antal begravningssepigram upprättade till kvinnors ära. Det finns dock ett antal kvinnliga porträtt som uppvisar fysionomiska särdrag men det är utan

---

¹¹² Alexandridis 2010, 268; Fejfer 2015, 98-99.

¹¹³ Alexandridis 2010, 272; Fejfer 2015, 104-105.

tvekan så att kvinnliga porträtt var mer idealiserade än manliga, ofta till den grad att det är svårt att avgöra om porträttet representerar en gudinna eller en förgänglig kvinna¹¹⁴

Kvinnorna bar vanligtvis inga juveler på sina porträtt och istället blev det håret och olika fantasifulla frisyrer som bildade den mest iögonfallande delen av kvinnoporträttet. Sättet kvinnan bar sitt hår visade på vilken status och livsstil hon hade. De komplicerade håruppsättningarna, *toupet*-stilen, som var högsta mode under slutet av första – början av andra århundradet, var tillgängliga bara för kvinnor tillhörande den högsta samhällsklassen. Det var endast de som kunde åstadkomma dessa frisyrer eftersom det krävde mycket tid av en skicklig yrkesman och tillhör av olika slag som artificiellt löshår och parfymer från Orienten, för att arrangera en frisyr av detta slag.¹¹⁵

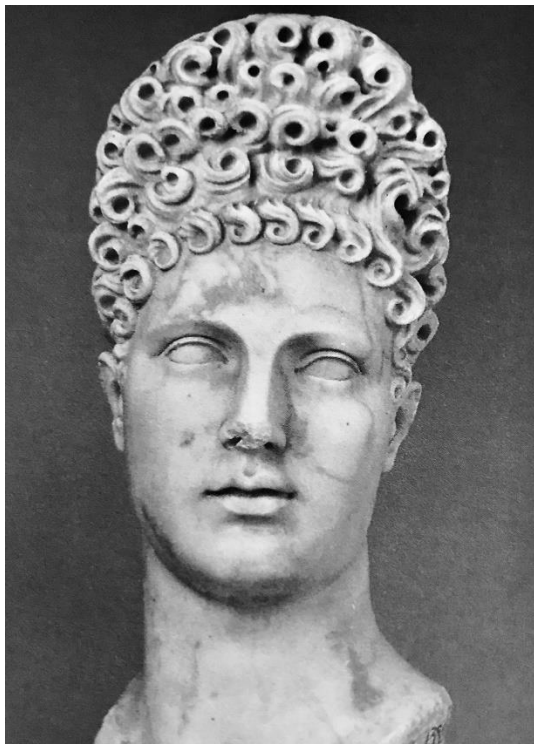

Fig. 5. Okänd kvinna. Hadriansk period.

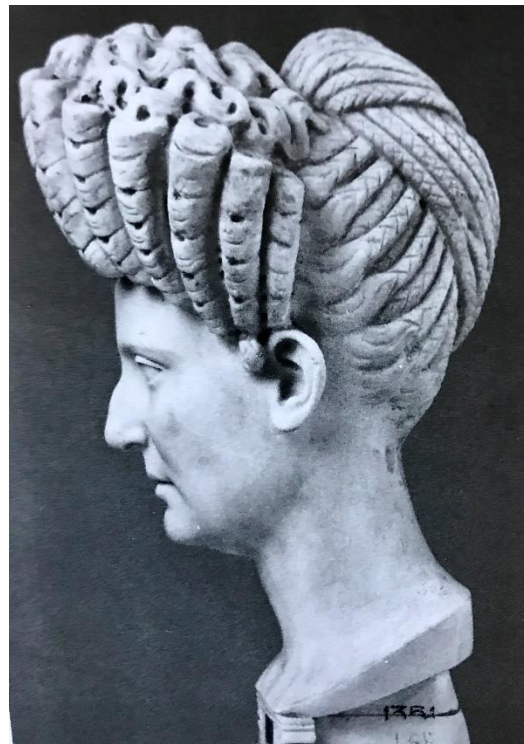

Fig. 6. Okänd kvinna. Hadriansk period.

Kvinnornas frisyrer blev alltmer luxuösa och utstuderade under det första århundradet för att kulminera under Flaviernas – fram till början av Hadrianus kejsarperiod. Kvinnoporträtten från sent första och tidigt andra århundradet, med sina konstfullt uppbyggda frisyrer, kontrasterade

¹¹⁴ Fejfer 2008, 351; Matheson 1996, 182.

¹¹⁵ D'Ambra 2014, 173; Fejfer 2008, 352; Olson 2008, 71.

också med den stränga och kärva frisyren och stilen som bilderna på de manliga makthavarna från denna tid uppvisade. Intressant är att när Hadrianus ändrade stil och började visa upp sig i skägg och med långt och lockigt hår bytte samtidigt Sabina frisyren och avbildades i en enkel klassisk frisyrestil (fig. 9 är ett exempel på denna stil). Männerna fortsatte att avbildas med Hadrianus som förebild och den stilen fick sin höjdpunkt i porträtten av Marcus Aurelius och Lucius Verus medan kvinnornas frisyren, enligt Fejfer, under denna period fortsatte att vara ganska enkla. Fejfer diskuterar också vad anledningen till denna stilsförändring kan bero på genom att påpeka att den inte enbart ska ses som en kontrast till den tidigare spektakulära kvinnliga frisyrestilen utan också som en kontrast till den pågående manliga.¹¹⁶

Det är ofta svårt att identifiera vem kvinnoporträtten föreställer, detta på grund av den idolerade återgivningen av ansiktsdragen och de identiska hårfrisyrerna. Denna likhet mellan kejsarinneporträtt och porträtt av privata kvinnor var inte något nytt fenomen som gällde under första och andra århundradet utan har kunnat observeras över en lång period, både före och efter den aktuella tidsperioden för denna uppsats.¹¹⁷ Det har vanligtvis antagits att det var kejsarinnan som angav stilen och att den privata kvinnan imiterade henne men enligt Fittschen var inte kejsarinnorna de enda förebildande modellerna för kvinnorna. Andra kvinnor tillhörande den kejsarliga familjen och kvinnor från inflytelserika familjer inom senators- och riddarståndet sågs också som förebilder.¹¹⁸ När det gällde frisyren och utseendet har man sett att det fanns större variation i de privata kvinnornas porträtt än hos kejsarinnorna vad gäller ansiktsdrag och frisyren. När kejsarinnorna övergick till att bära en mer enkel och klassiskt inspirerad frisyren fortsatte ett antal privata kvinnor att låta avbilda sig i praktfullt uppbyggda *toupe*frisyrer.¹¹⁹

---

¹¹⁶ Fejfer 2008, 353. Se också n. 65 hos Fejfer för ytterligare förklaringsmodeller.

¹¹⁷ D'Ambra 2013, 520; Fejfer 2008, 355.

¹¹⁸ Fittschen 1996, 46.

¹¹⁹ Fejfer 2008, 356-357.

4. Kejsarinnorna

Den ekonomiska ställningen för kvinnorna vid Trajanus och Hadrianus hov

Hög börd, goda förbindelser och pengar var förutsättningar som krävdes för att kvinnor skulle ha möjlighet att utöva makt och prestige i kejsartidens Rom. Kvinnorna runt Trajanus och Hadrianus uppfyllde inte självklart dessa villkor. De tillhörde inte de anrika gamla familjerna från Rom utan hade sitt ursprung i provinserna och/eller härstammade från familjer som nyligen blivit betydande, som Marciana och Matidia den äldre (Trajanus syster och systerdotter, respektive Sabinas mormor och mor) eller från tidigare okända familjer som Plotinas och Domitia Paulinas (Hadrianus mor). Dessa kvinnor gifte sig med män från den nya eliten, män som tillhörde familjer som levde och verkade långt från den inre kretsen i Rom.

Hur såg Plotinas, Sabinas och de övriga kejsarliga kvinnornas ekonomiska tillgångar ut? Finansiellt oberoende var en grundläggande faktor för att kunna få makt över och leva ett självständigt liv. De flesta romerska kvinnor var inte ekonomiskt oberoende eftersom de stod under uppsikt av sin far, make eller förmyndare. Även de kvinnor som var ekonomiskt oberoende förväntades ha en förmyndare när de var engagerade i affärsmässig verksamhet. Under andra århundradet efter vår tid började dock tillämpningen av dessa regler luckras upp men det var fortfarande mycket ovanligt att kvinnan hade fullständig ekonomisk frihet över sina tillgångar.¹²⁰ Denna möjlighet var reserverad för vestalerna och för kvinnor som enligt augusteisk lagstiftning hade förtjänat denna rättighet genom att ha fött minst tre barn.¹²¹ Livia och andra kvinnor tillhörande det kejsarliga hovet hade tilldelats dispens från denna regel och det finns många bevis på ekonomiska aktiviteter från exempelvis Livias sida. Hon använde bland annat sin förmögenhet för filantropisk verksamhet och offentlig byggverksamhet. Plotina och Sabina gjorde däremot i stort sett inga offentliga finansiella placeringar.¹²² Boatwright presenterar i en tabell finansiell information angående de kejsarliga kvinnorna vid Trajanus och Hadrianus hov. Hon påpekar att informationen är osäker (den härrör från inskriptioner) men hon anser sig ändå kunna dra vissa slutsatser av materialet. Kvinnornas ekonomiska tillgångar bestod till största delen av egendom, Plotina ägde några byggnader i eget namn men det fanns också en prokurator som arbetade för

---

¹²⁰ Culham 1997, 196-197; Gardner 1986, 5-29.

¹²¹ Gardner 1986, 19-21.

¹²² Boatwright 1991, 520.

henne och detta tyder på att hon hade andra tillgångar än de vi känner till och att hennes förmögenhet var omfattande.¹²³ Informationen angående Sabinas finansiella kapital visar också på tillgångar i form av fastigheter bland annat i Rom, Gabii och Velleia. Det är känt att hon ägde en fastighet i Rom inte långt från fastigheter som ägdes av närstående kvinnliga släktingar och det finns också uppgifter om att hon hade tillgångar i ett tegelbruk utanför Rom, möjligen ett arv från modern¹²⁴

En annan intressant uppgift är att de kejsrerliga kvinnorna runt Trajanus och Hadrianus bara undantagsvis nämns som donatorer och välgörare. Matidia, Sabinas äldre halvsystem är omtalad som donator vid ett antal tillfällen medan Sabinas namn förekom sparsamt. En Vibia Sabina ska ha funnits med som givare till den velleiska livsmedelsfonden 98/102 och om det är den blivande kejsarinnan Sabina som åsyftas så var hon vid detta tillfälle mycket ung och den ekonomiska investeringen måste ha utförts av en förmyndare.¹²⁵ Däremot är man säker på att det var Sabina som var beskyddare för en byggnad som uppförts för att brukas av romerska matronor i Rom. Uppgifter om detta kan läsas på en inskription CIL VI.997=ILS 324.L¹²⁶ som hittats i Trajanus forum.¹²⁷ Avsaknaden av generösa och frikostiga gåvor och donationer tillägnade det romerska folket från de kejsrerliga kvinnorna runt Trajanus och Hadrianus kontrasterar mot vad vi sett från Livia och de andra kvinnorna tillhörande hovet under den augusteiska perioden. Anledningen till detta är rimligtvis inte att kvinnorna runt Trajanus och Hadrianus var fattiga eller sparsamma.¹²⁸

Motivet kunde istället vara att makten över folket skulle byggas på annat sätt enligt den strategi för maktutövning som Trajanus och Hadrianus arbetade utefter. Enligt denna strategi var det inte de kejsrerliga kvinnornas eget agerande utan bilden av dem som var viktig för kejsarens maktutövning. Här kan man dra paralleller till nutida makthavare.

---

¹²³ Boatwright 1991, 523.

¹²⁴ Opper 2008, 204.

¹²⁵ Boatwright 1991, 524.

¹²⁶ Lefkowitz & Fant 1982, 156. Texten på inskriften talar om att Sabina Augusta har uppfört byggnaden för matronorna. Vidare berättas att Julia Augusta (Julia Domna) senare restaurerade byggnaden.

¹²⁷ Freisenbruch 2010, 200.

¹²⁸ Dixon 2001, 104; Boatwright 1991, 524-525.

Plotinas liv och äktenskap

Pompeia Plotinas (ca 62-123) födelseår är okänt och vi vet inte heller mycket om hennes liv innan den tidpunkt då Trananus utropades till kejsare år 98. Ett sätt att beräkna ålder på en person kan vara att titta på myntbilder. De första mynten föreställande Plotina präglades år 112 och på dessa framställs hon som en mogen kvinna i 40-50-årsåldern. Härav kan vi anta att hon föddes någonstans mellan år 62 och 72.¹²⁹

Plotinas familj tillhörde troligen riddar- eller senatorklass och sannolikt härstammade hon från *Nemausus*, nutida Nimes. Plotinas fars förnamn Lucius är känt från inskriptioner angående frigivna från hennes familj¹³⁰ och från ett avsnitt av *Epitome de Caesaribus* där hela hennes namn är angivet.¹³¹ Från namnet på en annan kejsarlig frigiven har en kvinna vid namn Plotina antagits vara Plotinas mor.¹³² Anledningen som föranledde äktenskapsförbindelsen mellan släkterna Ulpia och Pompeia är okänd men det finns en möjlighet att de två familjerna redan tidigare haft förbindelse med varandra: en Ulpia Plotina, troligen en faster till Trajanus, har befunnit sig i Herculanium åren omedelbart innan Vesuvius utbrott.¹³³

Marcus Ulpius Trajanus var född den 18 september år 53 i Italica som ligger i närheten av nuvarande Sevilla i södra Spanien. Familjen hade italiska rötter, släktnamnet Ulpius kan härledas till osko-umbriska gruppen av dialekter i den italiska språkgruppen.¹³⁴ Fadern, med samma namn hade gjort karriär som befälhavare för tionde legionen i judiska kriget, han hade varit konsul år 70 och guvernör flera gånger, bland annat i provinsen Syria. Faderns höga poster hjälpte Trajanus i hans karriär. Trajanus var militärtribun i Syria under 70-talet. Som befälhavare för sjunde legionen blev han uppmärksam av Domitianus och blev en av hans gunstlingar. Han blev praetor omkring år 85 och konsul år 91. År 96 dödades Domitianus och efterträddes av Nerva.¹³⁵ Samma år utnämndes Trajanus till guvernör i Germania Superior. I september år 97 adopterades han av Nerva *in absentia* och fick av Nerva namnet Nerva Caesar. Den 25 september skedde den formella adoptionen och Trajanus tilldelades *proconsulare imperium maius* och den tribunska makten och

---

¹²⁹ Temporini 1979, 19.

¹³⁰ *CIL VI 1878=ILS 1912, AE 1958, 184.*

¹³¹ *Epit. de Caes.* 41.21.

¹³² Boatwright 1991, 515.

¹³³ Bennett 1997, 24.

¹³⁴ Bennett 1997, 1.

¹³⁵ Bennett 1997, viii-ix.

återvände till Germania, nu som *imperator*, en titel som vid denna tidpunkt endast kunde tilldelas en *princeps* och hans efterträdare. Nerva hade genom att agera på detta sätt, att först ge Trajanus namnet Caesar som en tydlig signal på att han var Nervas utvalde arvinge och efterträdare och därefter sammankallat senaten och presenterat sitt val för dem, ställt senaten inför fullbordat faktum. Trajanus hade nu exakt samma status som Nerva inför lagen, förutom den makt som titeln *pontifex maximus* gav Nerva ifråga om överhöghet.¹³⁶ När Nerva dog i januari år 98 var det Hadrianus som överbringade dödsbudet till Trajanus som då befann sig i Colonia Agrippina.

Vi kan med stor säkerhet anta att Plotina och Trajanus redan var gifta med varandra vid tidpunkten för kejsarutnämningen. Både Plinius den yngre och Cassius Dio bekräftar detta.¹³⁷ Bennett beräknar att giftermålet ingicks år 78 och om detta stämmer hade Trajanus och Plotina vid tillfället för kejsarutnämningen redan varit gifta uppemot 20 år och det borde vara allmänt känt att deras äktenskap var barnlöst. Efter Nervas död och när den sedvanliga sorgperioden var över möttes senaten för att bekräfta Trajanus som Nervas efterträdare. Han utsågs även till *pontifex maximus* och *pater patriae*. Enligt Plinius var Trajanus tveksam till titlarna han förärdades, förutom den som *pontifex maximus*, vilken gav honom rätten att regera i sitt eget namn.¹³⁸ Det kan finnas flera anledningar till Trajanus tveksamhet till att acceptera titeln *pater patriae*, exempelvis att han var anspråkslös eller han ansåg att titeln blivit urvattnad. När Augustus år 2 f.v.t. fick titeln var den fortfarande betydelsefull men hade därefter blivit en reguljär titel bland andra kejsarliga titlar. Trajanus accepterade dock titeln och i slutet av år 98 fanns den med i hans nomenklatur. Senaten röstade också för att Plotina och Marciana, Trajanus syster, skulle erhålla titeln *augusta* men att de vid detta tillfälle nekade till att acceptera den.¹³⁹ *Augusta* ”den upphöjda” var en romersk hederstitel som gavs till kvinnliga medlemmar av kejsarfamiljen, den första kvinnan som fick denna titel var Livia.¹⁴⁰ Vad gäller Plotina och även Marciana kom de inte att tilldelas augustatiteln förrän vid ett senare datum.¹⁴¹

---

¹³⁶ Bennett 1997, ix, 48.

¹³⁷ Plin. *Pan.* 83; Cass. Dio. 65.5.

¹³⁸ Plin. *Pan.* 21; Bennett 1997, 51.

¹³⁹ Plin. *Pan.* 84.

¹⁴⁰ Brännstedt 2016, 72-74. Senaten institutionaliserade bruket av namnet *Augusta* under Caligulas regeringsperiod.

¹⁴¹ Plin. *Pan.* 84.

Plotina sägs ha varit den pådrivande parten när det gäller Hadrianus giftermål med Sabina. Enligt *Historia Augusta* åtnjöt Hadrianus Plotinas gunst och alliansen mellan Hadrianus och Sabina var ett led i Plotinas långsiktiga plan att arrangera en adoption och göra Hadrianus till kejsare.¹⁴² Äktenskapsunionen blev politiskt förmånlig för Hadrianus och gav honom en särskild status när det gällde successionsfrågan men den konfirmerade också det vanliga mönstret hos den romerska eliten där äktenskapsallianser mellan släktingar sågs som ett sätt att stärka familjebanden och koncentrera släktens förmögenhet.¹⁴³ Plotina var alltså en pådrivare när det gällde Hadrianus giftermål med Sabina trots att Trajanus inte var lika angelägen om det och hennes vilja var den som segrade.¹⁴⁴

Det tycks som om Plotina och Hadrianus var vänner och fann nöje i varandras sällskap. De delade samma intresse för konst och litteratur. Plotina kan också ha funnit honom intelligent och underhållande.¹⁴⁵ Trajanus däremot, verkade inte komma riktigt väl överens med Hadrianus. Han förstod inte hur Hadrianus tänkte och var irriterad över hans rastlöshet och passion för den grekiska kulturen. Plotinas inflytande över Trajanus när det gällde Hadrianus framtid slutade inte, som vi konstaterat, med giftermålet med Sabina utan hon hade också en viktig roll i beslutet om Trajanus adoption av Hadrianus, enligt både *Historia Augusta* och Cassius Dio.¹⁴⁶

Hadrianus var guvernör i Syrien (också detta Plotinas förtjänst enligt *Historia Augusta* kapitel 4) vid tiden för Trajanus erövring av Parthien. Plotina följde med Trajanus på det som blev hans sista resa, så långt som till Kilikien. Där lämnade han henne i Hadrianus sällskap, för att därefter fortsatta sin färd. När han återvände var han dödligt sjuk.¹⁴⁷ På sin dödsbädd sades det att han adopterade Hadrianus och utnämnde honom som sin efterträdare, men sättet adoptionen genomfördes på blev omstritt. Det antyds att Plotina hade dolt Trajanus död och smugglat in någon i sjuklägret som föreställde den döde Trajanus.¹⁴⁸ Även det faktum att adoptionsbrevet var undertecknat av Plotina och inte av Trajanus själv tycktes misstänkt. Den person som till största delen stod bakom dessa anklagelser var Cassius Appronianus, Cassius Dios's far. Denna historia

---

¹⁴² Cass Dio 69.1; SHA *Hadr.i* 2, 4.

¹⁴³ Opper 2008, 200.

¹⁴⁴ SHA *Hadr. 2*; Bennett 1997, 202; Tyra 2018, 25.

¹⁴⁵ Speller 2002, 21.

¹⁴⁶ Cass Dio 69.1; SHA *Hadr. 4*, citaten finns återgivna i nästa underkapitel.

¹⁴⁷ Cass Dio 68.

¹⁴⁸ Cass Dio 69; SHA *Hadr.4*.

kan tyckas vara osannolik med tanke på att den utpekade initiativtagaren till komplotten var Plotina, kejsarinnan som enligt samtida litterära källor hade allas aktning.¹⁴⁹ Efter Trajanus död återvände Plotina till Rom med hans aska som begravdes vid foten av Trajanuskolonnen.¹⁵⁰ Plotinas liv som änka förefaller ha varit lugnt och utan stora konflikter. Hon kunde odla sina intressen litteratur och filosofi och beskydda och gynna författare och kulturella institutioner.

Plotina dog omkring år 123. Hennes exakta ålder vid detta tillfälle och anledningen till hennes död är okänd men hon måste vid denna tidpunkt ha varit närmare 60 år. Enligt Cassius Dio sörjde Hadrianus Plotina djupt och klädde sig i svarta sorgkläder i nio dagar, såsom seden föreskrev. Plotina begravdes tillsammans med Trajanus vid basen av Trajanuskolonnen. Plotina apoteoserades på Hadrianus begäran och templet i Rom som han byggt till Trajanus ära blev nu också ett tempel för Plotina och det tillägnades den gudomlige Trajanus och den gudomliga Plotina.¹⁵¹

Litterära källor

Plotina gör sin debut i historieskrivningen när hon anlände till sitt nya hem på Palatinen. Förutom kejsarparet bodde Marciana och hennes närmaste familj, en dotter och två dotterdöttrar där. Samvaron och harmonien dessa kvinnor emellan i palatset beskrevs mycket positivt av Plinius i *Panegyricon*, i hyllningstalet till Trajanus skrivet år 100. Angående Plotina kan man läsa följande:

But in your case, Caesar, nothing could better redound to your credit than a searching inspection of this kind. Your public conduct is indeed remarkable, but no less so your private life. Splendid though it is to keep yourself thus unspotted by any form of vice, it is even more so to do the same for the members of your family, for the more difficult it is to vouch for others rather than oneself, the more honour is due to you for combining your excellence with making all those around you reach the same high standard. Many distinguished men have been dishonoured by an ill-considered choice of wife or weakness in not getting rid of her; thus their fame abroad was damaged by their loss of reputation at home, and their relative failure as husbands denied them complete success at citizens. But your own wife contributes to your honour and glory, as a

---

¹⁴⁹ Cass Dio 69.1.

¹⁵⁰ Cass Dio 69; SHA *Hadr.* 5.

¹⁵¹ Cass Dio 69; Freisenbruch 2010, 199; Tate 2011, 41.

supreme model of the ancient virtues; the Chief Pontiff himself, had he to take a wife, would choose her, or one like her – if one exists. From your position she claims nothing, for herself but the pleasure it gives her, unswerving in her devotion not to your power but yourself. You are just the same to each other as you have always been, and your mutual appreciation is unchanged; success has brought you nothing but a new understanding of your joint ability to live in its shadow. How modest she is in her attire, how moderate the number of her attendants, how unassuming when she walks abroad! This is the work of her husband who has fashioned and formed her habits; there is glory enough for a wife in obedience. When she sees her husband unaccompanied by pomp and intimidation, she also goes about in silence, and as far as her sex permits, she follows his example of walking on foot. This would win her praise even if you did the opposite, but with a husband so moderate in his habits, how much respect she owes as his wife, and herself as a woman!¹⁵²

I Plinius beskrivning av Plotina var hon en kvinna med stora moraliska tillgångar. Hon ägde samtliga dygder en romersk matrona skulle ha, hon var lydig och trogen sin man, hon var tillbakadragen och hennes klädsel och uppträdande var alltid anständigt. Hon kunde till och med tänka sig att promenera tillsammans med sin make när etiketten tillät detta, något som enligt Bennett visade på ett orubbligt förtroende från hennes sida för Trajanus som person.¹⁵³ Plotina framställs också ha haft ett stort intresse för litteratur och filosofi och detta intresse manifesteras i ett brev från Plinius till den litteraturintresserade vännen Voconius Romanus. I brevet kommenterade Plinius att han med största nöje vidarebefordrat en skrivelse från vännen till Plotina.¹⁵⁴ Plinius prisade också Marciana och det sätt på vilket de två kvinnorna levde tillsammans utan bråk, avundsjuka eller svartsjuka. Eftersom de hade ungefär samma ställning skulle situationen lätt kunnat urarta till rivalitet och osämja dem emellan. Istället levde Plotina och Marciana, enligt Plinius, som de bästa vänner med Roms och Trajanus bästa framför ögonen.¹⁵⁵

Det som sägs om Plotina och hennes eventuella möjligheter att påverka Trajanus i beslut som rörde rikets styrelse är svårt att tyda. De referenser som finns angående detta i litterära arbeten är knapphändiga och svårtydda. Ett ämne som diskuteras är hennes inflytande när det gäller Hadrianus karriär, dels hennes medverkan till att giftermålet med Sabina kom tillstånd, dels

---

¹⁵² Plin. *Pan.* 83.

¹⁵³ Bennett 1997, 54.

¹⁵⁴ Plin. *Ep.* 9.28.

¹⁵⁵ Plin. *Pan.* 84.

adoptionen av honom och hans väg till makten. Vissa källor antyder att orsaken till Plotinas stora intresse för Hadrianus baserades på att hon var förälskad i honom. Cassius Dio text lyder:

He became Caesar and emperor owing to the fact that when Trajan died childless, Attianus, a compatriot and former guardian of his, together with Plotina, who was in love with him, secured him the appointment, their efforts being facilitated by his proximity and by his possession of a large military force. My father, Appronianus, who was governor of Cilicia, had ascertained accurately the whole story about him, and he used to relate the various incidents, in particular stating that the death of Trajan was concealed for several days in order that Hadrian's adoption might be announced first. This was shown also by Trajan's letters to the senate, for they were signed, not by him, but by Plotina, although she had not done this in any previous instance.¹⁵⁶

Även i *Historia Augusta* antyds att adoptionen inte gått rätt till:

Det saknas inte heller sådana som hävdar att det inte var förrän efter Trajanus död som Hadrianus blev adopterad. Det skulle ha skett på anstiftan Plotina, som lät smuggla in en man som härmade kejsarens svaga stämna.¹⁵⁷

Plotinas inblandning i Hadrianus adoption presenteras som en otvivelaktig sanning av Cassius Dio medan *Historia Augusta* uttalar sig mer försiktigt angående hennes engagemang i händelsen. Cassius Dio stöder sin historia på rykten hans far hört under sin tid som guvernör i Kiliken omkring år 180, åtskilliga år senare än adoptionen ägde rum. Sanningshalten i vad som sägs i dessa skrifter är tvivelaktig och mycket kan betraktas som enbart hörsägen. Syftet med dem kanske snarare var att misskreditera Hadrianus än att nedvärdera Plotina. Samtidigt står det klart att det fanns sympati och vänskap dem emellan.

Det finns också två senare dokument som sägs påvisa Plotinas inblandning i kejserliga beslut. Det gäller *Acta Hermasici*, ett papyrusdokument som återger en konfrontation mellan Trajanus och hans *consilium* och de judiska och grekiska beskickningarna från Alexandria. Mötet hölls i Rom. Början av texten lyder:

The emperor learnt that Jewish and Alexandrian envoys had arrived and fixed a day for hearing them both. But Plotina persuaded the senators to oppose the Alexandrians and support the Jews.

---

¹⁵⁶ Cass Dio 69.1.

¹⁵⁷ SHA *Hadr.* 4.

The Jews entered first and greeted the emperor Trajan. Caesar returned their greetings very graciously, because he had already been won over by Plotina.¹⁵⁸

Texten är skriven från grekernas i Alexandria synvinkel och den nämner att Plotina påverkat både senaten och Trajanus att bedöma ärendet till judarnas förmån.¹⁵⁹ Enligt Boatwright var målet med skriften att diskreditera det kejsrerliga beslutet till judarnas förmån. En slutsats man däremot, enligt Boatwright, kan dra av affären är att den visar på det inflytande kejsarinnan förmodades ha över Trajanus. I den anonyma *Epitome de Caesaribus* visades Plotina upp som ett exempel på hur en kejsrerlig kvinna bör uppföra sig och hon prisades i skriften för att öka Trajanus popularitet när hon gjorde honom medveten om hur höga ämbetsmän i provinserna missbrukade sin makt. Texten lyder:

For, as I pass over others, it is incredible to relate how much Pompeia Plotina increased the glory of Trajan: when his *procuraciones* were disrupting the provinces with false accusations to the extent that one of them was said to have greeted a certain wealthy fellow thus, "How did you get so much?"; another, "Where did you get so much?"; a third, "Give me what you've got," she admonished her husband and reproaching him because he was so unconcerned with his reputation, returned so much that afterward he spurned unjust exactions and called the fisc the spleen, because, as it increased, the remaining muscles and limbs dwindled.¹⁶⁰

Denna historia stämmer in på vad som sagts om Plotinas försynta och anspråkslösa personlighet. Som exempel kan hänföras Dios kommentar om att hon inte ville förändras av sin maktposition. Enligt Dio fällde Plotina följande yttrande första gången hon steg in i kejsarpalatset:

"When Plotina, his wife, first entered the Palace she turned around so as to face the stairway and the populace and said: 'I enter here such a woman as I would like to be when I depart.' And she conducted herself during the entire reign in such a manner as to incur no censure."¹⁶¹

Trajanus var mycket angelägen att skapa trovärdighet för det kejsrerliga styret och för staten, en tanke som, enligt Bennett, Plotina också understödde. En trolig inspiration för Trajanus var Augustus maktövertagande och formandet av ett nytt Rom, Trajanus ville se ett nytt *saeculum*, en ny "golden age".¹⁶² I detta nya rike var kejsarrollen central och fokus låg på att säkra tronföljden,

---

¹⁵⁸ Smallwood 1976, 389 not 1: *P. Oxy.* 1242 = *AA* viii = *CPJ* 157, 390.

¹⁵⁹ Boatwright 1991, 531; Smallwood 1976, 390-392, för den intresserade finns här en översättning av "hela" den del av dokumentet som finns att tillgå samt en analys av det; Temporini 1978, 91-2.

¹⁶⁰ *Epit. de Caes.* 42.21; Boatwright 1991, 531.

¹⁶¹ Cass Dio 68.5.

¹⁶² *Epit de Caes.* 42.21; Plin. *Pan.* 42.1; Bennett 1997, 77.

om inte genom egna söner så genom adoption. Här kommer också kejsarinnans roll in. Istället för att vara moder till en blivande kejsare skulle hon vara statens och folkets moder.¹⁶³

Efter Trajanus död var Plotinas kontakter med Hadrianus av flera orsaker fortsatt täta och vänskapliga. En av orsakerna till detta var att Plotina enligt *Historia Augusta* och Dio Cassius hyste varma känslor för Hadrianus. Från Hadrianus synpunkt var närheten och släktskapen till Plotina och de övriga kvinnorna som funnits runt Trajanus viktig att upprätthålla.¹⁶⁴ De ingick i den bild av kejsardömet som Trajanus, med inspiration av Augustus och hans familjepolitiska program, ämnade införa och som Hadrianus vid den tidpunkten hade för avsikt att fortsätta arbeta för. En bild som erkände familjens makt och betydelsen av biologiskt släktskap samtidigt som den betonade att adoptionen var det rätta sättet att upprätthålla successionen.

Ett exempel på Plotinas litterära och filosofiska intresse var den tvåspråkiga inskription från år 121 som hittades i Athen. Inskriptionen innehåller dels Plotinas och Hadrianus brevväxling angående successionen av ledare för den epikureiska skolan i Aten, skrivna på latin och dels Plotinas brev till den epikureiska skolans ledning, skrivet på grekiska.¹⁶⁵ Av breven till Hadrianus och till den epikureiska skolan i Aten kan man dra slutsatsen att Plotina, genom att utverka en favör hos Hadrianus för den epikureiska skolan, agerade som beskyddare för dem.¹⁶⁶ I sitt första brev, på latin, ber hon Hadrianus att han ska ge garantier till skolan att själv få välja vem de vill ha som fortsatt ledare. Brevet låter som följer:

How much I am interested in the School of Epicurus, you know very well, *domine*. Your help is needed in the matter of the succession; for in view of the ineligibility of Roman citizens, the range of choice is narrow. I ask therefore in the name of Popillius Theotimus, the present successor at Athens, to allow him to write in Greek that part of his disposition which deals with regulating the succession and grant him the power of filling his place by a successor of peregrine status, should personal considerations make it advisable; and let the future successors of the School of Epicurus henceforth enjoy the same right as you grant to Theotimus; all the more since the practice is that each time the testator has made a mistake in the choice of his successor, the

---

¹⁶³ Boatwright 1991, 536.

¹⁶⁴ Freisenbruch 2010, 199.

¹⁶⁵ IGII² 1099, *Syll*³. 834 (för det grekiska brevet), ILS 7784 (enbart den latinska delen). Brevet skrivet på latin är nästan komplett, medan det grekiska är inkomplett.

¹⁶⁶ Hemelrijk 1999, 116.

disciples of the above School after a general deliberation put in his place the best man, a result that will be more easily attained if he is selected from a larger group.¹⁶⁷

Brevet till Hadrianus är skrivet i en formell ton och liknar en *libellus*, en skriven anhållan om en tjänst från en privatperson till en kejsare. Hadrianus snabba svar, skrivet på latin, var adresserat till Popillius Theotimus och den epikureiska skolan och skrevs direkt till honom på Plotinas begäran. Brevet på grekiska som Plotina därefter skrev till den epikureiska skolan i Athen är däremot skrivet i en personlig och hjärtlig ton. I detta brev tillkännager hon att skolans önsknings angående styrningen av skolan helt och fullt blivit tillgodosedda och att ansvaret nu vilade på ledningen för skolan att välja bästa möjliga efterträdare. Hon poängterade också att detta var Hadrianus beslut och att all tacksamhet skulle riktas till honom. Skriften i brevet blir efter denna inledning svårtydd och fragmentarisk och upphör därefter helt. Dessa brev visar att Plotina ägde en stor förmåga i att uttrycka sig i skrift. Hennes sätt att skriva till Hadrianus är både anspråkslöst och respektfullt. Samtidigt som hon undvek att begära för mycket av honom har hon goda argument för sin begäran. I sitt brev till den epikureiska skolan ger hon Hadrianus hela äran för beslutet och kallar honom ”truly the benefactor and overseer of all education”.¹⁶⁸ Samtidigt betonar hon i brevet att hon står kejsaren nära och prisar honom som den ”most august emperor, who is most dear to me in every way both as excellent lord and as my good son”.¹⁶⁹ Att Hadrianus, enligt Hemelrijk, gav henne ett snabbt och positivt svar visade i sin tur att han hade stor respekt för henne.¹⁷⁰

Plotinas roll som beskyddare för den epikureiska skolan i Athen är intressant ur flera aspekter. Det man först tänker på är att breven Plotina skrev visar att hon verkligen hade ett intresse för filosofi och litteratur och att hon var en lärd och begåvad kvinna. Kvinnors intresse för filosofi var något som låg i tiden och som kan sägas spegla de strömningar som fanns i det romerska högreståndssamhället från senrepubliken och framåt. De båda största filosofiska riktningarna, epikureismen och stoicismen, härstammade från Grekland och Hadrianus själv var som allmänt känt en stor beundrare av grekisk kultur och konst. Som rik änka i mogen ålder var det en tillåten sysselsättning för en kvinna att studera filosofi. Var man änka, hade egna tillgångar, och hade man

---

¹⁶⁷ ILS 7784.

¹⁶⁸ *Syll.*³ 834.

¹⁶⁹ *Syll.*³ 834.

¹⁷⁰ Hemelrijk 1999, 117-8.

i sitt äktenskap fött tre barn var man, efter Augustus lagstiftning, enligt lagen befriad från manligt förmyndarskap och kunde själv bestämma över sitt liv. Plotina var barnlös men hade troligen genom en undantagsregel fått denna förmån.¹⁷¹ Det finns även exempel på unga högreståndskvinnor som haft möjlighet att studera filosofi. En god utbildning var viktig för att kunna hantera rollen som maka och mor på det sätt som krävdes. En hög utbildning var i sig också en statusmarkör och ett bevis på att man tillhörde den högsta klassen i samhället.¹⁷²

Tankar angående kvinnors förmåga att tillgodogöra sig högre utbildning framförs av två moralfilosofer från denna tid: Musonius Rufus och Plutarchos. Musonius Rufus huvudpunkt var att kvinnor, genom att studera filosofi, var kapabla att erövra samma dygder och förmågor som män.¹⁷³ Han förespråkade inte, enligt modern forskning, likhet mellan könen utan bara att det fanns en moralisk likvärdighet mellan man och kvinna. Mannen studerade för karriären medan kvinnans mål med studierna skulle vara att göra dem bättre rustade i livet som husfru och mor.¹⁷⁴ Även Plutarchos propagerade för att kvinnorna skulle ges högre utbildning. I sin essä *Praecepta Coniugalia* instruerade han man och hustru hur de på bästa sätt skulle leva i ett gott äktenskap tillsammans.¹⁷⁵ För att lyckas med detta var det viktigt att mannen insåg att hans hustru behövde ledning och undervisning i filosofiska frågor. Rådet till kvinnan var bland annat att hon skulle lära sig av lärda kvinnor från förr, som exempelvis Cornelia, istället för att ägna sig åt lyx och flärd.¹⁷⁶ Musonius Rufus och Plutarchos var dock inte de första filosoferna som förespråkade utbildning för flickor och kvinnor. Seneca's råd till sin mor Helvia angående utbildningen av sitt barnbarn Novatilla uttrycks enligt Hemelrijk på liknande sätt. Enligt Seneca kunde en kvinnas odisciplinerade natur endast tyglas av ett filosofiskt tänkesätt.¹⁷⁷

I sitt begravningsstal till Plotina ära hade Hadrianus, enligt Dio, sagt: "Though she asked much of me, she was never refused anything". Detta uttalande förklaras av Dio i en fortsättning av texten på följande sätt: "Her request were of such a character that they neither burdened me nor afforded me any justification for opposing them."¹⁷⁸ Hadrianus byggde också ett tempel till Plotinas ära i

---

¹⁷¹ Boatwright 1991, 519; Gardner 1986, 19-21.

¹⁷² Hemelrijk 1999, 60-61, 67-71.

¹⁷³ Muson 3.

¹⁷⁴ Boatwright 1991, 538-540; Hemelrijk 1999, 61-2, är exempel på forskare som beskrivit detta.

¹⁷⁵ Plut. *Mor.* 48.

¹⁷⁶ Hemelrijk 1999, 63.

¹⁷⁷ Hemelrijk 1999, 64.

¹⁷⁸ Dio Cass 69; Hemelrijk 1999, 118.

Nemausus, precis som han tidigare byggt templet *Traianeum* i Italica till Trajanus ära. Att bygga dessa tempel på adoptivföräldrarnas födelseorter kan sägas visa på Hadrianus önskan att hedra dem samtidigt som han ville förstärka banden mellan den kejsarliga familjen och olika städer i provinserna.¹⁷⁹

Plotinas död år 123 hade föregåtts av Matidias år 119 (Hadrianus svärmor). Hadrianus apoteoserade även henne, precis som senare Plotina. Hon fick också ett tempel tillägnat sig av Hadrianus på Campus Martius nära Pantheon vilket gjorde henne till den första apoteoserade kvinna med ett eget tempel innanför stadsgränsen i Rom.¹⁸⁰ Hon tillägnades också ett begravningsstal och till skillnad från talet till Plotina finns delar av talet till Matidia kvar som en inskription.¹⁸¹ Inskriptionen är i dåligt skick men innehållet och tonen i talet har till viss del kunnat rekonstrueras. I talet sades att Matidia var Hadrianus mest lojala släkting, alltid på gott humör och hjälpsam mot alla. Hadrianus sade också om Matidia att "[...] (and) later of such great modesty that she never asked anything of me, and did not ask for many things which I would rather have wished to be asked for[...]".

Porträtt

Porträtten föreställande Plotina är, liksom mynten, framställda från år 112, året hon blev *augusta* och framåt. Sättet Plotina avbildas på, enligt Roche, är ett illustrativt exempel på hur medlemmarna i Trajanus familj användes för att framhäva Trajanus tankar om hur det romerska riket skulle styras.¹⁸² Bilden av Plotina som den trogna och självupppoffrande hustrun och adoptivmodern understryks i skulpturerna föreställande henne, enligt Fittschen känner vi endast till 11 skulpterade porträtt.¹⁸³ Dessa porträtt har stora likheter med hur porträtten av Trajanus är utformade och troligen är porträtten av kejsaren och kejsarinnan gjorda av samma konstnär. Med största sannolikhet har samtliga kända porträtt av Plotina baserats på samma prototyp. Här har funnits olika åsikter inom forskningen men man har nu landat i att de kända skulpterade porträtten

---

¹⁷⁹ Cass Dio 69; SHA *Hadr.* 12; Boatwright 2000, 136-7.

¹⁸⁰ Keltanen 2002, 114 n. 55.

¹⁸¹ CILXIV 3579; Jones 2004, 269, Jones översättning av talet; Opper 2008, 211 n.14. Det är oklart när talet hölls, vid begravningen eller vid apoteoseringen.

¹⁸² Roche 2002, 58.

¹⁸³ Fittschen 1996, n7 s. 50.

alla använt en prototyp. Denna prototyp påminner om hur kejsarinnan avbildades på de numismatiska porträtten. Det viktigaste, enligt Kleiner, är att porträtten föreställande Plotina är tidsdokument av den tid de tillverkades i och att den fysiska likheten mellan Trajanus och Plotina på bilderna föreställande dem är uppenbar.¹⁸⁴

Fig. 7. Porträtt av Plotina från Ostia, ca 112.

Ett porträtt föreställande Plotina, som hittades i Neptunusbaden i Ostia förefaller representera kejsarinnan under hennes livstid. I detta porträtt, där kejsarinnan framställs med en perfekt ansiktsoval, mandelformade ögon och rundade läppar syns inga ålderstecken och bilden av Plotina är här tidlös. Frisyren med dess kommaformade lockar påminner om den frisyra Trajanus har på samtliga mynt och porträtt föreställande honom.¹⁸⁵ Plotinas enkla och strama frisyra verkade inte ha gjort intryck på kvinnorna i societeten i Rom och den imiterades inte på det sätt som vi sett exempel på när det gäller andra kejsarliga kvinnors, exempelvis under den flaviska perioden men också Sabinas olika frisyror.¹⁸⁶ Enligt Keltanen visar de skulpturala porträtten upp Plotina som en

---

¹⁸⁴ Kleiner 1992, 212.

¹⁸⁵ Kleiner 1992, 212.

¹⁸⁶ Fittschen 1996, 42.

anspråklös kvinna, en värdig hustru och *gravis femina* och den fysiska likheten mellan Trajanus och Plotina stärker också bilden av kejsarfamiljen som ett team.¹⁸⁷

Mynt

Som tidigare nämnts förekom Plotina inte på mynt präglade i Rom innan år 112. Då hade Trajanus redan varit kejsare i 14 år. Både Plotina och Marciana hade vid denna tidpunkt ärats med titeln *augusta* och i samband med att det andra dakiska kriget avslutats lät Trajanus prägla provinsiella mynt med dessa båda kvinnors bild på myntets baksida.¹⁸⁸ När Marciana dog år 112 utnämndes hennes dotter Matidia omedelbart till *augusta* och Trajanus lät i Kilikien utge mynt år 113/114 med kejsaren på framsidan och var och en av de tre *augustae* på baksidan i tre olika valörer. Myntet föreställande Trajanus/Plotina hade den högsta valören, därefter Trajanus/Matidia och sedan Trajanus/Marciana. Enligt Brennan kan man om man jämför antalet mynt som trycktes med Plotina, Marciana och Matidia på bild konstatera att antalet mynt föreställande Plotina var i majoritet både i provinserna och i Rom. Plotina var den som räknades högst i hierarkin mellan de tre kejsarliga kvinnorna vid Trajanus hov.¹⁸⁹

Det tog alltså åtminstone 14 år för Plotina att visas upp på myntutgåvor utgivna i Rom. Detta gällde även för flera andra medlemmar av Trajanus familj som hans sedan länge avlidne fader, hans avlidna syster (båda apoteoserade) och niece Matidia den äldre. När Hadrianus kom till makten fortsatte han att utge mynt med bilder av sin svärmor Matidia och sin adoptivmor Plotina. Marciana och systemen Domitia Paulina fick däremot inte några mynt och inte heller vid det tillfället hans hustru Sabina.¹⁹⁰ Inskriptionen på mynten föreställande Plotina under hennes livstid var i de flesta fall PLOTINA AVG(usta) IMP(eratoris) TRAIANI (Plotina Augusta, hustru till kejsar Trajanus).¹⁹¹ Mynten föreställande Plotina visade henne huvudsakligen med samma porträtttyp och hårfrisyr på obversen: en högt uppkammad hårmassa, liknande ett diadem höjer sig över pannan, medan resten av håret är flätat i parallella flätor som avslutas med en lång fläta. Hon syns aldrig beslöjad på mynt. Åldersmässigt bedöms hon vara mellan 40 och 50 år. På myntens reverser

---

¹⁸⁷ Keltanen 2002, 116.

¹⁸⁸ Corey Brennan 2018, 18.

¹⁸⁹ Corey Brennan 2018, 49.

¹⁹⁰ Corey Brennan 2018, 68.

¹⁹¹ Corey Brennan 2018, 24.

finns huvudsakligen bilder av *Fides*, *Minerva*, *Vesta* och *Ara Pudicitiae*. Vid något tillfälle sammankopplades hon också med symbolen *Genius*. Plotina förknippades däremot inte med gudinnor som representerade feminin fertilitet eller med modergudinnor som *Venus*, *Juno* eller *Ceres* som många kejsarinnor före och efter henne gjorde. Det vanligaste motivet på hennes reverser är en sittande *Vesta* (se fig. 8) hållande *palladium*, den ålderdomliga metaforen av *Pallas Athena* och den kejsarliga spiran tillhörande den palatinska *Vesta*.¹⁹² Efter att Augustus år 12 f.v.t. lät uppföra ett tempel åt *Vesta* vid sin bostad på Palatinen blev kulten av gudinnan omedelbart en privat kult för den kejsarliga familjen och *Vesta* och hennes tempel blev därefter vanliga som motiv på myntreverserna hos bland annat Caligula, Nero, Titus och Trajanus. Så däremot inte på mynten föreställande de kejsarliga kvinnorna och, förutom hos Julia Titi, var Plotina den första kejsarinnan med *Vestas* bild på sina myntreverser.¹⁹³ Enligt Temporini hade bilden av *Vesta* på kejsarinnornas mynt en speciell betydelse som en garant för romarrikets fortsatta liv genom kontinuiteten i den kejsarliga dynastin. Kejsarinnorna, *augustae*, var relaterade till den romerska stadsgudinnan *Vesta* genom sin roll som exemplariska hustrur och idealiserade mödrar.¹⁹⁴

Fig. 8. Obvers: PLOTINA AVG IMP TRAIANI, Revers: CAES AVG GERMA DAC COS VI PP, Vesta, hållande palladium och spira. RIC 730.

¹⁹² Keltanen 2002, 110.

¹⁹³ Keltanen 2002, 111.

¹⁹⁴ Temporini 1979, 111.

Plotina var den första kejsarinnan för vilken man använde inskriptionen *pudicitia* (kyskhet) på mynten föreställande henne. Bilden och inskriptionen ARA PUDIC(itiae) finns bara på Plotinas mynt (se fig. 9), medan gudinnan *Pudicitia* och inskriften av hennes namn senare syns på mynt föreställande Hadrianus, Sabina, Faustina den yngre och Severus. *Pudicitia* var en kvinnlig dygd sammankopplad med den romerska matronan och det är intressant att se avbildningar av den på mynt tillägnade romerska kejsare.¹⁹⁵ *Pudicitiakulten* hade gamla anor men dess popularitet hade förminskats under den kejsarliga perioden och Plotinas mynt kan vara ett försök att återuppväcka denna gamla romerska kult.

Fig. 9. Obvers: PLOTINA AVG IMP TRAIANI Byst föreställande Plotina, Revers: CAES AVG GERMA DAC COS VI PP, altare tillägnat Pudicitia, ARA PUDIC, RIC 733.

Också inskriptionen FIDES AVGVST(a) S.C. finns på Plotinas mynt, en inskrift som i kombination med exempelvis *publica*, *exercitum*, *militum* vanligtvis användes på mynt tillägnade kejsare. *Fides* var tillitens, trohetens och hederns gudinna och hon var ofta associerad med sexuell lojalitet. Enligt Treggiari innebar *fides* trohet i äktenskapet i en vidare mening som inbegrep att lojaliteten makarna emellan fanns inom olika mellanmänniska områden.¹⁹⁶ Tänkvärt är att Plotinas enda mynt med inskriptionen *Fides* var *sestertii*, mynt med låg valör och därav hög cirkulation. Trohet var tydligen en egenskap som ansågs extra viktig att framhålla och därmed värd att sprida bland folket. *Minerva* förekom också på reversen till mynt föreställande Plotina.

¹⁹⁵ Keltanen 2002, 111.

¹⁹⁶ Treggiari 1991, 237-238.

Minerva var krigsmaktens och den konkreta vishetens gudinna och hon tillhörde den kapitolinska triaden tillsammans med *Jupiter* och *Juno*. *Minerva* var en lämplig gudinna för en kejsare men det är ovanligt att hon finns avbildad på ett mynt med en kejsarinna på obversen. *Minerva* var också beskyddare av hushållsarbete och hantverk och det kan vara denna sida hos henne som är bakgrund till att hon används på Plotinas mynt. Enligt Pomeroy finns också en annan intressant aspekt när det gäller *Minerva* (den romerska motsvarigheten till *Athena*). Hon var arketyper för den maskulina kvinnan som genom att förneka sin roll som sexuell varelse och mor blev framgångsrik i den traditionella manliga sfären.¹⁹⁷ Keltanen anser att man här kan se en analogi mellan *Minerva* och Plotina, som beskrevs som mäktig och inflytelserik i vissa litterära källor och som också var barnlös.¹⁹⁸ Ytterligare en ovanlig avbildning på mynt tillägnade Plotina är skyddsanden *Genius*. *Genius* förekom ofta på mynt föreställande kejsare. Skyddsanden *Genius* sades också kunna ge männen möjlighet till fortplantning. Den kvinnliga beskyddaren av denna förmåga var *Juno* så kanske borde vi, enligt Keltanen, ha sett *Juno* istället för *Genius* på Plotinas mynt.¹⁹⁹

De mynt som utgavs med Plotinas bild på obversen efter Trajanus död år 117 hade alla bilden av *Vesta* på reversen. Anledningen till detta var troligen en önskan från Hadrianus sida att visa på den kejsarliga dynastins kontinuitet och odödlighet.

Sabinas liv och äktenskap

Sabina (ca 83-137) var mycket nära knuten till Trajanus hov. Hennes mormor var Ulpia Marciana, Trajanus äldre syster. Ulpia Marciana gifte sig med C. Salonius Matidius Patruinus, senator från Vicetia och de fick en dotter Salonia Matidia (Matidia den äldre), mor till Sabina. Matidia kan ha varit gift två gånger och var mor till ännu en dotter, Matidia den yngre, från ett första äktenskap. Det är oklart vem Sabinas far var men, enligt namnen på olika av familjen frigivna slavar, kan fadern ha varit en L Vibius Sabinus, eventuellt senator från Assisi.²⁰⁰ Det finns mycket få uppgifter angående Sabinas tidiga år men man har antagit att hon växte upp i det kejsarliga hushållet

---

¹⁹⁷ Pomeroy 1994, 4.

¹⁹⁸ Cass Dio 68.10; SHA *Hadr.* 2.7; Keltanen 2002, 113.

¹⁹⁹ Keltanen 2002, 113.

²⁰⁰ Boatwright 1991, 517. Vad gäller uppgifter angående Sabinas far se not 13.

tillsammans med sin mormor, mor och syster i tät kontakt med övriga medlemmar av den kejsrerliga familjen.

Sabina gifte sig med Hadrianus år 100 och Plotina sägs ha varit initiativtagare till denna äktenskapsallians. Sabina beräknas vid giftemålstillfället ha varit 14 - 15 år gammal, en lämplig ålder att ingå sitt första äktenskap för kvinnor från de högsta samhällsklasserna enligt den tidens norm.²⁰¹ Äktenskapet sades vara olyckligt och Sabina beskrevs av Hadrianus, enligt *Historia Augusta*, som irriterad och argsint.²⁰² Stämningen mellan de båda makarna var till och med så dålig att det, enligt *Epitome de Caesaribus*, påstås att Sabina ska ha vidtagit åtgärder för att hindra att en graviditet skulle kunna inträffa med Hadrianus.

Efter Trajanus död år 117 blev Hadrianus kejsare. Sabina var då ca 30 år. Inget tyder på att Sabina hade något inflytande vare sig det gällde politiskt eller socialt över de beslut Hadrianus tog.²⁰³ Hadrianus tillbringade mycket av sin tid som kejsare på resande fot och besökte många av Roms provinser. Resorna hade ofta formen av inspektionsresor och han reste då i stort sällskap. Man antar att Sabina var med på flera av hans resor men hennes närvaro är tydligt dokumenterad bara när det gällde den långa resan till Orienten som för Hadrianus del startade tidigt år 128 och där Sabina med säkerhet deltog från år 129.²⁰⁴

En annan typ av information angående Sabina från denna resa kommer från Egypten. År 130 befann sig Hadrianus och Sabina tillsammans med det stora resesällskapet på en resa i Egypten. Med på resan var Julia Balbilla, en kvinnlig poet av grekisk härkomst. Julia Balbilla var av kunglig börd och hade en hög ställning och man kan förmoda att hon var med i resesällskapet som en slags sällskapsdam till Sabina. Den 19, 20 och 21 november år 130 besökte det kejsrerliga sällskapet en av de stora sevärdheterna, Memnons stoder, i Övre Egypten, Den föreställde farao Amenhotep III sittande och hans drottning och mor stående vid hans ben. Statyerna förstördes av en jordbävning år 28 f.v.t. Det som gjorde statyn till en attraktion var att den vid soluppgången, då stenen expanderade på grund av ökande temperatur, kunde producera ett ljud som man trodde var statyns röst.²⁰⁵ Detta fenomen fascinerade åskådarna och i likhet med nutidens turister, ristade dåtidens

---

²⁰¹ Freisenbruch 2010, 200.

²⁰² SHA *Hadr.* 11.3.

²⁰³ Boatwright 1991, 513; Temporini 1979, 262-263.

²⁰⁴ Corey Brennan 2018, 40.

²⁰⁵ Hemelrijk 1999, 164; Opper 2008, 204.

besökare ner några ord på statyn som bevis på att man varit där. Detta gjorde också Julia Balbilla och det kejsarliga sällskapets besök finns manifesterat i fyra poem skrivna av henne på statyns vänstra ben och fot. Tre av epigrammen är grupperade tillsammans på vänstra benet och gjorda av en och samma person. Datum för dessa inskrifter var troligen den 20 november. De är skrivna för att hedra det kejsarliga besöket.²⁰⁶ Det fjärde poemet inskrivet på vänstra foten ihågkommer Julia Balbillas egen erfarenhet av att höra Memnon. På insidan av vänstra foten finns ytterligare en inskrift som sägs vara gjord av Sabina själv, på prosa. Den översta dikten, den som skrevs först, introducerades med orden ”Av Julia Balbilla, när kejsaren Hadrianus hörde Memnon” och beskriver Memnons trefaldiga hälsning till kejsaren. Julia Balbillas syfte med att skriva dessa dikter, var enligt Hemelrijk, att ihågkomma det kejsarliga sällskapets besök vid statyn på ett för kejsaren och hans maka smickrande sätt och att samtidigt visa upp sin egen poetiska talang. Hadrianus porträtterades av henne som jordens härskare och Sabina nämns som ”vår älskade kejsarinna”. Sabina berömdes också för sin skönhet.²⁰⁷ Att Sabina deltog i sin makes sista resa är en av de få bekräftade notiser som finns angående hennes liv. Denna resa som startade år 128 och som sträckte sig i tid så länge som fem år. Detta innebar att hon var tillbaka i Rom omkring år 133.²⁰⁸

Exakt årtal och anledning till Sabinas död är okänt. Mycket talar dock för att hon dog under den senare delen av år 137, hon var då drygt 50 år gammal. Det finns, enligt Corey Brennan, mynt och inskriptioner som pekar på att hon var i livet under år 136 och större delen av år 137.²⁰⁹ Enligt ovan är det troligt att Sabina levde när Hadrianus adopterade L. Ceionius Commudus eller som han kom att kallas L. Aelius Caesar år 136, som sedan dog den 1 januari år 138. Vi vet också att det var Hadrianus som arrangerade Sabinas apoteos. Den slutliga viloplatsen för hennes aska blev det imponerande mausoleum som Hadrianus hade byggt på Tiberns vänstra strand, idag känt som Castello Sant’ Angelo. Under år 139 lät Antoninus Pius tillägna detta monument till sin adoptivfar och hans hustru: den ännu inte gudsförklarade Hadrianus och den apoteoserade Sabina.²¹⁰

---

²⁰⁶ Hemelrijk 1999, 164-165; Opper 2008, 204.

²⁰⁷ Hemelrijk 1999, 167-168. Angående Sabinas inskription hänvisar Hemelrijk till Bernard (1960) *Les Inscriptions grecques et latines du Colosse de Memnon*, Paris and Cairo: Institut Francais d’Archéologie Orientale, vol. 31, 99-100, no. 32.

²⁰⁸ Birley 1997, 292; Corey Brennan 2018, 34.

²⁰⁹ Corey Brennan 2018, 182.

²¹⁰ Corey Brennan 2018, 29.

Litterära källor

I ett tidigare kapitel har berättats om händelser där man antytt att Plotina hade ett visst politiskt inflytande över sin make Trajanus men det har också konstaterats att motivet för hennes handlingar vid dessa tillfällen alltid syntes syfta till att gynna Trajanus och visa upp honom i en bättre dager om hon lyckades få igenom de förslag hon hade. Något liknande inflytande hos Sabina på Hadrianus har däremot inte berättats om. Detta trots att Hadrianus hade en nära personlig relation och umgicks med både sin svärmor Matidia och med Plotina.²¹¹

Det finns dock noteringar från *Historia Augusta* som refererar till en händelse där Sabina var inblandad som utspelade sig på Hadrianus resa till Britannien år 122 och med denna information som bakgrund diskuteras det huruvida Sabina fanns med på denna resa. Två av huvudpersonerna i händelsen, prefekten för livgardet och kanslichefen, var normalt alltid med på kejsarens resor och därför kan man med utgångspunkt i denna text spekulera i möjligheten att Sabina också var med på resan.²¹² Texten i *Historia Augusta* berättar följande:

Prefekten för livgardet Septicius Clarus, kanslichefen Suetonius Tranquillus och många andra avskedade han emedan de vid denna tid tillåtit sig större förtrolighet i umgänget med hans hustru Sabina än hovetiketten medgav. Enligt vad han själv sade skulle han, om han varit en vanlig medborgare, även ha skilt sig från sin hustru som var vresig och tvär.²¹³

Av vad som sägs i denna text och texten från *Epitome de Caesaribus* (som citeras senare i kapitlet) kan man dra slutsatsen att Hadrianus och Sabina inte drog sig för att tala illa om varandra. Det är dock svårt att värdera sanningshalten i vad texterna säger. En anledning till avskedandet av de höga ämbetsmännen, kan, enligt Hemelrijk, vara att Hadrianus ansåg att Sabinas uppförande inte stämde med hur en kejsarinna skulle uppföra sig. Han kan ha tyckt att hon talade med männen på ett alltför informellt sätt och han kan också, på grund av sin misstänksamma natur, ha misstolkat deras sammankomster och tagit dem för politiska konspirationer, kanske till och med förberedelser för en konspiration mot honom.²¹⁴

---

²¹¹ Opper 2008, 202.

²¹² Opper 2008, 200.

²¹³ SHA Hadr. 11.3.

²¹⁴ Hemelrijk 1999, 119.

Vad än sanningen var kan vi notera att Hadrianus i källmaterial vi har att tillgå, med undantag av dessa händelser, inför den romerska befolkningen till synes behandlade Sabina på liknande sätt som Trajanus behandlade Plotina. I offentliga sammanhang och under representationsuppdrag inför befolkningen i Rom och i provinserna vet vi inget annat än att det var det en respektfull bild av kejsarinnan som befolkningen mötte. Hadrianus tillägnade också Sabina titeln *augusta*, men antagligen inte förrän år 128 och det var först vid denna tidpunkt som myntpräglingen i hennes namn startade. Detta agerande är värt att notera, speciellt med tanke på att Hadrianus under åren 117-122 visade stor omsorg om att offentligt uppmärksamma andra kvinnliga medlemmar i Trajanus familj.²¹⁵ Det enda yttrande som innehöll någon form av positiva känslor angående Hadrianus förhållande till Sabina är att han i sitt begravningstal till sin svärmor refererade till sin hustru som *Sabina mea*.²¹⁶

Två litterära källor nämner omständigheter runt Sabinas död, *Historia Augusta* och *Epitome de Caesaribus*. I *Historia Augusta* står följande:

Sedan Hadrianus genomströvat alla delar av världen, barhuvad och ofta i hållande regn och bitande kyla, ådrog han sig en sjukdom som band honom vid sängen. Bekymrad över tronföljden som han nu var tänkte han först på Servianus, som han senare tvingade ta sitt liv, såsom jag redan nämnt. För Fuscus kände han den djupaste avsky, emedan spådomar och förebud ingett denne hopp om kejsartronen. Platorius Nepos, som han tidigare uppskattat så högt att denne en gång ostraffat kunde vägra Hadrianus tillträde när han kom på sjukbesök, honom var han nu misstänksam mot och hatade. Detsamma gällde Terentius Gentianus, fast mot honom var hatet starkare, ty vid denna tid såg Hadrianus att denne var föremål för senatens uppskattning. Till slut hatade han alla som han tidigare kunnat tänka sig i maktställning, emedan han nu såg dem som blivande kejsare.

Emellertid undertryckte han alla våldshandlingar till följd av sin medfödda grymhet, ända tills han var nära att avlida i samband med en blodstörtning som han drabbades av medan han befann sig i sin villa i Tibur.

Under förevändning att Servianus eftersträvade kejsarmakten drev han honom utan hämningar till självmord bara därför att denne hade skickat mat till hovtjänarna och satt sig på kejsarens stol som stod vid sängen, och för att han, en gammal man på nittio år, i stram hållning gått fram till de tjänstgörande vaktposterna. Många andra togs av daga antingen öppet eller i lömska bakhåll.

---

²¹⁵ Corey Brennan 2018, 42.

²¹⁶ Jones 2004, 267; Opper 2008, 203.

Nu kunde inte ens hans maka Sabina få dö utan att det ryktades om att Hadrianus förgiftat henne.²¹⁷

Därefter kan man läsa att Hadrianus adopterade Ceionius Commodus Verus och kallade honom Aelius Verus Caesar. *Epitome de Caesaribus* nämner också Sabinas död. Där står:

His wife Sabina, while she was nearly being incapacitated by servile affronts, was driven to a voluntary death. She used to say openly that, because she had judged his character inhuman, she had taken pains lest, to the bane of the humant race, she become pregnant by him.²¹⁸

Texten i *Epitome* fortsätter därefter att skildra Hadrianus svåra sjukdom och tilltagande lidande, vilken var orsaken till att han dödade många senatorer. *Epitome* beskriver också att Hadrianus sjukdom gjorde att han bad flera av sina mest trogna tjänare att döda honom och han hindrades också att själv begå självmord innan han dog vid en ålder av 62 år.

Varken tidpunkten eller orsaken till Sabinas död är klar. Hon kan ha dött en naturlig död eller hon kan också själv ha orsakat dödsfallet genom att ta farliga läkemedel. I *Historia Augusta* i biografien över Aulus Caesar beskrivs att denne på Hadrianus initiativ tagit en medicindos som han trodde skulle hjälpa honom men som istället orsakade han död. Enligt Corey Brennan kan samma sak ha hänt Sabina om hon tagit fosterfördrivande medel, enligt mig osannolikt med tanke på att Sabina bör ha varit över 50 år vid tiden för sitt dödsfall.²¹⁹ En annan möjlighet är att Hadrianus, precis som källorna säger, tog initiativet till Sabinas död genom att tvinga fram ett självmord eller arrangera ett mord. Kanske hade han en fördel av att hon var den av dem som först dog. Att förbereda Sabinas dödsfall och arrangera begravningen och apoteosen kunde kanske i första hand hjälpa honom att bygga upp den postuma bilden av honom själv och i andra hand hans hustrus.

Vi vet att Sabina tillerkändes gudomlig status trots att man absolut inte kan utläsa det ur de skriftliga källorna utan från mynt och skulpturala porträtt.²²⁰ Hon apoteoserades och ärades vid en offentlig ceremoni. Ett altare skapades till hennes minne. Ett sista porträtt, en vacker reliefpanel

---

²¹⁷ SHA *Hadr.* 23.

²¹⁸ *Epit. de Caes.* 14.8.

²¹⁹ SHA *Ael.* 4; Corey Brennan 2018, 186.

²²⁰ Corey Brennan 2018, 187.

föreställande Sabinas apoteos²²¹, som tillhört detta altare, har upptäckts. På den starkt restaurerade marmorreliefen kan vi se hur Sabina transporteras upp till himlen av ett kvinnligt *Genius*, en änglalik varelse. Hadrianus är självklar huvudperson i förgrunden och är sysselsatt med att peka ut den rätta vägen för hustrun.²²² Denna relief beskrivs mer under rubriken ”Porträtt”.

Porträtt

Giftermålet mellan Hadrianus och Sabina ägde rum runt år 100 och Hadrianus blev utropad till kejsare år 117 men det är först år 128, året hon får titeln *augusta*, som produktionen av skulpturala porträtt och mynt föreställande Sabina kommer igång. Det ska ha funnits tidigare skulpturer, exempelvis originalstatyn föreställande Sabina i skulpturgruppen i Plancia Magna i Perge från år 121. Den som finns på plats nu är från ett senare datum, antagligen från efter hennes apoteosering. Inskriptioner från Olisipo i Lusitania (Lissabon) med datering år 121 och i Lyttos på Kreta från år 124/125 refererade till Sabina som *augusta* (före hennes utnämning) respektive kejsarens hustru men dessa verk finns inte längre kvar. De skulpturala porträtt vi har att hålla oss till är alltså från tidigast år 128, nästan 12 år efter Hadrianus maktövertagande och framåt. Det sätt Sabina till en början presenterades på liknade i hög grad det sätt som Marciana, Matidia och Plotina hade avbildats och bilderna av henne blev därmed en symbol på att kejsarmakten under Hadrianus ledning fortsatte på samma sätt som under Trajanus.²²³

Enligt Kleiner är Sabinas porträtt av stort intresse därför att de kom att representera en brytning med den flaviska och trajanska traditionen vad gäller hur man avbildade kvinnor och män. Under Trajanus kejsarperiod var kvinnornas frisyrier enklare i sin framställning men precis lika detaljerat utarbetade som de flaviska föregångarnas. Porträtten av Sabina däremot visar på att det under hennes kejsarinneperiod sker en förändring mot ett enklare stilideal.²²⁴ Sabinas frisyrier behandlas

---

²²¹ *Nationalencyklopedin*//Apoteos Ordet Apoteos kan användas i överförd mening om konstverk som framställer ett motiv som gudomligt upphöjt, eller (mera uttunnat) om förhärligande i allmänhet (hämtad 2018-12-06).

²²² Freisenbruch 2010, 205.

²²³ Corey Brennan 2018, 94.

²²⁴ Kleiner 1992, 242.

på annat ställe i uppsatsen men det är viktigt att betona att kronologin mellan hennes olika frisyrstilar är oklar.²²⁵

Sättet Sabina avporträtteras på ändrades alltså tydligt över tid och likheterna med de tidigare kvinnliga släktingarna från Trajanuseran försvann. Återkomsten till Rom efter den tredje resan (128 - tidigt 133) är en tydlig vändpunkt. Från denna tidpunkt övergavs oftast den tidigare gällande naturalistiska porträttstilen och skulptörernas målsättning blev istället att avbilda den vid denna tidpunkt medelålders kejsarinnan som en gudinnelik tidlös skönhet.²²⁶ Sabinas nya stilideal är uppenbart i ett av de mest kända porträtten av henne som nu finns på Museo Nazionale delle Terme och detta porträtt tillhör en huvudtyp bestående av 25 kopior. Här kan vi se Sabinas vågiga hår, delat i mittbena och borstat bakåt över öronsnibbarna och uppsatt i en lös knut på bakhuvudet. Detta sätt att bära håret påminner om hur grekiska gudinnors frisyrer avbildades. Sabina bär också slöja fastsatt i ett diadem. Det finns också kvar bruna pigmentrester i irisen och håret (se fig. 10).²²⁷ Detta porträtt skapades under slutet av eller efter Sabinas död. En annan staty av Sabina (fig. 4), troligen postum, visar henne i skepnad av gudinnan Ceres. En orsak till att det gjordes många statyer och kopior av statyer i grekisk stil från tidpunkten då kejsarparet återkom från den tredje resan och fram till Hadrianus död kan, menar jag, ha varit en önskan från den kejsarliga ledningen att förstärka de panhelleniska aspekterna i Hadrianus politiska program. Hadrianus var omvittnat fascinerad av den ursprungliga kulturen på olika platser i provinserna och ville på olika sätt markera detta, ett exempel på detta intresse var hans initiativ att färdigställa Zeustemplet i Athen.²²⁸ En annan orsak till stilförändringen kan vara att Hadrianus nu hade förstärkt sin makt och inte längre behövde legitimera den genom att åberopa släktskapet och familjebanden med Trajanus.²²⁹

---

²²⁵ Kleiner 1992, 241.

²²⁶ Corey Brennan 2018, 170.

²²⁷ Kleiner 1992, 242.

²²⁸ Boatwright 2000, 15.

²²⁹ Corey Brennan 2018, 172.

Fig.10. Porträtt av Sabina, år 136-138.

Under 1600-talet revs Arco di Portogallo, en enkel valvbåge från kejsartiden. Två historiska reliefpaneler från hadriansk/antoninsk tid upptäcktes. Båda panelerna var hårt restaurerade men forskningen är överens om att bilden av Hadrianus förkommer på båda panelerna. Den ena panelen föreställer en kejsarlig *adlocutio* (tal eller proklamation) medan den andra scenen visar en apoteos (se fig. 11). När det gäller *adlocutio*-panelen har det diskuterats om den hör ihop med apoteospanelen. Scenen kan föreställa Hadrianus hållande ett begravningsstal till Sabinas ära eller inför publik ha läst upp senatens dekret rörande Sabinas apoteos. Båda tolkningarna är möjliga men man vet inte om de två panelerna ingick i en serie med fler än två paneler.²³⁰

Den centrala punkten i apoteospanelen är inte apoteos-scenen i sig utan kejsaren som sitter på en låg draperad stol i högra hörnet. Bakom kejsaren står en togaklädd man. I det vänstra hörnet halvligger en mansfigur med naken överkropp. Hans blick är riktad mot kejsaren och inte på apoteos-scenen, som om han väntade på kejsarens gensvar. Själva apoteos-scenen utgörs av den beslöjade kejsarinnan, som ridande i damsits på en kvinnlig bevingad *Genius*, stiger upp mot skyn. *Genius* håller en lång fackla med båda händerna och flyger uppåt mot höger. Hon tittar bakåt mot kejsarinnan som för sin del blickar framåt. Stora delar av motivet är restaurerat men kejsarinnans

---

²³⁰ Corey Brennan 2018, 181.

huvud, förutom näsan, är i originalskick och forskare har därmed kunnat identifiera Sabina genom att titta på frisyren och ansiktsdragen.²³¹ Denna apoteos-scen visar fem figurer allt som allt, men i fyra olika skalor. Hadrianus och mannen med den bara överkroppen är störst. Mannen som står bakom Hadrianus visas i omkring tre-fjärdedels storlek, *Genius* är lite mindre än två-tredjedelar av kejsarens storlek och kejsarinnan är ännu mindre, kanske hälften av kejsarens storlek.²³²

Enligt Corey Brennan finns fyra säkra fakta att inhämta från Sabinas apoteos-relief: Hadrianus överlevde sin hustru, hennes begravning ägde rum någonstans på *Campus Martius*, Sabina fick gudomlig status och Hadrianus bevittnade Sabinas apoteos.²³³ Denna relief som dateras till år 136-138 är den första kända framställningen av en kejsarinns apoteos. Unikt är också att Hadrianus finns med och bevittnar tillfället.

Fig.11. Sabinas apoteos, panel från Arco di Portogallo, år 138.

---

²³¹ Corey Brennan 2018, 178.

²³² Corey Brennan 2018, 178.

²³³ Corey Brennan 2018, 181.

En annan känd apoteos-scen föreställande Antoninus Pius och Faustina den äldre påminner motivmässigt i hög grad om Portogalloreliefen (se fig. 12). Faustina dog år 140, 20 år före sin make Antoninus Pius men trots detta kombinerades deras apoteos på en relief daterad år 161. Uppdragsgivare för reliefen var Marcus Aurelius och Lucius Verus, Antonius Pius adoptivsooner, och den restes vid deras maktövertagande. Apoteos-scenen täckte den södra sidan av sockeln och de två övriga dekorerade sidopanelerna skildrade begravningsscener från kejserliga begravningar. Den är nu placerad på Vatikanmuseet.²³⁴ Precis som i Sabinas apoteos-scen är det en bevingad *Genius*, denna gång en manlig skepnad, som bär kejsarparet till himlen. Båda apoteos-scenerna inkluderar också ytterligare personer i förgrunden som beskådar apoteosen. De två relieferna presenterar även de apoteoserade personerna förminskade i förhållande till personerna i förgrunden.²³⁵

Fig.12. Apoteos Antoninus Pius och Faustina, piedestalen Antoninus Pius kolonn, år 161.

---

²³⁴ Corey Brennan 2018, 179.

²³⁵ Matheson 1996, 180.

Mynt

Mynten föreställande Sabina började, som tidigare nämnts, präglas runt år 128 och myntutgivningen fortsatte till efter hennes död (som antagligen inträffade år 137) och åtminstone fram till år 139.²³⁶ Det finns ett antal exempel på mynt av henne som utgavs postumt.²³⁷ Präglingen av de första Sabina-mynten skedde troligen i samband med utnämningen av henne till *augusta*. Denna utnämning sammanföll sannolikt med att Hadrianus fick titeln *pater patriae*. Utnämningen konfirmerades med utgivningen av ett stort antal mynt och inskriptioner.²³⁸ Denna utnämning tog lång tid, över 11 år efter att Hadrianus blivit kejsare. På de första mynten av Sabina *Augusta* avbildades hon i en stil starkt påminnande om hur Plotina och Matidia, framställdes, vad gällde stil och frisyra.²³⁹ Syftet med detta kan ha varit en vilja från Hadrianus sida att i början av sin regeringsperiod visa på att hans avsikt var att fortsätta styra i Trajanus anda. Den kejsarliga dynasti som Trajanus arbetat så hårt för att skapa var fortfarande aktuell.²⁴⁰

Ikonografin på mynten föreställande Sabina har studerats av olika forskare. Carandini identifierade fyra grundläggande olika frisyrier. Den första påminde starkt om Matidias frisyra med flätat, uppuffat hår hopsamlat på bakhuvudet bakom en tiara. Nummer två, var liksom Plotinas frisyra utan flätor och med hjälp av tiaran formades håret till en hög hårkam på hjässan. Den tredje frisyren, ”hårknuten”, samlade håret i en lös knut, hopfäst i nacken. Denna frisyra skulle, enligt Carandini, ha en religiös betydelse, och kunna sammankopplas med de religiösa ceremonierna i Eleusis och assimileringen av Sabina till *Demeter* och *Persefone*. Frisyra nummer fyra var frisyren som representerade Sabina på mynt präglade efter hennes död och apoteosering. Den påminner om frisyra nummer tre med tillägget att Sabina här bar slöja.²⁴¹ Studiet och analyserandet av Sabinas frisyrier fortsatte och Abdy har presenterat ett schema där han identifierar de romerska mynten föreställande Sabina under hennes levnad i fyra huvudgrupper med en fortsatt indelning i underliggande subgrupper.²⁴² De förändringar han förelade stämde inte helt med den tidsföljd som tidigare presenterats. Abdys slutsatser resulterade i att han endast presenterade en frisyra för

---

²³⁶ Corey Brennan 2018, 182. Exakt tidpunkt för Sabinas dödsfall är oklart men det finns teorier som pekar på att hon dog och apostroferades december 137.

²³⁷ Keltanen 2002, 117.

²³⁸ Corey Brennan 2018, 87.

²³⁹ Corey Brennan 2018, 91.

²⁴⁰ Keltanen 2002, 118.

²⁴¹ Carandini 1969, 105-107; Corey Brennan 2018, 91.

²⁴² Corey Brennan 2018, 151.

perioden när Sabina fick titeln *augusta* omkring år 128 och att det var resan till Egypten år 130 som orsakade den första stora omställningen när det gällde hennes förändrade frisyrier.²⁴³ Sabina var, enligt Abdy, den första romerska kejsarinna att ha en regelbunden utgivning av mynt över tid i Rom. Han noterar också det märkliga i att hon samtidigt som hon ärades i myntutgivningen både under sin livstid och postumt på ett sätt som ingen före henne, enligt de litterära källorna, hånades och föraktades av Hadrianus.²⁴⁴

Översiktligt kan sägas att mynten föreställande Sabina har fler reverstyper än någon annan kejsarinna före henne, men enligt Keltanen var motiven på henne vanligt förekommande och därmed redan kända. Det fanns inte heller någon skillnad på motiven oavsett valör.²⁴⁵ Reversbilderna föreställde dels gudinnor som *Concordia*, *Vesta*, *Venus*, *Juno*, *Ceres*, *Pietas*, *Pudicitia* och *Kybele* och dels gudomliga personifikationer som bland annat *Fides*, *Fortuna* och *Roma*. Mer ovanliga var *Indulgentia*, *Spes* och *Tellus* samt *Isis*, den egyptiska gudinnan som åtnjöt stor prestige i det romerska riket.²⁴⁶

Reverserna på mynten föreställande Sabina som präglades i Rom runt år 128 hade inga inskriptioner och avbildade antingen en sittande *Vesta* eller *Ceres*. De utgjorde, enligt Abdys indelning, grupp 1 och 2 och innehöll bara 6 typer inalles. Den tredje gruppen var något mer omfattande, 18 typer och placeras tidsmässigt till den första perioden av den långa resan till de östra provinserna, fram till ankomsten till Egypten våren år 130. Reverserna på dessa mynt är också utan inskriptioner men motiven har en större variation. Här såg man personifikationer av en sittande *Concordia* hållande en *patera*, en stående *Venus Victrix* hållande ett spjut och hjälm och med en sköld vid sina fötter. Ett annat motiv var en stående gudinna avbildad med den ena handen höjd och den andra vilande på sitt bröst. Det finns olika tolkningar angående vilken gudom eller personifikation bilden föreställer, antingen en representation av *Pudicitia* eller med lika stor sannolikhet, enligt Abdy, av *Pietas*.²⁴⁷ Det är den fjärde gruppen som innehåller huvuddelen av Sabinas *augusta*-mynt. Här har Abdy samlat 90 olika typer i sju subkategorier som ska ha präglats under perioden 130/131 fram till kejsarinnans död år 137. Kännetecknande för dessa serier är att

---

²⁴³ Abdy 2014, 79, 82; Corey Brennan 2018, 91.

²⁴⁴ Abdy 2014, 74.

²⁴⁵ Keltanen 2002, 118.

²⁴⁶ Keltanen 2002, 118.

²⁴⁷ Corey Brennan 2018, 152. Enligt n.13 härrör noteringen från Abdy från en personlig konversation mellan Corey Brennan och Abdy.

de visar upp iögonfallande förändringar av kejsarinnans frisyrer, de parar också ihop porträtt av Hadrianus och Sabina på obversen och reversen. En annan observation är att när Sabina finns på obversen är det norm att beskrivande reverser presenteras. Ett av de vanligaste mynten under denna period är ett där obversen avbildar kejsaren och kejsarinnans byster och reversen *Concordia*, antingen stående eller sittande, med inskriptionen CONCORDIA AVGVSTA. Denna kombination kan ses som ett försök att framhäva den äktenskapliga harmonin makarna emellan. Bland dessa mynt ses också motivet där Sabina associeras med gudinnan *Juno* med inskriptionen IVNONI REGINAE. Epitetet '*Regina*' refererar till gudinnans medlemskap i den Capitolinska triaden tillsammans med *Jupiter* och *Minerva* och det är första gången som egenskapen *Regina* hos *Juno* har uppmärksamats på en romersk kejsarinnas mynt.²⁴⁸ Under denna tidsperiod sammanbands också Sabina för första gången med *Venus Genetrix*. Tidigare, under Tiberius tid, hade Livia blivit presenterad som GENETRIX ORBIS (världens mor). Enligt Corey Brennan kan det under tidigare eror ha ansetts provokativt att uttryckligen jämföra en kejsarinna med *Venus* i hennes roll som mor till *Aeneas* och därmed stammoder för det romerska folket.²⁴⁹ Under denna period präglades också mynt med personifikationer av *Pietas* och *Pudicitia* (se fig. 14) där den senare var ny liksom *Indulgentia*, som också introducerades på Hadrianus mynt vid denna tidsperiod (år 132-134). Corey Brennan påpekar att *Indulgentia* var en egenskap Hadrianus valde att prisa Matidia, Sabinas mor, för i sitt begravningstal till henne.²⁵⁰

---

²⁴⁸ Corey Brennan 2018, 153

²⁴⁹ Corey Brennan 2018, 154.

²⁵⁰ Corey Brennan 2018, 155.

Fig. 13. Obvers: AVGVSTA HADRIANI AVG PP, Revers: CONCORDIA AVG, sittande Concordia hållande patera RIC 398.

Av mynten som präglades åren 135-137, de sista åren av Sabinas levnad, hade nästan alla som visade Sabina på obversen beskrivande reverser. Motiven var fortfarande *Vesta* (sittande) och *Concordia* (sittande och stående), *Juno Regina*, *Venus Genetrix* och *Pietas Augusta*. *Ceres* var fortfarande borta och *Indulgentia* hade nu också försvunnit. Nytt är ett mynt med inskriptionen LIBERTAS PVBLICA. Det utgavs också i Hadrianus namn och enligt Corey Brennan kan man tänka sig att det var menat som en försäkran från Hadrianus riktad till det romerska folket vid hans återkomst till Rom efter sin långa resa. Ingen annan kejsarlig kvinna har haft ett mynt med detta motiv. Mynt med inskriptionen VICTORIA AVG på reversen är också nya motiv från denna sena period. Motivet fanns på både Hadrianus och Sabinas mynt och anspelade med säkerhet på Hadrianus seger över Bar Kochba år 135. Under denna period finns också ett mynt utan inskription föreställande Sabina som *Kybele* ridande på ett lejon, hållande en trumma och en spira. Bilden av Sabina som *Kybele* markerar en start för mynt med denna gudinna som motiv på kejsarliga mynt i Rom.²⁵¹

²⁵¹ Corey Brennan 2018, 156.

Fig. 14. Obvers: SABINA AVGVSTA HADRIANI AVGV PP, revers: PVDICITIA Pudicitia beslöjad, RIC 406 RSC 57.

Motiven på reverserna till mynten präglade efter Sabinas död är uttrycksfulla. De finns i två varianter, ett där Sabina visas flygande på en örn med inskriptionen CONSECRATIO (se fig. 15) och ett där inskriptionen PIETATI AVGV illustreras av ett altare över ett bål.²⁵² Dessa mynt är präglade i valörerna guld, silver och brons. Sabina bär slöja på samtliga dessa porträtt och framställningen av henne gav bilden av en ung kvinna. Håret var oftast vågigt, löst fallande, täckande öronen och hopsamlat i en knut i nacken. Ikonografin på mynten där Sabina rider på en örn påminner om Portugalloreliefen. Bilden av ritten på örnen hade inte tidigare förekommit på kejsarliga mynt, varken för kejsare eller kejsarinnor.²⁵³

²⁵² Corey Brennan 2018, Appendix 1 Sabina on the coins of Rome.

²⁵³ Corey Brennan 2018, 189-190.

Fig.15. Obvers: DIVA AVG SABINA, revers; CONSECRATIO.

5. Analys och diskussion

Inledning

Syftet med denna uppsats är att undersöka och analysera i vilken mån och hur kejsarinnerollen fick en förändrad betydelse inom kejsarmakten under adoptivkejsarna Trajanus och Hadrianus kejsartid. Fokus är därmed kejsarnas maktutövning och de medel och strategier de använder. En jämförelse kan göras mellan hur Trajanus och Hadrianus styrde riket och det Foucault kallar produktiv maktutövning. Enligt Foucault var makten handlingsinriktad och den uppmanade människor att agera och tänka på vissa sätt. ”I verkligheten är makten produktiv: den producerar ämnesområden och sanningsritualer.”²⁵⁴ En viktig beståndsdel i principatets politiska system var att det byggde på att kejsaren hade acceptans för sina åtgärder av senaten, militären och de romerska medborgarna. Även diskussionen om hur tronföljden ärvdes och överfördes hade stor betydelse för maktutövandet. Dessa villkor gällde det för kejsarna att förhålla sig till i sitt utformande av vad det romerska riket och kejsarmakten innebar och i skapandet av denna maktposition ingick bilden av kejsarinnorna som en viktig beståndsdel.

Det är främst via mynt och porträtt vi har möjlighet att studera hur bilden av kejsarinnorna och kejsarmakten förmedlades. Enligt Hannestad var romarna tidigt medvetna om myntens värde när det gällde att sprida politiska budskap och propaganda.²⁵⁵ De kejserliga kvinnornas status på mynten manifesterades med epitet som *augusta* eller *diva*. Mycket tyder på att starten av präglingen av mynt i Plotinas och Sabinas namn hade ett samband med utnämningen av dem till *augusta*. Livia var, som tidigare nämnts, den första kvinnan att tilldelas denna titel genom att Augustus i sitt testamente angav att han adopterade henne som sin dotter och gav henne namnet *augusta*.²⁵⁶ Utnämmandet till *augusta* lät vänta på sig för både Plotina och Sabina och tanken med detta, kan enligt mig, vara att Trajanus och Hadrianus ville utnyttja de politiska och propagandistiska fördelar som utnämningen kunde ge kejsarmakten. Det är också troligt att de, med Augustus som förebild, genom att dröja med utnämningen av kejsarinnorna till *augusta* önskade betona gamla romerska värden angående kvinnans ställning och hur riket skulle styras.

---

²⁵⁴ Foucault 1998, 227.

²⁵⁵ Hannestad 1986, 11-14.

²⁵⁶ Cass Dio 56.46.1-2; Brännstedt 2016, 58-60; Pomeroy 1994, 183-185. Genom testamentarisk adoption hade Augustus bekräftat den ”gamla” sedvanan att betrakta hustrun som del av makens familj.

Att dröja med utnämningen visade, enligt detta synsätt, på hur viktig de ansåg att den var för att upprätthålla och främja kejsarmakten. Augustus politik angående kvinnans ställning i det offentliga rummet och den förändrade synen på hennes roll i äktenskapet var också något som passade in i denna ideologi. Även den postuma utnämningen till *Diva* uppmärksammades och utnyttjades av kejsarmakten i myntutgivningen.

Antalet offentliga statyer föreställande kvinnor placerade på offentliga platser på den italiska halvön utgjorde bara 10 % av samtliga offentliga statyer och man kan anta att ett liknande mönster gällde även i provinserna.²⁵⁷ Vilken bild av kejsardömet kan de idealiserade kvinnoporträtten föreställande kejsarinnorna som fanns uppställda på offentliga platser ha givit till den romerske medborgaren på den italiska halvön eller i provinserna? De kan ha varit en länk mellan den kejsarliga familjen och det enskilda romerska hushållet. Bilden av kejsarinnan kan ha inneburit framtidstro och en garant för att romersk lag och ordning gällde. Enligt Fejfer var kanske de gemensamma dragen mellan statyerna vad gällde ansiktsdrag, kroppsställning och frisyrer och de likheter som observerats mellan kejsarinnorna och samtida elitkvinnor som också porträtterats en del av en kejsarlig ideologi. Bilden av kejsarinnan var länken som förenade den kejsarliga makten, det privata livet och institutionen ”den romerska familjen”. Porträttet av kejsarinnan inte bara relaterade till porträtt av andra kvinnor tillhörande den romerska eliten utan interagerade också med dem. Porträttet av kejsarinnan var, enligt Fejfer, en del av den kejsarliga ideologin.²⁵⁸ Här kan man dra paralleller till nutida makthavare, särskilt tydligt ser vi detta hos amerikanska presidenter. Talande exempel är Jacqueline Kennedy och Melanie Trump.

Plotina och Trajanus

Hur ingick Plotina i den bild av kejsarmakten som Trajanus skapade? Ett svar på denna fråga är att hon fanns med som en bakgrundskuliss tillsammans med övriga familjemedlemmar som Trajanus ansåg sig kunna använda i det övergripande syftet att framhäva sin egen kejsarliga glans och status. Plotina bidrog härmed till att öka Trajanus symboliska kapital. Med symboliskt kapital avser jag Bourdieus begrepp, vilket användes för att beskriva uppfattningar som av sociala grupper

---

²⁵⁷ Fejfer 2008, 362.

²⁵⁸ Fejfer 2008, 368.

betraktades värdefulla och åtnjöt förtroende, det vill säga egenskaper som igenkändes och erkändes av de romerska medborgarna.²⁵⁹ Anledningen till att beskriva Plotina som en anspråkslös och tillbakadragen kvinna enligt klassisk romersk modell var att förstärka bilden av Trajanus och kejsarmakten. Genom att uppvisa de egenskaper hos Plotina det romerska folket ansåg nödvändiga hos en romersk matrona gavs ökad auktoritet åt kejsarmakten och därmed Trajanus.

Trajanus hade en god relation till senaten. Det fanns inget uttalat motstånd där mot Nervas adoption av honom. Enligt Hekster var det snarare så att adoptionen inte var spontan utan att det fanns påtryckningar på Nerva från både militär och kejsarlig elit för att adoptionen skulle genomföras.²⁶⁰ Trajanus hade haft militära framgångar, han besegrade dacerna och stred också i Assyrien, Armenien och Mesopotamien. Enligt Woolf var Trajanus sätt att aktivt föra krig en återgång till en tidigare romersk ledarstil och det skulle långsiktigt visa sig att hans regim med sin expansionspolitik innebärande kortlivade och kortsiktiga erövringar inte längre passade det romerska riket.²⁶¹ Däremot tycks det som om Trajanus hade senaten och det romerska folket med sig när det gällde dessa militära aktiviteter. Sammansättningen av armén var vid denna tidpunkt mer att likna vid en yrkesarmé vars lojalitet riktades mot kejsaren själv och inte som tidigare mot befälhavarna. Trajanus hade också, enligt Plinius *Panegyricus*, god kontakt med och delade vid tillfälle soldaternas enkla liv.²⁶² Det fanns alltså, enligt detta resonemang, inget politiskt motstånd mot Trajanus. Mycket tyder på att målet för honom, liksom för Augustus, var att skapa en dynasti som utan förekomst av egna biologiska barn ändå tog utgångspunkt i hans egen familj. Han kunde utan motstånd från senaten, militären och det romerska folket arbeta mot detta mål och bygga upp bilden av sig själv och sin familj. Trajanus möjligheter att genomdriva sina maktambitioner syntes med ovan förda argumentation gynnsamma och hans taktiska planering för hur makten skulle genomföras kunde därför, enligt Foucault, utövas utifrån en strategisk position och makthandlingarna blir därmed en följd av en rationell kalkylering.²⁶³

Roche framhäver den betydelse man bör tillskriva Plinius den yngres hyllningsdikt *Panegyricus* när man ska bedöma hur Trajanus byggde upp sin maktposition. I *Panegyricus* kan

---

²⁵⁹ Bourdieu 1999, 135-136.

²⁶⁰ Hekster 2014, 6.

²⁶¹ Woolf 2012, 203.

²⁶² Plin. *Pan.* 18-19.

²⁶³ Nilsson 2008, 87.

man läsa om hur olika familjemedlemmar används för att visa på Trajanus storhet. Nervas roll i adoptionen förminskas till ingenting och istället framhålls gudarna som ansvariga till att adoptionen blev av. I *Panegyricus* kan man exempelvis i kapitel åtta läsa ”The gods have claimed the credit for this, since it was carried out at their command.”²⁶⁴

Plotina och de övriga kvinnliga medlemmarna av Trajanus familj beskrivs också av Plinius i *Panegyricus* i kapitel 83 och 84.²⁶⁵ Beskrivningen av Plotina innehåller alla de kvinnliga dygder en romersk matrona enligt tradition skulle besitta. Hon var en ”supreme model of the ancient virtues”.²⁶⁶ I det antika Rom var föreställningen om hur en idealisk kvinna respektive en idealisk man skulle uppföra sig helt olika. Dessa egenskaper benämndes också med ”kvinnliga” respektive ”manliga” epitet. Kvinnorna prisades för egenskaper som förknippades med hemmet och den husliga sfären och uppmärksammades med ord som kyskhet, blygsamhet och lydnad inför mannen. Männerna däremot förväntades inneha kvaliteter som gjorde dem väl lämpade för en politisk och militär karriär och beskrevs med ord som mod, själsstyrka och självkontroll. Dessa manliga och kvinnliga värden förstärktes av att män och kvinnor levde starkt separerade. Det fanns därmed en kvinnlig och en manlig sfär och dessa sfärer sammanblandades aldrig. Det manliga offentliga livet bestod av politiska, militära och juridiska aktiviteter medan det kvinnliga livets innehåll var familjen och hemmet.²⁶⁷ Här kan man dra en parallell till Yvonne Hirdmans genusbegrepp om principen om isärhållandet mellan könen, som legitimerade den manliga normen och den generella underordningen av kvinnan.²⁶⁸ Trots att det romerska samhället hade förändrats under senrepubliken och kvinnorna därmed tog en större plats i det offentliga livet, fortsatte typiskt kvinnliga värden att vara standard för det kvinnliga beteendet också under kejsarperioden.²⁶⁹ Genom att i sitt tal poängtera det traditionella romerska kvinnoidealet betonade Plinius tanken på att kvinnans och därmed Plotinas roll skulle vara att verka i den privata sfären.

Jag reagerar vid läsningen av kapitel 83 i *Panegyricus* på tilltalet Plinius använder. Den som Plinius hyllar och ärar för att äga alla dessa utomordentliga kvinnliga egenskaper, är inte Plotina utan Trajanus. Trajanus får dessutom komplimanger för sin förmåga att ha lyckats välja en så

---

²⁶⁴ Plin. *Pan.* 8; Roche 2002, 45.

²⁶⁵ Plin. *Pan.* 83, 84. I kap. 83 beskrivs Plotina och i kap. 84 Marciana.

²⁶⁶ Plin. *Pan.* 83.

²⁶⁷ Hemelrijk 2004, 188.

²⁶⁸ Hirdman 1988, 7-8.

²⁶⁹ Hemelrijk 2004, 188.

lämplig hustru. Plinius fortsätter att jämföra Trajanus situation med många andra högt uppsatta män som inte gjort ett lika bra val utan gift sig med fel hustru och inte heller lyckats göra sig fria från henne. Misstag av detta slag hade ohjälpligt skadat dessa mäns rykten, de hade inte uppträtt som riktiga män. För den romerska eliten, vilken naturligtvis Trajanus tillhörde, var en riktig man, en *vir bonus*, någon som med makt agerade i offentliga sammanhang.²⁷⁰ Plinius skrev också att det var Trajanus förtjänst att hustrun utvecklats så positivt och att för henne var mannens uppskattning tillräcklig belöning.²⁷¹ Denna kommentar av Plinius visar hur viktig han ansåg hustruns roll vara för att öka mannens status, i synnerhet om hustrun var en kejsarinna. Lagstiftning för att skydda äktenskapet och idéer som hävdade vikten av att återgå till forna tiders stränga moraliska seder, speciellt uttalade och påtagliga under Augustus regeringsperiod hade dock inte lett till mer omgripande förändringar vad gäller elitens inställning till äktenskapet.

När Trajanus kom till makten var den offentliga bilden av den kejsarliga familjen solkad. Ett antal skandaler hade ägt rum och många rykten cirkulerade. Bland annat anklagades Domitianus hustru Domitia Longina för att ha varit inblandad i mordet på sin man. Med dessa händelser som bakgrund är det intressant att se hur Trajanus med hjälp av Plinius byggde upp bilden av ett harmoniskt familjeliv och skapade strategier för hur riket skulle styras, ett familjeliv där bilden av kejsarinnan var en avgörande beståndsdel. Hur gick då Trajanus till väga för att tillförsäkra sig makt? Plinius påtalar i *Panegyricus* ett antal åtgärder som Trajanus iscensatte för att visa upp hur annorlunda hans styrelsesätt var i jämförelse med Domitianus.²⁷² Detta att visa upp sig och samspela på ett naturligt sätt med medborgarna var ett led i den maktutövning Trajanus tillämpade. Trajanus hade kunskap om hur människor önskade bemötas och genom att tillämpa denna kunskap skapade han en för honom gynnsam maktsituation. Det sätt att styra och bemöta sina undersåtar som här beskrivs är i enlighet med Foucaults tankar angående hur de styrande eliternas maktutövning hade förändrats över tid efter romarnas successiva övertagande av den. Makten var nu centraliserad samtidigt som den vilade på att det fanns ett samspel mellan den styrande och de

---

²⁷⁰ Hagelin 2019, 201.

²⁷¹ Plin. *Pan.* 83.

²⁷² Plin. *Pan.* 55; Plin. *Pan.* 24. I *Pan.* 55 kan man läsa att Trajanus endast tillät statyer av honom i brons och i *Pan* 24 beskrivs att han promenerar omkring på Roms gator, hälsar och samtalar med alla som tilltalar honom.

styrda. Makten kan inte endast, enligt Foucault, förvärvas utan den utövas från olika håll i ett växelspel.²⁷³

Förutom att skapa goda relationer med armen, senaten och de romerska medborgarna var det viktigt att visa upp bilden av en familj vars syfte var att stödja honom i allt. En ny faktor var det nya kejsarparets familjebakgrund. De härstammade båda från provinserna, Trajanus från Spanien och Plotina antagligen från Nemausus (Nimes) i Gallien. Aldrig förut hade personer från provinserna nått en så hög ställning tidigare. Kejsarparet hade inga egna barn men i planeringen av det nya riket fanns tanken på skapandet av en ny dynasti genom adoption. Troligen var Plotina införstådd med dessa planer angående rikets och familjens framtid och hennes yttrande när hon för första gången steg in i det kejsarliga palatset om att hon hoppades att hon skulle vara samma person när hon lämnade palatset som hon var när hon steg in där för första gången, stämmer in på bilden av att hon var en rationellt tänkande och rättfram person. Cassius Dio tillägger också att hon under hela sin kejsarinnetid uppförde sig på ett sådant sätt att ingen kunde klandra henne.²⁷⁴

Det är uppenbart att Trajanus betonade familjens och de olika familjemedlemmarnas betydelse för kejsarregimen men det han betonade var inte de enskilda personernas egenskaper och vad de gjort. Istället låg fokus på honom själv i hans egenskap som kejsare och familjens roll var att framhäva och understryka honom i den rollen. Ett led i uppbyggandet av en dynasti var att låta apoteosera sina familjemedlemmar. Trajanus gav sin adoptivfar Nerva gudomlig status i nära anslutning till hans död år 98, och detta var inte på något sätt unikt, detsamma hade gällt för Vespasianus och Titus. Vidare utnämnde han både sin syster Marciana och sin hustru Plotina till *augustae*, Marciana kan ha fått denna utmärkelse så tidigt som år 100 och Plotina senast år 105. I samband med dessa utnämningar började det präglas provinsiella mynt med bilder av båda dessa kvinnor på reversen. Han uppkallade också städer efter dem, det finns både ett Marcianopolis och ett Plotinopolis.²⁷⁵ Plotinas och Marcianas namn finns också inskrivna på ett monument till Trajanus ära i den nya hamnen i Ancona.²⁷⁶ År 112 blev Trajanus konsul för sjätte gången (efter ett uppehåll på 8 år) och det var också vid detta tillfälle som han apoteoserade sin biologiske far M. Ulpius Traianus. Det finns mynt, i guld och silver, som uppmärksammade detta tillfälle som

---

²⁷³ Nilsson 2008, 86.

²⁷⁴ Cass Dio 68.5.

²⁷⁵ Corey Brennan 2018, 18.

²⁷⁶ Strauss 2019, 155.

ägde rum i januari 112. Det är okänt exakt när fadern dog men enligt Corey Brennan är det inte sagt att han dog precis år 112, utan dödsfallet kan ha skett tidigare. Också Plinius antyder i *Panegyricus* att kejsarens biologiske far var död vid tidpunkten då detta verk skrevs.²⁷⁷ Då är det mer troligt att Trajanus senior var död i oktober år 97, när hans son adopterades av Nerva. Oavsett vilket så var Trajanus biologiske fars apoteosering ett viktigt beslut och kan ha haft en stor betydelse för att konsolidera och upphöja familjens position. Man kan, som Corey Brennan, tänka att Trajanus hade minst två avsikter med denna utnämning, dels att visa på att regerande kejsaren hade två gudomliga fäder, både den biologiske och adoptivfadern, dels att förse också sin syster Marciana, hennes dotter Matidia och dotterdöttrar Sabina och Matidia den yngre med en gudomlig härkomst. När Marciana dog senare år 112 apoteoserades hon omedelbart efter sitt dödsfall och dottern Matidia utnämndes då också till *augusta*. Mynt till Marcianas ära och med hennes bild på obversen präglades redan under hennes livstid och i inskriptionen kunde man läsa ordet *soror* (syster) något som aldrig, varken tidigare eller senare, hade förekommit på ett romerskt mynt.²⁷⁸

Även Marciana omskrivs av Plinius i *Panegyricus* men hon ges mindre plats än de övriga omnämnda familjemedlemmarna. Inga egenskaper tillägnas henne direkt utan de positiva omdömen som ges angående henne är riktade till kejsaren. ”Your sister, too, never forgets that she is your sister, and your own frank sincerity and candour can be clearly recognized in her[...].”²⁷⁹ Texten fortsätter därefter med att jämföra Marcianas och Plotinas situation och betonar också de båda kvinnornas undergivenhet men också tillgivenhet till Trajanus. Enligt Plinius var Marcianas och Plotinas mål i livet att efterlikna Trajanus. Detta är ett ytterligare exempel på hur kvinnornas roll skildrades i den kejsarliga familjen. Plinius inkludering av familjen var ett nytt fenomen när det gällde skrivandet av hyllningsskrifter. Sannolikt har Plinius, enligt Roche, skrivit *Panegyricon* som en politisk inläggning, i samförstånd med kejsaren och bilden av den kejsarliga familjen var således utan tvivel den bild kejsaren ville skulle framföras snarare än Plinius egen. Det är svårt att tänka sig att Plinius i sin hyllningsskrift skulle uttala sig om kejsarfamiljen på ett sätt som inte stämde överens med den bild som kejsaren önskade skulle vara den officiella.²⁸⁰

---

²⁷⁷ Plin. *Pan.* 89.

²⁷⁸ Corey Brennan 2018, 121.

²⁷⁹ Plin. *Pan.* 84.

²⁸⁰ Roche 2002, 51.

Hur manifesterades bilden av Plotina i Trajanus maktutövning? Den litterära bilden av henne är positiv och hon prisas enligt romerskt mönster som tillbakadragen och självutplånande. Framförallt Plinius beskriver henne på detta sätt. Det finns dock litteratur som också visar upp en annan sida av henne. Citatet som tillskrevs henne av Cassius Dio angående att hon hoppades kunna lämna palatset som samma person som hon var när hon första gången steg in där motsäger inte att hon var en tillbakadragen person men visar samtidigt på en kvinna med stor självkänsla.²⁸¹ *Historia Augusta* och även Cassius Dio beskriver henne som handlingskraftig och i viss mån manipulativ när det gällde familjeärenden. Med andra ord säger de litterära källorna att Trajanus lyssnade och rättade sig efter henne i dessa frågor. Där sägs att hon har varit inblandad både när det gällde Hadrianus giftermål med Sabina och i adoptionen av honom. Cassius Dio nämner också att anledningen till att Plotina var engagerad i adoptionen var att hon var förälskad i Hadrianus medan *Historia Augusta* genom att skriva ”Han (Hadrianus) åtnjöt även Plotinas gunst[...]”²⁸² uttrycker att det mer handlade om vänskap och platonisk kärlek än förälskelse. Dessa båda källors tillförlitlighet är ifrågasatt, dels är de skrivna långt efter att händelserna de beskrev ägde rum, dels sägs också att Cassius Dio hade en kritisk inställning till Hadrianus personlighet. Ytterligare två dokument *Acta Hermasici* och *Epitome de Caesaribus* antyder att Plotina hade ett visst politiskt inflytande över Trajanus. Även här gäller att källorna anses otillförlitliga (av samma skäl som angivits ovan) men jag kan, liksom Boatwright ansluta mig till åsikten att det är troligt att det man kan utläsa ur texterna stöder bilden av att Plotina hade ett visst inflytande över Trajanus och att han lyssnade på och värderade hennes åsikter.

En bild som också kommer fram i de litterära källorna är Plotinas bildningsintresse. Brevet hon skrev på grekiska och latin bevisar att hon hade en god formuleringsförmåga och utomordentliga språkkunskaper i båda språken. Brevet som var adresserat till den epikureiska skolans ledning i Aten vittnar också om hennes intresse för filosofi, ett intresse som låg i tiden för kvinnor i det högsta samhällsskiktet under det andra århundradet. Målet för kvinnans filosofiska studier, enligt Musonius Rufus, var att bekräfta den traditionella kvinnorollen genom att göra dem till goda hustrur och mödrar med förmåga att kontrollera sina känslor. Plotinas intresse för kultur,

---

²⁸¹ Cass Dio 68.

²⁸² SHA *Hadr.* 4.

bildning och filosofi stämde därmed väl in på idealbilden av den romerska matronan och stärkte också tanken på att se henne som en representation av det romerska rikets moder.

De porträttstatyer föreställande Plotina (se fig. 7) vi har att tillgå visar alla på en stor likhet mellan henne och hennes make. Det gäller för övrigt för porträtten av samtliga familjemedlemmar i Trajanus familj och detta kan sägas visa på att det var familjekänslan som prioriterades på bekostnad av det individuella uttrycket. Den fysiska likheten makarna emellan på porträttstatyerna kan tydas som en önskan att visa upp att Plotina stod bakom sin mans politiska och sociala ledarskap. Likheten manifesterar också trohet mot honom och mot det romerska riket, en egenskap som tilldelats Plotina i många olika sammanhang.

Bilderna på hennes myntreverser kunde framhäva traditionella kvinnliga egenskaper som vad gäller *Vesta* och *Pudicitia* medan andra uppvisade motivval av en mer maskulin karaktär, exempelvis *Minerva*, *Genius* och *Fides*, som tidigare enbart avbildats på mynt tillägnade kejsare. Motiv som däremot inte alls förekom var bilder på gudinnor som representerade feminin kvalitet som *Venus*, *Juno* eller *Ceres*. Den vanligaste reversbilden av Plotina var bilden av gudinnan *Vesta* (se fig. 8). Även *Vesta* hade tidigare främst varit avbildad på kejsarens reverser och Plotina var den första kejsarinnan att få hennes bild på myntreversen. Även Trajanus hade *Vesta* som reversbild och att kejsaren och kejsarinnan genom myntbilden båda uppmärksammade *Vesta* sände signaler om vikten av att värna romarrikets existens och arbeta för kontinuiteten i den kejsarliga dynastin, något som Trajanus hade som mål att återskapa efter sin modell. Denna modell som, enligt mig, betydde att Plotinas roll inte innebar att vara den biologiska modern till en blivande kejsare utan istället att symboliskt verka som statens och folkets moder.

Reversbilden *Ara Pudicitia* (se fig. 9) var helt ny och finns bara på Plotinas mynt. Att den aktualiserades vid detta tillfälle kan ses vara ett led i nyskapandet av bilden av den traditionella romerska matronan, något som också passade in i Trajanus maktbyggande. Reversbilderna föreställande *Minerva*, *Fides*, *Genius* och *Ara Pudicitia* ligger, enligt Keltanen, nära varandra i sin ideologiska betydelse och de kan också kopplas ihop med bilden av *Vesta*. Den mäktiga *Minerva* och *Vesta* som symbol för Roms *aeternitas* kan stämma överens med bilden av *Genius* som skyddsande över Rom. *Vesta* är också nära i betydelse med *Fides* och *Pudicitia* symboliserad av

Ara Pudicitia. *Vestas* jungfrulighet var garant för statens välbefinnande²⁸³ och både *Vesta* och *Fides* refererar till kyskhet och äktenskaplig trohet. Alla dessa motiv förutom *Ara Pudicitia* förekommer också på Trajanus mynt. Budskapet som mynten ger angående Plotina var en bild av en kejsarinna som var mycket samspelt med kejsaren, Plotina framställdes som en dygdig, anspråkslös och trogen kvinna och det fanns en likhet i motivvalet mellan hennes och Trajanus mynt.

En intressant synpunkt angående flera av reversbilderna är att de tidigare främst använts av kejsare. Det gäller framförallt *Minerva* och *Genius*, men också *Vesta*. De egenskaper som tillhör dessa gudinnor räknas främst som manliga egenskaper och manliga och kvinnliga egenskaper var isärhållna och olika värderade. Manliga egenskaper var överordnade kvinnliga och mannen var därmed överlägsen kvinnan, precis som det enligt Hirdman var mannen som var normen, Som romersk man fanns ingen större nesa än att jämföras och likställas med en kvinna. När det gällde Plotina så ges hon manliga kvaliteter samtidigt som hon också beröms för att äga de traditionella egenskaper som måste finnas hos en romersk kvinna. Trajanus framhöll genom mynt och porträtt de egenskaper hos Plotina som han ansåg gagnade honom bäst i sin maktposition. Ville Trajanus visa upp Plotina som en upphöjd person, en person som tillerkändes de mest aktade både manliga och kvinnliga dygderna? Plotina avbildades aldrig med slöja och inte heller kopplades hon ihop med gudinnor som representerade feminin fertilitet och med modergudinnor utan med *Vesta*, *Minerva* och *Genius*, gudinnor som mest förekom på mynt tillägnade kejsare. Var målet för Trajanus att visa upp Plotina som en högtstående och ärad statens och folkets moder och var Plotina införstådd med denna tanke?

Trajanus insåg att makten måste upprätthållas genom en ständig pågående process bestående av kontakter och påverkansmedel mellan kejsaren, armén, senaten och det vi kallar det romerska folket. Detta stämmer med vad Foucault säger om att makten endast existerar vid tillfällen då aktiviteter av utövad makt pågår. För att upprätthålla makten blev därför bilden av Plotinas och den övriga kejsarliga familjens stöd till kejsaren och kejsarmakten en viktig byggsten för honom. Det räckte inte med att ha stöd av militär och senat, lika viktigt för Trajanus maktutövning var hur den officiella bilden av den kejsarliga familjen presenterades för den romerska befolkningen. För

---

²⁸³ Staples 1998, 137.

att föra ut bilden tog han hjälp av litteratur, monumentala skulpturer och mynt. Han hade som mål att skapa sin egen dynasti och därmed säkra kontinuiteten i det romerska riket.

Trajanus kom till makten via en adoption. Han var den förste i romersk historia att adopteras utanför familjen. Men själv önskade han att med utgångspunkt i sig själv och sin egen familj skapa en ny dynasti. Han apoteoserade därför i detta syfte sin adoptivfar, sin biologiske far och sin syster. Han upphöjde sin syster och hustru till *augustae* och när systemen dog blev genast systerdottern Matidia, mor till den blivande kejsarinnan Sabina, utnämnd till *augusta*.

Det är sannolikt att Trajanus önskade skapa en ny bild av kejsardömet speciellt med tanke på det dåliga rykte som den tidigare kejsarfamiljen hade. Han ville bryta med de värderingar och den moral som hade härskat tidigare. Foucaults tankar om maktutövning där makten inte var något som förvärfvas utan något som utövades som ett växelspel i relation mellan människor kan appliceras på Trajanus och senare Hadrianus maktutövning.

Sabina och Hadrianus

Sabina nämns endast vid några få tillfällen i de litterära källorna. Däremot finns hennes bild på ett stort antal skulpturer och mynt. Mynten föreställande Sabina har fler reversstyper än någon annan tidigare kejsarinna och hennes bild finns också på offentliga reliefer, något som måste betraktas som betydelsefullt eftersom ingen kvinnlig medlem av den kejsarliga familjen hade synts på en reliefskulptur sedan *Ara Pacis*.²⁸⁴ Trots att bilden av Sabina blev mer synlig i den offentliga sfären av kejsarmakten än någon av hennes föregångare tyder inget på att hennes egen makt ökades eller att hon hade något inflytande över Hadrianus socialt eller politiskt. Det faktum att hon i stort sett inte omnämns i de litterära källorna kan också stämma in på uppfattningen om att hon var en kvinna som saknade politisk makt och inflytande. Enligt Hemelrijk var kvinnliga egenskaper och dygder viktiga att framhålla för att ge kvinnan möjligheter att agera inom den manliga offentliga sfären.²⁸⁵ Till skillnad från Plotina omvittnas inte några sådana egenskaper och dygder hos Sabina i de litterära källorna.

---

²⁸⁴ Keltanen 2002, 124.

²⁸⁵ Hemelrijk 2004, 188-189; Wilke 2017, 40-41.

Hadrianus situation vid maktövertagande hade varit annorlunda än Trajanus. Det fanns oklarheter vad gäller Trajanus adoption av honom. Enligt *Historia Augusta* var Trajanus inte klar över vem han ville ha som sin efterträdare och där fanns också en osäkerhet om huruvida Hadrianus blev adopterad först efter Trajanus död. Från texten i *Historia Augusta* framgår också klart att Hadrianus hade ett starkt stöd i Plotina. Mycket där talade också för att Hadrianus var den givne efterträdaren. Hadrianus och Trajanus kom från samma provins i Spanien, de var släkt med varandra, Trajanus hade varit Hadrianus förmyndare och dessutom var Hadrianus sedan länge gift med Trajanus systerdotterdotter. Vad som också talade för Hadrianus adoption var att två av hans fiender i senaten vid denna tidpunkt blev anklagade för kupp försök och avstängdes.²⁸⁶ Vid läsningen av kapitlen tre och fyra i *Historia Augusta* får man många motstridiga uppgifter angående Trajanus inställning till Hadrianus. I kapitel tre står bland annat att Trajanus gjorde honom till befälhavare över legionen som kallades Minervia. ”Därav blev hans många lysande bedrifter allmänt kända och då han som tack för sina insatser belönades med den diamantring som Trajanus fått av Nerva, stärktes han i sitt hopp att få efterträda kejsaren på tronen.” I samma kapitel kan man också läsa att Hadrianus blev konsul och att han under innehavet av detta ämbete av Sura fick veta att Trajanus ämnade adoptera honom.²⁸⁷ I kapitel fyra ges en motsatt bild av förspelet till adoptionen. Här kan man läsa att Trajanus planerade att istället utse Neratius Priscus till tronföljare eller att låta senaten välja efterträdare från en av Trajanus utformad lista med lämpliga namn. De båda kapitlen är skrivna på helt olika sätt. I kapitel tre åberopades faktiska händelser som orsak till det som skedde och det uttrycktes klart vem som sade eller gjorde något. I kapitel fyra däremot hänvisades till rykten av olika slag. Det kan exempelvis stå ”Enligt ett envist rykte [...]”, “[...] han skulle till och med ha sagt [...]”, “[...] många säger att [...]”, “[...] flera andra påstår däremot [...]”.²⁸⁸ *Historia Augusta* är en ifrågasatt källa och vid läsningen av kapitel fyra är det lätt att få känslan att mycket av det som står där grundar sig på rykten och spekulationer av olika slag, något som i sig kan vara en viktig kunskap om källans natur och om tiden den skrevs i. Nu är ju *Historia Augusta* inte ett tidsdokument från det andra århundradet utan skrivet långt senare men det kan ändå till viss del spegla de rykten som var i omlopp vid den aktuella tidpunkten.

---

²⁸⁶ SHA *Hadr.* 4, Birley 1997, 75.

²⁸⁷ SHA *Hadr.* 3; Strauss 2019, 153, Strauss beskriver Sura som en hög tjänsteman och militär i Trajanus tjänst. Han sägs ha varit en av Trajanus närmaste vänner.

²⁸⁸ SHA *Hadr.* 4.

Hadrianus hade inte senaten med sig i sina beslut på det sätt som Trajanus och detta förhållande gällde under hela hans regeringsperiod. Samma förhållande gällde relationen till armén. Han förändrade genast efter sitt maktövertagande inriktningen på den militära politiken och arbetet inriktades på att säkra gränserna och effektivisera försvaret. För Hadrianus gällde det sålunda att förhålla sig till situationen och på alla sätt försöka övertyga senaten och de romerska medborgarna om sin lämplighet för ämbetet. När han kom tillbaka till Rom i juli år 118, han var vid utnämmandet till kejsare vid fronten, arrangerade han ett postumt triumftåg till Trajanus ära. Han nekade också vid detta tillfälle själv att belönas med titeln *pater patriae* med motiveringen att inte tyckte att han ännu var värdig den.²⁸⁹

Sabina är inte nämnd med sitt namn överhuvudtaget av Cassius Dio, som i bok 69 behandlar Hadrianus kejsarperiod. Där står endast i början av avsnittet att Hadrianus gift sig med Trajanus niece. Det som finns skrivet i de litterära källorna angående Sabina berättar inget om henne själv, hennes utseende och personlighet, utan det handlar enbart om osämjan och misstänksamheten makarna emellan. Texten i *Epitome de Caesaribus* består av två meningar vilket till omfånget upptar ungefär en tiondel av textutrymmet som tilldelats Hadrianus. Författaren till texten nämner Sabina vid namn och tillskriver henne också som enda litterära källa ett citat. Citatet finns i denna uppsats i kapitlet om Sabina under rubriken ”Litterära källor” och beskriver hennes känslor för sin man och att hon vidtagit åtgärder för att inte riskera att få ett barn med honom. Det är mycket starka, rent av hatiska känslor mot Hadrianus som här tillskrivs Sabina. Lika uppseendeväckande är textens början där Sabina sades leva under slavliknande förhållanden och därmed tvingades att begå självmord. Även i *Historia Augusta* skrivs det om Sabinas död, om än här på ett svävande och ospecifikt sätt. Texten som är återgiven i avsnittet angående Sabina använder ordvalet att det ”[...]ryktades om att Hadrianus hade förgiftat henne[...]”²⁹⁰ Sammanhanget texten står i handlar om andra våldshandlingar som Hadrianus var inblandad i under slutet av sin livstid i samband med valet av efterföljare. Enligt de litterära källorna var Hadrianus inblandad i Sabinas död. Dessa Hadrianus avsikter skulle man också kunna tyda in i sena porträtt av henne och på myntbilder där hon framställdes som mer och mer gudinnelik.

---

²⁸⁹ Corey Brennan 2018, 37-39.

²⁹⁰ SHA *Hadr.* 23.

En liknande beskrivning gavs av de litterära källorna när det gällde omständigheterna angående Antinous död.²⁹¹ Cassius Dio skrev i *Historia Romana* att "[...]he had been a favourite of the emperor and had died in Egypt, either by falling into the Nile, as Hadrian writes, or, as the thruth is, by being offered in sacrifice."²⁹² *Epitome de Caesaribus* nämner inte Antinous överhuvudtaget medan Aurelius Victor i *Liber de Caesaribus* har i stort sett samma beskrivning av händelsen som Cassius Dio.²⁹³ *Historia Augusta* däremot kommenterade händelserna kring Antinous död, precis som när det gällde Sabinas död, vagt och otydligt:

Under en färd på Nilen förlorade han sin älskling Antinous, som han begrät som en kvinna. Om denne finns det olika berättelser. Somliga påstår att han lät viga sig till döden som ett offer åt Hadrianus. Andra säger det som både hans skönhet och Hadrianus oerhörda lidelse antyder.²⁹⁴

De litterära källorna diskuterade att det fanns olika orsaker till att Antinous dog på Nilen år 130, precis som de gjorde när det gällde Sabinas död några år senare. Här finns också en samstämmighet hos källorna angående hur tydligt de utpekar Hadrianus som den ansvarige för Antinous respektive Sabinas död. Cassius Dio konstaterade Hadrianus skuld medan *Historia Augusta* gjorde antydningar och redovisade rykten. Det som skrevs angående Antinous dödsfall kan stärka misstankarna angående Hadrianus medverkan i Sabinas död. Trots att Hadrianus var djupt känslomässigt involverad i Antinous redovisade de litterära källorna att han medverkade i att orsaka hans död. Denna händelse kan öka trovärdigheten till påståendet att han även medverkade till Sabinas död.

Den stora kejsrerliga grav som Hadrianus byggde på Tiberns vänstra strand visar på vilken energi han lade på att planera för sin och sin makas postuma minnesbild. Enligt Corey Brennans och också min åsikt insåg Hadrianus fördelarna med ett scenario där Sabina dog före honom. Hennes apoteos skulle också kunna vara ett exempel på vad som skulle gälla vid hans egen apoteos. Portugalloreliefen visar mycket tydligt att det är Hadrianus som är den centrala gestalten i bilden.²⁹⁵ Där han sitter i högra hörnet, återgiven i en större skala än övriga personer, dominerar

---

²⁹¹ Birley 1997, 2; Vout 2007, 53. Antinous var Hadrianus älskling och deltog i hans resor. Han drunknade i Nilen 130. Det är diskuterat om dödsfallet var en olyckshändelse, ett självmord eller ett offer.

²⁹² Cass Dio 69.11.2-4.

²⁹³ Aur. Vict. *Caes.* 14.7-9.

²⁹⁴ SHA *Hadr.* 14.

²⁹⁵ Corey Brennan 2018, 177; Matheson 1996, 186.

han fullständigt bilden. Portugalloreliefen kan på detta sätt sägas återspegla kejsarens ambitioner vad gäller hans egen apoteos.

Portogalloreliefen (se fig. 11) som avbildar Sabinas apoteos är den första avbildningen i monumental skulpturstil där motivet är en kejsarinnas apoteos. Effekten av Portugalloreliefen blev kanske inte riktigt den Hadrianus önskade. Senaten var, enligt *Historia Augusta*, öppet fientlig mot honom i slutet av hans kejsarperiod och detta hat kan enligt min mening ha spillt över på hur Rom kom att minnas Sabinas begravning och apoteos. I *Historia Augusta* står i kapitel 27 ”Efter Hadrianus död var det många som talade förklenande om honom. Senaten ville förklara hans ämbetshandlingar för ogiltiga.” Frågan om vad som orsakade Sabinas död har nämnts i de litterära källorna *Historia Augusta* och *Epitome de Caesaribus* men (som alltid) är Hadrianus huvudpersonen och hans synvinkel den gällande. Trots detta är det inte möjligt att fastställa orsaken till Sabinas död. Det enda direkta citatet angående Sabina från de litterära källorna, som tidigare nämnts, kommer från *Epitome de Caesaribus* där hon talar om att hon använder medel för att undvika en oönskad graviditet med Hadrianus och där det också sägs att Hadrianus hade för avsikt att låta döda sin hustru genom mord eller med ett framtvingat självmord.²⁹⁶ Oavsett dödsorsak kom Sabinas död mycket lägligt för Hadrianus som själv vid denna tidpunkt var svårt sjuk. Om hon dog före honom skulle hennes apoteos kunna bereda vägen för hans egen gudförklaring.²⁹⁷ Antoninus maka Faustina den äldres död i oktober år 140 och de ceremonier och festligheter som arrangerades vid hennes begravning kan, enligt mig, ha gjort att minnet av Sabinas begravning och apoteos förbleknade.²⁹⁸ Vad gäller Hadrianus skulle han, enligt *Historia Augusta*, ”[...]inte ha förklarats för ’gudomlig’ om inte Antoninus hade anhållit därom.”²⁹⁹ Det var alltså endast tack vare Antoninus som den avlidne Hadrianus tilldelades samma ära som Sabina och blev apoteoserad.

Efter Antoninus död år 161 uppfördes, på initiativ av Marcus Aurelius och Lucius Verus, en relief som på många sätt påminde om Sabinas (se fig. 12). Antoninus själv och de båda medkejsarna hade med största sannolikhet beundrat Portugalloreliefen och insett betydelsen av det

---

²⁹⁶ *Epit. de Caes.* 14.8; Corey Brennan 2018, 186.

²⁹⁷ Corey Brennan 2018, 187.

²⁹⁸ Levick 2014, 123.

²⁹⁹ SHA *Hadr.* 27.

sätt på vilket Hadrianus uppmärksammade Sabinas apoteos vilket stärkte medvetenheten hos dem om hur viktig bilden av apoteoseringen var för bilden av kejsardömet.

Det finns både likheter och olikheter i de båda relieferna. En betydande likhet är dock att Antoninusreliefen med dess sidoreliefer tydligt visar på att både kejsaren och kejsarinnan, liksom Sabina, erhöll en traditionell ärofull begravning och apoteos. Portogalloreliefs betydelse blev kanske inte den Hadrianus tänkt sig. Framför allt fick inte bilden av Sabinas apoteos den av Hadrianus tänkta effekten att vara ett riktmärke för hur hans egen apoteos skulle utformas. Däremot blev Portogalloreliefen en föregångare för hur utformandet av andra historiska reliefer med motivet apoteos skulle utformas.

Hadrianus strategi angående relationer och utmärkelser till den familj han hade biologiska band till och adopterats in i var till en början att fortsätta i sin adoptivfars fotspår och betona släktskapet med Trajanus familj. Bedömningen av situationen vid denna tidpunkt delar jag med exempelvis Corey Brennan, Keltanen, Birley med flera.³⁰⁰ Hadrianus utverkade i stort sett omedelbart att senaten hedrade Trajanus med en apoteos och denna händelse resulterade snabbt i utgivningen av en serie mynt föreställande den gudsförklarade adoptivfadern på obversen, ibland med hustrun Plotina, på reversen. Bland dessa mynt finns också mynt med Hadrianus bild på obversen där han sammankopplas med antingen Trajanus eller Plotina på reversen. Däremot präglade Hadrianus inga mynt föreställande Marciana eller Trajanus biologiske far. Istället valde han att koppla samman sin regim med de två levande *augustae* Plotina och Matidia. Värt att notera är att inga mynt föreställande Sabina finns från denna tidsperiod.

I december år 119 dog så Matidia och också hon apoteoserades omedelbart. Till hennes ära byggdes ett tempel och ett altare. Detta nya tempel placerades nordväst om Pantheon. Templet finns inte längre men det är avbildat på en historisk kartbild över staden och också på en medaljong från Hadrianus tid och bilderna bekräftar byggnadens storhet. Mynten som präglades i samband med Matidias död visade Matidias porträtt på obversen och en inskription som anger hennes namn och epitetet DIVA och AVGVSTA. Reversen uppvisar en symbol för hennes apoteos, en örn med utspridda vingar.³⁰¹ Hadrianus höll även ett begravningstal till Matidias ära. Det finns ett utdrag av detta tal bevarat där Hadrianus uttryckte sin stora sorg över svärmoderns död på ett mycket

---

³⁰⁰ Birley 1997, 95-100; Keltanen 2002, 118; Corey Brennan 2018, xxi, 48-49, 168-170.

³⁰¹ Abdy 2014, 75; Corey Brennan 2018, 50.

känslösamt sätt. Matidia tillerkändes alla tänkbara goda kvinnliga egenskaper, däremot nämndes inget om att hennes döttrar Matidia den yngre och Sabina skulle ha ärvt någon av dessa egenskaper. Det enda som sades i talet om Matidias egenskaper som mor var att hon var överseende och det är sannolikt att Hadrianus här anspelade på döttrarnas uppförande och att de känslor han hyste för Sabina och Matidia den yngre inte var av positiv art.³⁰²

Vad var anledningen till att Matidia den äldre blev så uppmärksam och älskad av Hadrianus? Enligt Abdy kunde orsaken vara av personlig art (tillgivenhet, kärlek från Hadrianus sida) eller handla om den dynastiska trovärdigheten? Hadrianus anspråk på tronföljden hade att göra med hans giftermål med Sabina. Den kunde naturligtvis också handla om Sabinas önskemål om att hennes mor skulle ihågkommas.³⁰³ Ytterligare en orsak skulle kunna vara att Hadrianus ville visa på släktbanden bakåt. Allt tyder på att Hadrianus ville visa upp bilden av kontinuitet i en stabil dynasti. Det faktum att Sabina själv inte förekom på några mynt innan år 128 är svårt att förstå utan att tänka tanken att det fanns en politisk agenda bakom Hadrianus handlingar. En politisk agenda som, enligt mig, kunde innebära att Hadrianus fram till år 128 planerade och arbetade för att konsolidera sitt maktövertagande genom att påminna det romerska riket om sin kärlek till sina adoptivföräldrar och sitt legitima släktskap med Trajanus familj. En av anledningarna, kanske den främsta, till att mynten vid Matidias dödsfall och apoteos präglades och att det praktfulla templet byggdes var troligen för att betona släktskapet med Trajanus familj.

När Plotina dog sent år 122 eller tidigt år 123 var Hadrianus ute på sin andra långa resa. Ska vi ta de litterära källorna bokstavligen så betydde Plotina mycket för Hadrianus och speciellt *Historia Augusta* utnämner Plotina till Hadrianus stora beskyddare. Både Cassius Dio och *Historia Augusta* nämner att kejsaren sörjde sin adoptivmor på ett regelmässigt och korrekt sätt. I *Historia Augusta* berättas också att han ärade Plotina genom att bygga ett tempel till henne i Nemausus medan Cassius Dio talar om att han höll ett begravningsstal adresserat till henne. Även Plotina apoteoserades men tidpunkten för apoteoseringen och begravningsstalet är okänt.³⁰⁴ Det finns inget mynt av henne utgivet vid detta tillfälle utan först senare under Hadrianus regentperiod, någon

---

³⁰² Jones 2004, I talet till Matidia står på rad 25 "...ipsa mater indulgentissima,..."

³⁰³ Abdy 2014, 76.

³⁰⁴ SHA *Hadr.* 4; Corey Brennan 2018, 52-53.

gång i början av 130-talet finns en utgåva som tillägnades hans gudsförklarade föräldrar Trajanus och Plotina.³⁰⁵

Processen att apoteosera en avliden härskare var ett komplext förfarande. Ceremonin erbjöd också ett oförglömligt skådespel med pompa och ståt för människorna i den romerska huvudstaden. Eftersom det i stort sett saknas arkeologiska spår från dessa tillfällen har det varit lätt att underskatta den propagandistiska manipulationskraft som låg i dem. Hadrianus förstod att utnyttja denna kraft. Han visste att apoteoseringen av de avlidna familjemedlemmarna var en viktig handling i uppbyggandet av den kejserliga ätten och han fortsatte där Trajanus börjat. Trajanus hade förmått senaten att apoteosera inte bara sin biologiske far Ulpius Trajanus och sin adoptivfar Cocceius Nerva utan också sin syster Marciana efter hennes död år 112. Under Hadrianus fortsatte denna tradition med apoteoseringen av Matidia den äldre och Plotina. Över en relativt kort tidsperiod blev fem medlemmar av släkten apoteoserade och den nya dynastin var därmed på ett iögonfallande och övertygande sätt etablerad i Rom.³⁰⁶

Efter Plotinas död var Rom utan *augusta* i några år fram till Sabinas utnämning cirka år 128. Mycket tyder på att Hadrianus, enligt Corey Brennan, genom att dröja med utnämningen så länge som möjligt ville få största möjliga effekt av den och också av sin egen nya titel *pater patrie* som också kom vid detta tillfälle. Det var också först nu som det romerska riket hade en möjlighet att se Sabina avbildad. Vilken var bilden av henne? Bilden av Sabina på mynten och på porträttskulpturerna från perioden runt år 128 visade en kvinna som till stora delar såg ut precis som bilderna av hennes gudförklarade mor, och kanske också hennes likaledes gudförklarade mormor. Budskapet hos dessa bilder var således, helt i enlighet med Hadrianus planer angående sin maktposition, att betona Sabinas släktskap och förbindelser med kvinnorna från Trajanus familj och samtidigt trycka på kontinuiteten med Trajanus. Under denna tidsperiod avbildades Sabina medvetet närmast som en kopia av sin mor och mormor enligt Hadrianus önskemål. Bilden av makten såsom den representerades av Trajanus var vid denna tidpunkt densamma som den Hadrianus eftersträvade. Avbildningar av kejsarinnorna ingick i bilden av kejsarmakten som Hadrianus, enligt Foucaults teorier, i högre grad än Trajanus ville kommunicera med medborgarna.

---

³⁰⁵ Abdy 2014, 75.

³⁰⁶ Opper 2008, 209-211.

Hadrianus gjorde kejsarinnan ännu mer synlig genom att antalet mynt och statyer föreställande henne under hans styre blev fler än någonsin tidigare.

Det som var annorlunda med utgivningen av Sabinas mynt i förhållande till mynten från tidigare kejsarinnor var att Sabina skulle bli den första romerska kejsarinnan som fick en regelbunden myntproduktion. Hennes utseende på mynten från åren runt 128 påminde alltså om de tidigare kvinnorna runt Trajanus men efter något år förändrades hennes framtoning, frisyrier och utseende. Något som ytterligare försvårar tidsbestämningen av mynten föreställande Sabina är att de olika stilarna inte utvecklades lineärt utan kunde dyka upp samtidigt på olika utgåvor.³⁰⁷ I stort kan man ändå säga att Sabina avporträtterades som mycket lik sin mor och mormor fram till återkomsten till Rom från den långa resan till Grekland, mindre Asien och Afrika. Då förändrades Sabinas frisyrier och utseende till att bli mer och mer idealiserade, starkt påminnande om hur *Afrodite* och *Artemis* representerades på hellenistiska statyer från 300-talet f.v.t. Denna förändring blev mer och mer tydlig allteftersom tiden gick och på porträtten som gjordes vid hennes död eller postumt avbildades hon som en ung kvinna (se fig.10). De distinkta ansiktsdrag som utmärkte hennes tidigare porträtt hade då nästan försvunnit in i en hellenistisk abstraktion

Reversbilderna på mynten tillhörande grupp ett och två i Abdys studie av Sabinas mynt (RIC 11.2) hade till en början liknande motiv som hos Plotina och Matidia den äldre, oftast en sittande *Vesta* eller *Ceres*. Tanken bakom kan vara, att som tidigare sagts, betona släktskapet med kvinnorna i Trajanus familj och kontinuiteten i hur riket styrdes. När sedan urvalet breddades (grupp tre och framförallt fyra) och bilder av gudinnorna *Concordia*, *Juno* med epitetet *Regina*, *Venus* med epitetet *Victrix* och *Genetrix*, *Pietas Indulgentia*, och *Pudicitia* istället började synas samtidigt som Sabinas frisyrier och utseende förändrades är det troligt att det budskap Hadrianus ville formulera med reversbilderna hade fått en annan inriktning och att bilden av Sabina var en viktig del i förmedlingen av detta budskap. Reversbilden av *Concordia* (se fig.13) skulle visa på den äktenskapliga harmonin och enigheten mellan Sabina och Hadrianus men också på social och politisk stabilitet inom staten. Kejsarparets äktenskapliga harmoni förkroppsligade, enligt Norena, statens *concordia* och vice versa.³⁰⁸ *Juno Regina*, Roms statsbeskyddarinna, hade aldrig förut avbildats direkt, tidigare kejsare hade låtit henne exponeras genom att istället avbilda påfågeln som

---

³⁰⁷ Corey Brennan 2018, 211.

³⁰⁸ Norena 2007, 310-311.

var en symbol för henne. Det var också första gången *Venus Genetrix* i reell betydelse framställdes på en myntrevers, ett mynt med inskriptionen VENUS ORBIS fanns tidigare på ett mynt föreställande Livia.³⁰⁹ Det tycks som Hadrianus, till skillnad från tidigare kejsare, inte drog sig för att låta sin hustru jämföras med gudinnan *Venus* i hennes roll som Aenas mor och därmed jämföras med stammodern till det romerska folket. *Indulgentia* (snällhet i betydelsen mildhet, mjukhet, överseende, förlåtelse) var helt ny som reversbild och är intressant eftersom denna egenskap gavs till Matidia den äldre i Hadrianus begravningstal till henne. Vad gäller reversbilderna på *Concordia*, *Indulgentia* och även *Pudicitia* (se fig.14), förstärktes uttrycket av dem ytterligare genom att dessa bilder även fanns på mynt föreställande Hadrianus.

På mynten från åren 135-137, Sabinas sista år, fanns samma fenomen, budskapen i reversbilderna befästes av att motiven fanns på både Hadrianus och Sabinas mynt och Hadrianus underströk och förstärkte därmed sina politiska motiv. Exempel på detta är mynten med inskriften LIBERTAS PUBLICA och VICTORIA AVGVSTA. Budskapet i *Libertas Publica* kunde, enligt Keltanen, ha varit att försäkra den romerska befolkningen i tanken om att allt var som förut, inget var förändrat efter kejsarparets långa bortovaro medan *Victoria Augusta* kan ha syftat på Hadrianus seger över Bar Kochba år 135.

Myntbilden föreställande Sabina i skepnad av gudinnan *Kybele* var också en nyhet. *Kybele* var känd som *Magna Mater* och kulten av henne hade funnits i Rom sedan slutet av andra puniska kriget men hon hade inte avbildats på kejsarliga mynt förrän under Hadrianus regim. Myntet föreställande Sabina/*Kybele* fanns alltså nu för första gången på ett romerskt kejsarligt mynt. Anledningen till att det präglades kan vara att fira Sabinas återkomst till Rom men också att visa på och uppmärksamma Hadrianus panhelleniska intressen.³¹⁰

När det gäller Sabinas postuma romerska myntbilder visar inskriptionerna DIVA AVG SABINA på obversen och CONSECRATIO på reversen av mynten mycket klart på vilken hennes ställning var (se fig.15). Även myntporträtten markerar detta genom sättet att avbilda henne som ung och gudinnelik, vilket tidigare beskrivits. Sabina var också alltid beslöjad på dessa porträtt och den troliga anledningen till detta var, förutom viljan att betona Sabinas traditionella roll som dygdig och kysk matrona, en önskan att anspela på någon av de gudinnor i vars skepnad hon

---

³⁰⁹ Corey Brennan 2018, 154.

³¹⁰ Corey Brennan 2018, 156, 212.

avbildades. Det låg också i linje med hur Hadrianus önskade att hon skulle uppfattas och med hans planer för henne inom en snar framtid. Med dessa reversbilder önskade han kanske påminna det romerska folket om hennes frånfalle och samtidigt visa på att det var som ett substitut för en grekisk gudinna han ville att hon skulle ihågkommas.

Den litterära bilden av Sabina är i stort sett obefintlig. Som tidigare sagts handlar det som finns skrivet om henne om ett icke fungerande äktenskap och om misstankar och påståenden angående Hadrianus medverkan i hennes död. Vi får inte veta något om hennes karaktär, egenskaper och dygder. Hon beskrivs inte som en klassisk romersk matrona. Det var genom mynten och statyerna föreställande henne som bilden av henne som symbol för den kejsrerliga dynastin och för Roms makt och världsherravälde spreds. De postuma mynten visade på hennes odödlighet, att hon tillhörde evigheten. Mycket tyder på att detta tillvägagångssätt var enligt Hadrianus önskan. Han var inte känslomässigt engagerad i Sabina, enligt *Historia Augusta* 11.3 skulle han, om han varit en ”vanlig medborgare”, ha skilt sig från sin hustru som var ”vresig och tvär”. Sabina hade ingen betydelse för honom som person men han insåg hur viktig kejsarinnan var för skapandet av bilden av kejsarmakten. Även här kan man dra paralleller till Foucaults teorier angående maktutövningen som en kommunikation med medborgarna. I detta exempel utgörs kommunikationen av bilden av den kejsrerliga familjen.

Förändringen av Sabinas utseende på mynt och porträttskulpturer kan, enligt min mening, kopplas till Hadrianus förändrade successionsplaner, en fråga som kanske funnits i hans tankar under ett antal år men som vid denna tidpunkt accentuerades av hans dåliga hälsa. Han skulle nu skapa en egen dynasti och på grund av sin sviktande hälsa visste han att tiden var knapp. Hadrianus adopterade L. Ceionius Commodus, som efter adoptionen titulerade som L. Aelius Caesar, under andra hälften av år 136.³¹¹ L Aelius Caesar hade familj bestående av två döttrar och en son och Sabina blev nu både adoptivmor och farmor. Som vi vet var L Aelius Caesar svårt sjuk och dog den första januari år 138. Hadrianus adopterade då genom ett snabbt beslut istället Antoninus och i adoptionsöverenskommelsen ingick att Antoninus i sin tur adopterade Aelius Caesars son Lucius Verus (född år 130 och Hadrianus adoptivsonson) och Marcus Aurelius (född år 121) som förlovades med Verus syster (ett arrangemang som upplöstes efter Hadrianus död). Lucius Verus gifte sig senare med Marcus Aurelius dotter och Marcus Aurelius gifte sig med Antoninus dotter

---

³¹¹ Corey Brennan 2018, 5.

Faustina den yngre. Marcus Aurelius och Faustinas son blev kejsaren Commodus, först som medkejsare tillsammans med sin far från år 177 och som ensam kejsare från år 180 fram till sin död år 192.

Detta var ett komplicerat dynastiskt schema och enligt Corey Brennan kan man anta att Hadrianus säkerligen tänkte långsiktigt när han valde att adoptera Aelius Caesar, far till tre barn. I *Historia Augusta* (kapitel 23, finns återgivet på s. 55) kan man läsa att Hadrianus omedelbart ångrade sitt beslut att adoptera den sjuke Aelius Caesar och att detta var ett bevis på Hadrianus ombytlighet och beslutsångest. Vidare sägs där att han var skyldig till att hans svåger Servianus och dennes sonson Pedanius Fuscus dödades och att anledningen till detta var att de var motståndare till hans adoptionsplaner.³¹² Kan man inte istället, enligt Corey Brennan, och som jag instämmer i, se Hadrianus adoptionsplaner som bevis på hur beslutsam han var att hans adoptionsarrangemang skulle hålla över tid.

Vi kan alltså konstatera att Hadrianus lyckades med sitt uppsåt att skapa en dynasti, inspirerad av Augustus och därmed säkrade tronföljden för två generationer framåt till år 192. Denna manöver uppskattades helt säkert inte av delar av senaten men osäkerheten som hade följt på Trajanus död och hans eget maktövertagande undveks effektivt.³¹³

Hadrianus utövade sin makt och genomdrev sina adoptionsplaner utifrån den strategiska position som kejsarrollen innebar och makthandlingarna styrdes därmed, enligt Foucault av rationell kalkylering. Sabinas roll i detta var att bereda vägen för honom genom att beskrivas som alltmer gudinnelik och överjordisk. Det skulle kunna vara så att hon tjänade honom och regimen bättre som *diva* än som levande hustru? Också den litterära traditionen antyder detta genom att säga att Sabina dödades av sin make eller tvingades av honom att ta sitt liv.

---

³¹² SHA *Hadr.* 23.

³¹³ Opper 2008, 226.

6. Slutsatser

I uppsatsens inledning ställde jag följande frågor:

1. Hur manifesterade bilden av kejsarinnorna i kejsarnas maktutövning?
2. Vilken betydelse hade Plotina och Sabina för hur Trajanus och Hadrianus visade upp kejsarmakten?
3. Kan man genom tillgängligt källmaterial uttala sig om vilka strategier som styrde den offentliga bilden av Plotina och Sabina?

Ett enkelt svar på den första frågan angående hur bilden av kejsarinnorna manifesterades i kejsarens maktutövning är att detta skedde genom att bilden av dem spreds via propagandaskrifter, mynt och offentliga monument i form av skulpturer och reliefer. Gemensamt för både Trajanus och Hadrianus när det gällde bilden av kejsarinnan var att hon var den länk som förenade den kejsarliga makten och tanken på Rom som den ideala staten. Men det finns också stora skillnader i hur bilden av Plotina respektive Sabina tog sig uttryck.

Plotina fanns med som en bakgrundskuliss tillsammans med de övriga familjemedlemmarna med syftet att framhäva Trajanus kejsarliga glans. Plotina och övriga familjemedlemmar beskrevs i *Panegyricus* som exemplariska och felfria men den beskrivningen syftade inte till att framhäva deras personlighet utan deras roll var att framhäva Trajanus storhet. Plotinas och Trajanus äktenskap var barnlöst men hon beskrevs ändå som en kvinna som hade samtliga kvinnliga dygder en romersk kvinna skulle äga. Hon förknippades dock inte med några former av fertilitetssymboler. Bilden av henne stämde in på idealbilden av den romerska matronan men hon framställdes inte som en modersgestalt och biologisk mor till en blivande kejsare utan som någon som var ämnad att vara statens och det romerska folkets mor.

När det gällde bilden av Sabina var den mer komplex. Vi vet i stort sett inget om hennes liv fram till den tidpunkt när hon blev utnämnd till *Augusta*. Det var först efter denna utnämning man kunde se bilder av henne på mynt och statyer och då blev utbudet desto rikligare. Till en början var bilden av henne starkt påminnande om bilden av hennes mor, mormor och av Plotina. Avsikten med att visa på hennes likhet med kvinnorna vid Trajanus hov var att betona Sabinas släktskap med dem och samtidigt visa på Hadrianus kontinuitet med Trajanus. Förändringen kom, i stort sett, i samband med den långa resan till Grekland, mindre Asien och Afrika. Då började Sabinas

utseende på mynt och porträtt förändras. Hon framställdes som yngre och mer idealiserad och förändringen blev tydligare allteftersom tiden gick. Vid sin död och på de postumt utgivna bilderna avbildades hon som ung och gudinnelik. Ett troligt motiv bakom denna Sabinas förvandling var Hadrianus planer inför sin egen död och för hur han önskade ihågkommas. Uppgifter finns i de litterära källorna om att han medverkade till hennes död. Det är sannolikt att han bedömde att bilden av Sabina som gudinna var den som bäst tjänade hans syften. I dessa planer ingick också att han genom att arrangera ett antal adoptioner skulle kunna påverka hur Rom fortsättningsvis skulle styras.

Plotinas och Sabinas betydelse för bilden av kejsarmakten var betydande. Skillnaden dem emellan angående hur de exponerades var emellertid stor. Plotina fanns till viss del med i de litterära källorna medan Sabina i stort sett inte nämndes där alls. Det omvända förhållandet rådde vad gällde det ikonografiska materialet föreställande Sabina. Det finns fler mynt och statyer som avporträtterar henne än av någon tidigare kejsarinna. Genom att avbilda kejsarinnorna på statyer och mynt hade kejsarna möjligheter att föra ut de politiska budskap de önskade framföra och denna möjlighet utnyttjade Hadrianus i ännu högre grad än Trajanus. En möjlig orsak till detta kan vara att han kände sig mer osäker på sin maktställning än Trajanus och därför hade ett större behov av att visa upp och förstärka bilden av sig själv och därmed legitimera sina anspråk på makten. En relevant fråga att ställa sig är om de romerska medborgarna förstod budskapet som mynten och porträtten önskade förmedla. Denna fråga är svår att besvara men det är viktigt att reflektera över hur effektiv denna form av påverkan uttryckt i bilder, allegorier, symboler och legender verkligen var?

Bilden av Plotina som hon framstod i litteraturen, på porträtt och på mynt signalerade trohet, ödmjukhet, kyskhet och stämde väl överens med idealbilden av den romerska matronan. När det gäller de litterära källorna är dock bilden dubbelbottnad och man kan utläsa att Plotina var en person med starka åsikter. Åsikter som hon delgav Trajanus och som han lyssnade på. Myntbilderna av henne understryker bilden av den perfekta romerska matronan men visar också upp motiv där Plotina ges manliga kvaliteter. Mycket tyder på att Trajanus ville framställa Plotina som någon som stod över manligt och kvinnligt, en person som aktades för sina både manliga och kvinnliga dygder. Många av reversbilderna fanns också på mynten föreställande honom, något som ytterligare förstärkte effekten av motiven. Målet för Trajanus kan ha varit att presentera

Plotina som statens och folkets moder. Det sammantagna intrycket från litteratur, porträtt och mynt av Plotinas personlighet understryker också att Plotina var införstådd med och delade sin makes tankar om hur kejsarmakten skulle utformas.

Bilden av Sabina var annorlunda. Inga uppgifter finns om hennes personlighet och utseende. I granskningen av litteratur, mynt och statyer tyder inget på att Sabina hade något inflytande över Hadrianus socialt eller politiskt. De litterära källorna ger oss i stort sett ingen information förutom att äktenskapet mellan henne och Hadrianus inte fungerade och att Hadrianus var inblandad i hennes död. Här kan man än en gång beakta att sanningshalten i de litterära källorna är ifrågasatt. Porträtt och myntbilder föreställande Sabina saknades fram till år 128, året hon utnämndes till *augusta* och då produktionen av porträtt och mynt med henne som motiv började tillverkas. Det som kännetecknade bilden av Sabina på mynt och skulpturer var hur den förvandlades över tid. Från att ha varit en kopia av sina släktingar och Plotina förvandlades Sabina succesivt till att likna en grekisk gudinna. Det som styrde bilden av Sabina var Hadrianus politiska agenda. Någon gång runt 130 under den långa resan som pågick åren 128-134 tycks hans politiska inriktning ha förändrats. Från att ha framhållit sitt släktskap och samhörighet med Trajanus och sitt arbete med att konsolidera sitt maktövertagande tycks Hadrianus kommit på andra tankar angående Roms framtid. Hans mål nu var att skapa en egen dynasti och det var denna tanke som fortsättningsvis styrde planeringen av hur bilden av Sabina presenterades. Hon omskapades till bilden av en gudinna på de sena och postuma mynten och porträtten och kanske var det i en sådan skepnad Hadrianus ansåg att hon tjänade hans eftermäle bäst?

I tolkningen av materialet i form av litteratur, skulptur och mynt föreställande kejsarinnorna Plotina och Sabina framträder tydliga strategier angående hur Trajanus och Hadrianus utformade den offentliga bilden av kejsarinnorna. Båda kejsarna använde myntens och statyernas bilder för att framhäva de egenskaper hos kejsarinnorna som de ansåg bäst gagnade det budskap de önskade framföra. För Trajanus blev också hyllningsskriften *Panegyricus* en viktig partsinlaga i genomförandet av den kejsarliga ideologi han stod för.

Med Foucaults ord kan makt producera en verklighet som existerar parallellt med andra verkligheter. De verkligheter Trajanus och Hadrianus skapade passade in på deras respektive uppfattningar om vad det romerska riket och kejsarmakten innebar och kejsarinnorna var en viktig del av denna makt.

7. Sammanfattning

Denna uppsats handlar om hur bilden av kejsarinnerollen för kejsarinnorna Plotina och Sabina fick en förändrad betydelse inom kejsarmakten under kejsarna Trajanus och Hadrianus. Ett centralt tema är kejsarnas maktutövning och de medel och strategier de använde för att uppnå och utöva sin makt. Vid min granskning av den offentliga bilden av Plotina och Sabina skapad genom kejsarmakten har mitt material bestått av såväl litterärt källmaterial som av bilder i form av mynt och porträtt i syfte att kunna skapa en mångsidig bild av kejsarinnornas plats i det kejsarliga maktspelet. För att synliggöra hur kejsarens maktskapande genom bilder och litteratur fungerade har jag använt mig av Foucaults maktteori. Min undersökning har också baserats på Yvonne Hirdmans teorier om genussystemet. Den använda metoden har varit närläsning av de olika materialerna samt att göra en kvalitativ analys av källmaterialet. Materialurvalet är subjektivt gjort och avpassat efter de frågor och intresseområden som uppsatsen behandlar.

De frågor som jag ställer är hur bilden av kejsarnas maktutövning manifesterades, vilken betydelse Plotina och Sabina hade för hur Trajanus och Hadrianus visade upp kejsarmakten samt om man genom tillgängligt källmaterial kan uttala sig om vilka strategier som styrde den offentliga bilden av kejsarinnorna.

Uppsatsens slutsatser är att bilden av kejsarinnorna i kejsarens maktutövning manifesterades genom att den spreds via propagandaskrifter, mynt och offentliga monument i form av skulpturer och reliefer. Målet för både Trajanus och Hadrianus, när det gällde bilden av kejsarinnan, var att de önskade forma henne som en länk som förenade den kejsarliga makten med tanken på Rom som den ideala staten. I bilden av Plotina framställdes hon som en idealbild av den romerska matronan, som en upphöjd modersgestalt men utan någon form av fertilitetssymboler, ämnad att vara statens och folkets moder. Sabinas bild på mynt och skulpturer förvandlades över tid från att vara en kopia av sin mor, mormor och Plotina till att hon framställdes som en grekisk gudinna. Det som styrde denna förvandling var Hadrianus tankar angående Roms fortsatta styre och sitt eget eftermäle. Både Trajanus och Hadrianus använde myntens och statyernas bilder för att framhäva de egenskaper hos kejsarinnorna som de ansåg bäst gagnade det budskap de önskade framföra. För Trajanus spelade också den litterära hyllningsdikten *Panegyricus* en viktig roll för utformandet av hans tankar angående det kejsarliga styret.

Bibliografi:

Antika källor:

Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus*, translated with introduction and commentary by H. W. Bird, Liverpool, 1994.

Cassius Dio, *Roman History, Volume VIII: Books 61-70*. translated by Earnest Cary, (Loeb Classical Library), Cambridge, Mass, 1925 [elektronisk resurs].

Epitome de Caesaribus A booklet about the style of life and the manners of the imperatores. Sometimes attributed to Sextus Aurelius Victor, translated by T. M. Banchich, 2018. [elektronisk resurs].

Kejsarhistorier, översättning från latinet med inledning och kommentarer av I. Lagerström, Stockholm, 2005.

Musonius Rufus, *Lectures and Sayings*, translated with an introduction by Cynthia King, published by William B. Irvine, Create Space, 2011.

Plinius d.y., *Letters and Panegyricus 1. Letters, books 1-VII*, translated by B. Radice, (Loeb Classical Library), Cambridge Mass, 1969.

Plinius d.y., *Letters and Panegyricus 11*, translated by B. Radice, (Loeb Classical Library), Cambridge, Mass, 1969.

Plutarchos, *Advice to the bride and groom and A consolation to his wife*, translation, commentary, interpretive essays and bibliography, ed. by S. B. Pomeroy, Oxford, 1999.

Modern litteratur:

Abdy, R. A. 2014. 'Chronology of Sabina's coinage at the Roman mint', *RN* 171, 73-91.

Alexandridis, A. 2010. 'Neutral bodies? Female portrait statue types from the late republic to the second century CE', *Material culture and social identities in the ancient world*, eds. by S. Hales & T. Hodos, New York, 252-283.

- Bennett, J. 1997. *Trajan Optimus Princeps: A life and Times*, London.
- Birley, A. R. 1997. *Hadrian: The restless emperor*, London.
- Boatwright, M. 1991. 'The imperial women of the early second century A.C', *AJP* 112:4 513-540.
- Boatwright, M. 2000. *Hadrian and the cities of the Roman empire*, Princeton.
- Bourdieu, P. 1999. *Praktiskt förnuft: Bidrag till en handlingsteori*, Göteborg.
- Brännstedt, L 2016. *Femina princeps: Livia's position in the Roman state*, Lund.
- Culham, P. 1997. 'Did Roman Women have an empire'. *Inventing ancient culture historicism, periodization and the ancient world*, eds. by Golden, M. & P. Toohey, London & New York. 192-204.
- Carandini, A. 1969. *Vibia Sabina Funzione politica, iconografia e il problema del classicismo Adrianeo*, Firenze.
- Corey Brennan, T. 2018. *Sabina Augusta: An imperial journey*, New York.
- D'Ambra, E. 2013. 'Mode and model in the Flavian portrait', *AJA* 117:4, 511-525.
- D'Ambra, E. 2014. 'Beauty and the Roman female portraits', *Art and the rhetoric in Roman culture*, eds. by Elsner J. & M, Meyer, Cambridge, 155-181.
- Dixon, S. 2001, *Reading roman women genres and real life*, London.
- Fejfer, J. 2008. *Roman portraits in context*, Berlin.
- Fejfer, J. 2015. 'Statues of roman women and cultural transmission: Understanding the so-called Ceres statues as a roman portrait carrier', *Tradition: Transmission of culture in the ancient world*, Köpenhamn, 85-116.
- Fittschen, K. 1996. 'Courtly portraits of women in the era of the adoptive emperors (98-180) and their reception in the Roman society', *I Claudia. Women in ancient Rome*, eds. Kleiner, D. & S. Matheson, New Haven, 42-51.
- Foucault, M. 1998. *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*, Lund.

- Foucault, M. 2002a. *Sexualitetens historia Del 1 Viljan att veta*, Göteborg.
- Foucault, M. 2002b. *Sexualitetens historia Del 3 Omsorgen om sig*, Göteborg.
- Foxhall, L. 2013. *Studying gender in classical antiquity*, Cambridge.
- Freisenbruch, A. 2010. *The first ladies of Rome*, London.
- Gardner, J. F. 1986. *Women in Roman law and society*, London.
- Garnsey, P. & R. Saller, 2015. *The Roman empire: Economy, society and culture*, second edition, Oakland.
- Hagelin, L. 2010. *Imperial freedmen and Roman society A study on the social standing of imperial freedmen as expressed in literary and epigraphic sources in the early Roman Empire*, Uppsala.
- Hagelin, L. 2019. 'Roman freedmen and virtus constructing masculinity in the public sphere', *Family lives: aspects of life and death in ancient families*, eds. by K. Boggild Johannsen & J. Hjarl Petersen, Köpenhamn. 191-205.
- Hannestad, N. 1986. *Roman art and imperial policy*, Århus.
- Hedlund, R. 2008. "... achieved nothing worthy of memory" coining and authority in the Roman empire c. AD 260 - 295. *Studia numismatica Upsaliensia 5*, Uppsala.
- Hekster, O. 'Son of two fathers? Trajan and the adoption of emperorship in the Roman empire', *The history of the family 19:3*, [published online 2014], 380-392.
- Hemelrijk, E. A. 1999. *Matrona Docta: Educated women in the Roman elite from Cornelia to Julia Domna*, New York.
- Hemelrijk, E. A. 2004. 'Masculinity and femininity in the Laudatio Turiae', *CQ 54:1*, 185-197.
- Hirdman, Y. 1988. 'Genussystemet – teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning', *Maktutredningen*, Uppsala.
- Jones, C. P. 2004. 'A speech of the emperor Hadrian', *CQ, 54:1*, 266-273.
- Keltanen, M. 2002. 'The public image of the four empresses: Ideal wives, mothers and regents?', *Women, wealth and power in the roman empire*, Rom, 105-145.

- Kleiner, D. E. E. 1992. *Roman Sculpture*, New Haven.
- Lagerström, I. 2005. 'Översättning från latinet, med inledning och kommentarer', *Kejsarhistorier*, Stockholm, 9-16.
- Lefkowitz, M. R. & M. B. Fant, 1982. *Women's life in Greece & Rome, A sourcebook*, London.
- Leonard, V. 2019. 'Galla Placidia as 'Human Gold': Consent and autonomy in the sack of Rome, ca 410', *Gender & History* 31:2, 334-352.
- Levick, B. M. 2014. *Faustina I and II Imperial women of the golden age*, Oxford.
- Matheson, S. B. 1996. 'The divine Claudia: Women as goddesses in Roman art', *I Claudia: women in ancient Rome*, eds. Kleiner, D. & S. Mathesen, New Haven, 182-194.
- McDonnell, M. 2006. *Roman manliness: 'virtus' and the Roman republic*, Cambridge.
- Montgomery, H. 1978. *Medelhavsvärldens historia till omkring 400 e. Kr.*, Stockholm.
- Nationalencyklopedin*, Apoteos.
<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/long/apoteos>. (hämtad 2019-11-06).
- Nationalencyklopedin*, Domitianus.
<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/long/domitianus>. (hämtad 2019-03-16).
- Nationalencyklopedin*, Romersk konst.
<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/long/romersk-konst>. (hämtad 2019-02-21).
- Nilsson, R. 2008. *Foucault: en introduktion*, Malmö.
- Norena, C. F. 2007. 'Hadrian's chastity', *Phoenix*, 61:3/4, 296-317.
- Olson, K. 2008. *Dress and the Roman women Self-presentation and society*, New York.
- Opper, T. 2008. *Hadrian: empire and conflict*, Cambridge.
- Ramage, E. S. 1991. 'Sulla's Propaganda', *Klio*, 73:1, 93-121.
- Pomeroy, S. B. 1994 (1975). *Goddesses, whores, wives and slaves: Women in classical antiquity*, New York.
- Roche, P. A. 2002. 'The public image of Trajan's family', *CPhil* 97:1, 41-60.

- Seelentag, G. 2011. 'Representation and reciprocation: The case of Trajan', *CJ* 107, 73-97.
- Smallwood, M. 1976. *The jews under Roman rule: from Pompey to Diocletian*, Leiden.
- Speller, E. 2003. *Following Hadrian: A second-century journey through the Roman empire*, London.
- Staples, A. 1998. *From good goddess to vestal virgins: Sex and category in Roman religion*, New York.
- Strauss, B. 2019. *Ten Caesars: Roman empire from Augustus to Constantine*, New York.
- Tate, K. S. 2011. *The deification of imperial women: second-century contexts*, Saskatoon.
- Temporini, H. 1979. *Die Frauen am Hofe Trajans: Ein beitrag zur stellung der Augustae im principat*, Berlin.
- Treggiari, S. 1991. *Roman marriage. Iusti Coniuges from the time of Cicero to the time of Ulpian*, Oxford.
- Tyra, R. 2018. *Imperial women and succession in the Historia Augusta*, University of California, Riverside.
- Wilke, S. 2017. *Vem hyllas i romerska laudationes riktade till kvinnor? Kvinnor, politik och begravningsstal i Rom*, Magisteruppsats, Göteborgs universitet.
- Woolf, G. 2012. *Rome: An empire's story*, New York.
- Zanker, P. 2010. *Roman art*, Los Angeles.

Bildförteckning:

Fig. 1: Fejfer 2008, 343: Fig. 263. Kejsarinnan Sabina i skepnad av Pudicitia. Funnen i den antika teatern i Vaison -La- Romaine. Nu på Vaison Musée, Inv. 301. foto: museum.

Fig. 2: Alexandridis 2010, 257: 10.3. Staty av oidentifierad kvinna. Stor herculanesisk kvinnotyp, Hadriansk period. Finns i Athen, National Archeological Museum, Inv. no. 3622. Copyright Judith Barringer.

Fig. 3: Alexandridis 2010, 258: 10.4. Staty Athenais från Nymphaeum of Herodes Atticus i Olympia. Liten herculanesisk kvinnotyp, Antonine period. Finns på Olympia Museum, Inv. no. 141, foto: Gösta Hellner.

Fig. 4: Alexandridis 2004, 280: Tafel 36. Staty Sabina i skepnad av Ceres. Senhadriansk period Funnen 1909 i Ostia. Finns på Ostia Museo Inv. 25.

Fig. 5: Feifer 2008, 353: Fig. 276. Porträtt av kvinna. Hadriansk period. Rome, Musei Vaticani, Galleria Chiaramonti inv. 1352. Photo: DAI, Rome.

Fig. 6: Feifer 2008, 353: Porträtt av kvinna. Hadriansk period. Rome, Musei Vaticani, Galleria Chiaramonti inv. 1351. Photo: DAI, Rome.

Fig. 7: Kleiner 1992, 212: Fig. 176. Porträtt av Plotina från Ostia, ca 112. Museo Nazionale delle Terme. Photo DAIR 54.814.

Fig. 8: obvers: PLOTINA AVG IMP TRAIANI, revers: CAES AVG GERMA DAC COS VI PP, Vesta hållande palladium och spira. RIC 730 (Trajan) Källa www.wildwinds.com (hämtad 2019-08-18)

Fig. 9: obvers: PLOTINA AVG IMP TRAIANI byst föreställande Plotina, revers: CAES AVG GERMA DAC COS VI PP, altare tillägnat Pudicitia, ARA PUDIC, RIC 733, källa: www.wildwings.com (hämtad 2019-08-18).

Fig. 10: Kleiner 1992, 242: Fig, 206, porträtt av Sabina, år 136-138, Museo Nazionale delle Terme. Photo DAIR 54.811.

Fig. 11: Corey Brennan 2018, 177: Fig. 18, Rome (Palazzo Conservatori, Musei Capitolini, inv. MC 1213), Sabinas apoteos, panel från Arco di Portogallo, år 138.

Fig. 12: Kleiner 1992, 286: Fig. 253, Antoninus Pius och Faustinas apoteos, Antoninus Pius kolonn år 161, Vatican Museums, Cortile delle Corazze, photo: DAIR 38.1463.

Fig. 13 obvers: AVG VESTA HADRIANI AVG PP, revers: CONCORDIA AVG, sittande Concordia hållande patera RIC 398, källa www.wildwings.com (hämtad 2019-08-18).

Fig. 14 obvers: SABINA AVG VESTA HADRIANI AVG PP, revers: PVDICITIA, Pudicitia beslöjad, RIC 406 RSC 57, Källa www.wildwings.com (hämtad 2019-08-18).

Fig. 15: Carandini 1969, 401, fig. 250, 252, obvers: DIVA AVG SABINA, revers: CONSECRATIO, Foto: British museum.